

تابستان ۱۳۷۲ - پای

صایی : ۲-۸۹

وایلیق

پانزده ساله

مجله فرهنگی فارسی و ترکی

سال پانزدهم

اون بئش یاشیندا

تور کجه و فارسجا فرهنگی مجموعده

اون بئشینجی ایل

شماره امتیاز ۸۵۴۸

صاحب امتیاز و مدیر مسئول:

دکتر جواد هیئت

قیمت : ۷۰۰ ریال

بسم الله الرحمن الرحيم

ایچیننده کیلر

(فهرست)

صفحه

- ۱- آذربایجان بیردا ما اؤز شانلی رهبرینی باغربنا باصدی : میزه رسول اسماعیل زاده ۳
- ۲- ابوالقاسم نباتی : دو قنور جواد هیئت ۸
- ۳- محمود کاشغری : ابوالفضل آمان اوغلو قویبیف . ایفایمیز اکتو چورهن : ع. منظوری ۱۹
- ۴- کوراوغلو کیمدیر : دو قنور حیب ادرسی. ۲۹
- ۵-خلیل رضا یا آجیق مکتوب : پرفسور ح. محمد زاده ۴۲
- ۶- شهریار کنگرهسی باکیدا : ذکر یا طرزمی دن. ۴۹
- ۷- حکیم ابوالقاسم نباتی نین اوغور لاما قورولتایی. ۵۲
- ۸- ایران آرا زین شمالیندا یارویم اوردو گاهی قوروو ۵۲
- ۹- یاشا ای حق (۴) رومانیندان : ناهید حاجی زاده. دلبر. ابراهیم پور ۵۴
- ۱۰- آذر رسول زاده وفات ائقدی . پاش صاغلینی ۶۴
- ۱۱- سولدوز ولایتینه بیر باخیش : علی خلخالی - عیسی بگانه ۶۵
- ۱۲- دهه قور قود (شعر) بیت الله جعفری ۷۱
- ۳ - قومیت مردم آذربایجان وتشکیل زبان ترکی آذربایجانی ۷۲
- ۱۴- خوش عیار اولمون : ح - م - ساوالان. ۷۹
- ۲۵- آنا و اوغول : عزیز محسنی ۸۰
- ۱۶- آنا دایلم (شعر) : آبدین آبتکین. ۸۲
- ۱۷- جنو بدان سسلر عزیزه جعفر زاده - د . ابراهیم پور ۸۳
- ۱۸- آغا بیگم جوانشیر : میرهدایت حزاری. ۸۹
- ۱۹ قاراباغ : مصطفی قلیزاده. ۱۰۱
- ۲۰- محمد آرا زین . ۶ ایللیگی : دو قنور جواد هیئت. ۱۰۲
- ۲۱- شعر : حاج حسین دانشی. ۱۰۵
- ۲۲- احمد جوادین دوغومونون یوز ایللیگی : ح، م. غریب ۱۰۶
- ۲۳- آوستو : حسین . م. گوئیلی ۱۰۸
- ۲۴- خوجالی فاجعه سی نین دیری شهید لری : بو یوک رسولوند. ۱۰۹
- ۲۵- نظری به ترجمه کتاب تورکجه حافظانه لر : پرفسور غلامحسین بیگدلی. ۱۱۳
- ۲۶- ۱۴- یشی چیخان کذابلاز ۱۲۳
- ۲۷- آذربایجان دایلمنده چیخان یشی دینی کذابلاز : مصطفی قلیزاده. ۱۲۵
- ۲۸- اذ لوم مندن قاچیردی : دو قنور کریم رفیع زاده ۱۲۹
- ۲۹- آنا دایلم : قریبا ابراهیمی (آفاق) ۱۳۵
- ۳۰- میرزا محمد حسن فانی زونوزی : صمد سرداری نیا ۱۳۶
- ۳۱- شعر : یوسف بهنمون (دالغین) : ۱۴۶

وارليق

فصلنامه فرهنگي فارسي و ترکي
تورکجه - فارسجا فرهنگي درکي

۱۵- جی ایل پای مايسی / ۱۳۷۲ شمسی

○ آذربایجان بیرداها اؤز شانلی رهبرینی باغرینا باسدی

مرداد آیینین آلتی سیندا آذربایجان اهالیسی امامت سماسی نیین
بیئددینجی پارلاق اولدوزونون آنادان اولدوغو گونده اؤز مهربان
آیت الله خا منهای حضرتلرینین یولونو گؤزله ییردی. رهبری
تهرانندان تبریزه کتیره ن طیاره صبح ساعات دوققوزدا تبریزی
بین الخلق طیاره میدانیندا اوتوردو، اونون یولونو گؤزله یین خلق
اؤز رهبرینی گؤرمگه جان آتیردی. تبریزین مسلمان اهالیسی نئچه
گون عرضینده اؤز بیویوک رهبرینی قارشیلانغا حاضرلیق گورموشدو.
اوزاق و یاغین کند و شهرلرین اهالیسی اؤز رهبرلرینی زیارت
ااتمک اوچون تبریزه گلمیشدی. رهبرین عاشقلى طیاره میدانی
اطراف خیا بنلارینا توپلاشراق: "آذربایجان اویاقدیر، انقلاب
دایاقدیر. آذربایجان جانبار خا منهای دهن آیریلماز. بیز اؤلمگه
حاضرلیق خا منهای سربازی ییق" شعارلارینی سما یا یوکسه لتدیلر.
بو طنطنه لی بیغینتی ایران اسلام انقلابی نیین رهبری امام خمینی
حضرتلرینین ایرانا گلمه سی گونونو بیرداها خا طیره لرده جانلاند
یردی. آذربایجانین مسلمان خلقی اؤز رهبرینین یولونو گول سپمک
و چوخلو قوربانلیق ااتمکله وصفه سیغماز سئوینج لرینی نما ییش
اشتدیردی.

انقلاب رهبری بیر نئچه ساعاتدان سونرا چوخ زحمتله خلقین سیخ
سیرالاریندا ن گنچهرک باغ شمال محله سینه گلدی و خلقین احساساتینا

جاواب وئریب تارىخى بىر چىخىش ائتدىلر. بورادا رهبرين باغ شىمالداكى تارىخى چىخىشى نىن مهم حىصه لىرىنى وئىرىك : "الحمد لله رب العالمين و الصلوة و السلام على سيدنا و نبينا ابى القاسم محمد (ص) و على آله الطيبين

بىر داها قهرمانلار يوردو، شهيدلر، گوركملى سىمالار و يادداشتلاردا قالان تارىخى مجاهيدلىكلر شهرى اولان تبريزه گليب، ايستر ياخين ايستر سده اوزاق شهر و كندلردهن گلن باجى. قارداشلارى ياخيندان گوره بىلمه يه موفق اولدوغوما گوره، آلاها شوكر ائديره م.

منيم اوچون بو شهر و بو عظمتلى و طنطنه لى يىغىنچاق تارىخى خاطرهلر ذهنيمده جانلاندىرير. حقيقت بۇدوركى، تبريز شهىرى ايرانين بوتون شهرلى آراسيندا بىر سىرا خصوصيتلره مالىكدىركى اكر بىر شخص او خصوصيتلرى بىلمه سه، بو شهرين و ايلتين فذاكار مؤمن خلقى نىن باره سينده نظر و گوروشا يره لى سوره بىلمز.

آذربايجان تارىخ بويو تجا و زكارلارا قارشى مبارزه جبهه سى نىن اؤن سىراسيندا اولموشدور. آذربايجانلى گنجلرين خصوصيه تبريزلى گنج و يئنى يئتمه لرين بو عظمتلى و پارلاق تارىخى اوخويوب آرا- شديرما لارى جوخ لوزوملudur .

كئچميشده، عزيز اولكه ميز روسيه امپراطورلوغو طرفيندن هوجوما معروض قالدىقدا قجر شاهلار نىن لياقت سىزليگيندن و سياسى- حربى شخصيت لرين كفايت سىزليگيندن گورجوستان و قافقازين ۱۷ شهىرى عزيز ايرانيمىزدان آيرىلدى. بوغلبه لردن سرمست اولوب داها ايره لى گئتمك ايسته ين روس قوشونونون قارشى سىنى آنچاق تبريز قوه لرى آلا بىلميشدى. تبريزلىلر تجا و زكار قوشونون قارشى سىنى آلدىلار و بىر داها عزيز ايرانيمىزا نجات وئردىلر. سون دؤورلرده يعنى مشروطيت دؤورونده ده آذربايجان نىن مركزى اولان تبريز عزيز ايرانيمىزا آزادلىق بخش ائتدى.

بو شهر، ابدى خاطرهلر، محاهيدلىك و فذاكارلىق يوردو دور. آتا- بايام تبريزله علاقه دار او زلرينين ياخيندان گوردوكلرى بىر جوخ حادثه لرى ايستر مبارز و آزاده روحانى شيخ محمدخيا بانى نىن قيام ائتديكى دؤورونون حادثه لرىنى ايستر سده مشروطيت دؤورونون باشلانغىچى اولان اولكى حادثه لرى منه سؤيله ميشلر .

مشروطیت دؤورونده او محلهلردن بیرى ده منیم بؤیوک بابام مرحوم حاج سیدحسین خامنه‌ای - نین محلهسی اولان خیوان محلهسی و قره-

آیت‌الله خامنه‌ای حضرتلری ایران
اسلام جمهوربسی‌نین رهبرى

با غلبیلار کوچهسی ایدی .
جماعات بو عالمین
اثوینه گئدیپ مشروطیت
مسئلهسیله علاقه‌دار
سؤاللار ائده‌ردیلر و
او دا خلقی تشویق
ائده‌ردی. " مین اوج یوز
اللی ایکیده من اوزوم
او محله و او کوچه‌به
یعنی خیوان و قره-
دا غلبیلار کوچه‌سنه
گئددیم و آتا- بابامین
اثوی نین قاباغینی
تاپیب، زیارت ائله‌دیم .
انقلاب رهبری
سؤزلری‌نین داوامیندا
بئله دئمیشدیر: انقلاب
دؤورونون حرکتی
همین تبریز خلقی‌نین
قم شهیدلرینه قیرخ
ساخلاما سیندان باشلاندى.
اسلام، قرآن و امام

اولادلاری بو شهرده اسلامین مبارزه باراغینی قالدیراراق بوتون
خلقى انقلابی حیمابه ائتمه‌یه جاغیردیلار. بوتون خلق کوتله‌سی، طلبه ،
روحانی تاجیر، قادین، کیشی، اشچی، اکینچی و حتی خلق شاعری رحمتلی
شهریار دا حق جبهه‌سینده دایاناراق اسلامی و قرآنی مدافعه ائتد-
یلر، بیز انقلاب دؤورونون حادثه‌لرینه دقت بئتبرسک، سیزین
تشبوتونوزو بئر مؤمن و مخلص جماعتین ایشی کیمی قیمتلندیره‌ربک .
من اوزوم بونو ساخندان مشاهده ائتمیشم. بو شهر انقلاب یولوندا

ایکی محراب شهیدی وئرمیشدیر. شیرازین دا محراب شهیدی وار. یزدین ده، بۇ شهرلر هر بیر شهید وئرمیشدیر. آما تبریزین اسلام و قرآن یولوندا ایکی محراب شهیدی واردیر. خلق مسلمان فیتنه سینین ده همین حزب الله جاوانلار یا تیرتدیملر. عراق دۆلتینین بیزه تحمیلل ائتدیردیگی محاربه باشلانارکن عاشورا لشگرینین شهید مهدی باکری، شهید حمید باکری و ... دیگر بۇ کیمی شجاعتملی گنجلر اؤز تورپا - قلاربنی قوروماق اوچون آياغا قالخاراق محاربه میدانیندا اؤز جانلارینی اسلاما و قرآنا و وطنه قوربان وئردیلر. بۇ آذربایجان دیر من کئچمیش سفریمده بۇ ایالتین هر یئرینی گزدیم، گؤردوم هامی دئییرکی، " آذربایجان اویاقدیر، انقلابا دایاقدیر ". — اورا آذربایجان دیر. ایرانین باشیدیر.

انقلابین بویوک رهبری آیت الله خامنه‌ای دؤنیا مسلمانلاری ایله علاقه دار دئمیشدیر: " بۇ گون بۇسنى هرزه گوین دا، تا جیکستاندا مسلمانلارا ظولم اولونور، قاراباغ منطقه سینده ائرمستان دۆلتسی و اؤ منطقه نین ائرمنیلری مسلمانلارا ظولم ائدیملر. بیز ائرمنیلرین ائرمستان دۆلتینین حمایتیله گوردوکلری سون عملرینی محکوم ائدیملر و اولکه میزده یاشایان ائرمنیلرین بۇ عملری محکوم ائتمه لرینی گؤزله بیملر. رهبرین بۇ سؤزلرینی ائشیده ن خلق هابئله تورک دیلینده دانیشدیغی زامانلار آلیقیشلارینی بیر قات داهما آرتیرمیشدیر.

آیت الله خامنه‌ای حضرتلری دانیشیقلاربینین سونوندا دئمیشدیر: من سؤز لیمدن بۇ نتیجه نی آلماق ایسته بیلم کی، مسلمانلار گرهک اؤز آياقلاری اؤسته دایانسینلار. اؤزلرینه آرخالانسینلار. آلاهدان یاردیم دیله سینلر. سیز بیلمن کی، بۇ گون مسلمان خلقلر آراسیندا اؤز آياغی اؤستونده دورا بیلمن یثگانه خلق ایرانین بویوک خلقی دیر.

سیز تبریزلیلر و آذربایجانلیلار شجاعتملی، فداکار و جانفشان گنجلر بۇ مئیداندا اولون و اؤز خلقینیزین آزادلیغی، استقلالیتی اوغروندا چالیشین.

آیت الله خامنه‌ای حضرتلری مختلف خلق کوتله لری ایله یاخیندان گؤروشوب و بۇ گؤروشلرده خلقله اؤز آنا دیلینده دانیشدیملر.

آیت الله خامنه‌ای حضرتلری تبریزده شهیدلر عاٹیلهلری، جانبالار ضیالیلار، روحانیلر، شاعیرلر و اوستانین اجرائی ایشلریله مشغول اولان مسئوللار ایله آیری - آیری گؤروشلری اولموشدور. هابئله آیت الله خامنه‌ای حضرتلری طرفیندن ایالتین مختلف منطقه لرینه، شهر و کندلرینه خصوصی هیئت لر گؤنده ریلیمیشدیر. بو هیئت لر خلقین مختلف پروبلئلملرینی یاخیندان آراشدیریپ، اوللاری رهبرین دقت نظرینه چا تدریمیشدیر.

بؤیوک اسلام رهبری آذربایجان خلقینین میثیلسیز طنطنه ایله قارشیلانما لارینی چوخ یوکسک قیمتلندیره رک دتمیشدیر: " من اولکه نین مختلف یئرلرینه گتمیشم و اهالی طرفیندن محبتله قارشیلانمیشام، لاکین تبریزده و بو ایالتین دیگر یئرلرینده مشاهده ائتدیگیم محبت دیگر منطقه لرله تام فرقلیدیر.

آیت الله خامنه‌ای حضرتلری آذربایجان شاعیرلری، ادب پرورلری ایله گؤروشه بوتون شاعیرلری، ضیالیلاری، دانشگاه معلملرینی مدنسی هجوم قارشی سفربر اولماغا چاغیردی.

بو گؤروشه اسلام رهبری ایران اولکه سینی اسلام دؤنیاسی مدنیتی - نین اؤزه یی کیمی قیمتلندیردی. آیت الله خامنه‌ای حضرتلری ایراندا ادبی زانرلارینین مختلفلیگینه اشاره ائده رک دتمیشدیر: یئرلی و اصیل موسیقیلری غرب موسیقی سینده حل ائتمک، ملی یتمک و گئیملردن ال چکمک پهلوی لر حاکمیتی نین خصوصیتلریندیر. بیر خلق اوچون ان بؤیوک بلا و مصیبت بودورکی، تاریخی نین و مدنیتی نین بیر حیصه سی ذهنیندن سیلینمین.

اسلام رهبری تبریزی، مدنی کئچمیش باخیمیندان قاباقجیل بیر شهر کیمی وصف ائدیپ، آذربایجان شاعیرلرینی یوکسک قیمتلندیره رک دتمیشدیر: آذربایجانا چیخدیغیم سفر منیم اوچون شیرین و یاددا - شیمدا قالان بیر سفر ایدی. من آذربایجانین سؤیلر دیلی اولان رحمتلیک شهریا رلاسی سه وئریب دئمک ایسته ییرم کی: سلام اولسون شوکتیزه، ائلیزه.

حاضرلایان: میرزه رسول اسماعیل زاده

سید ابوالقاسم نباتی

سید ابوالقاسم نباتی هجری اُون اوچونجو عمرین ان گؤرکملی شاعیر-
لریندن دیر. بعضی شمالی آذربایجان مۆلقلری اُونون میلادی ۱۸۰۰ دە،
اۆشتیبین دە آنادان اولدوغونو و ۱۸۷۳ دە وفات ائله دیگینی یاز-
یرلار. شعرلرینه باغیلیرسا اُونون محمدشاه زامانیندا یاشادیغی
آیدین اولور.

نباتی خان چوبانی، مجنونشاه و نباتی تخلصلریله و بیرده محترم
اوغلو آدی ایله مشهور اولموشدور:

بیلمهرم سجع نه دیر قافیهدن آنلامارام

من قارادا غلیبام وثر منه خُرما - خُرما

"محترم اوغلو" دئییرلر منه آدیم مجنون

بیر آدیم خان چوبانی بیر بیغی بۇرما - بۇرما

بۇنونلا بئله نباتی وزن و قافیهده استاد دیر. و بۇتون وزنلرده
طبعینی سینا میس و گۆزل شعرلر یازمیشدیر.

اُونون تورکجه و فارسجا یازدیغی شعرلری هله اؤز ساغلیغیندا
الدن-اله گزیر و ائلدن - ائله دؤلاشیردی. بیر چوخ شعرلری ایران و
آذربایجان دان سوی تورکیه و اورتا آسیادا مشهور اولموشدو.
اؤز بۇ بارهده بئله دئییر:

مئیدان عشق ده سهییرتدیم آتی

مُخر ائله دیم رومی ، هراتی

از شعر دلغریب نباتی نه این جهان

نه گنبد سپهر برین زیب و شأن گرفت

اؤز قلمینه خطابا" بئله دئییر:

جهد قیل ائتگیلن سؤزی زیبا

ای قلم ای انیسراهل بیان

کی وثریم چهره ی مقاله صفا

کل گتیر باده ای گؤزوم ساقی

باشلا ییم تازه بیر عجیبه دوا

تا سالم بۇ جهانه بیر غُلغل

دؤشهرلر رقصه پادشاه و گدا

کلهرلر وجده عاشیق و عارف

نباتی متصوف بیر شاعیر دیر و تورکجه- فارسجا دیوان یازمیشدیر.
دیوانی ایلك دفعه تبریزده سونرا تهران و باکودا چاپ اولموشدور.

نباتی هم کلاسیک ادبی اسلوب دا هم ده خلق شعری طرزینده شعرلر یازمیش و محلی آهنگله اؤخونان کرمی، گرایلی و قوشمالاری عاشیقلا- رین ازبری اولموشدور.

نباتی حقینده ایلك تحقیقی معلوماتی شمالی آذربایجانین مشهور ادبیاتشناسی مرحوم فریدون کؤچرلی و ثرمیشدیر. کؤچرلی اؤنس-ون باره سینده بئله یازمیشدیر:

سید ابوالقاسم نباتی آذربایجان تورکلری نین خواهه حافظی، شمس تبریزیسی و حتی بعضی اشعار و کلامیندا جلال الدین رومی منزله سینده دیر، اؤ درویش مسلک بیر انسان اولوب دؤنیانین شوکت و مالینا اعتنا ائتمزدی.

نباتی باره سینده ایکینجی یازیلی منبع مرحوم محمدعلی تربیت-بن یازدیغی "داشمندان آذربایجان" دیر. تربیت-بن یازدیغینا گؤره نباتی سید محترم اؤشتیبی نین اولموشدور، بیر مدت اؤشتیبی-سن ده یاشامیش، سؤنرا اهره مهاجرت ائدیپ شیخ شهاب الدینین مقبره سینده ریاضت و سعی ایله مشغول اولموشدور، عومرونون سونلاریندا اؤشتیبی-نه قابیتمیش و اؤرادا وفات ائتمیشدیر، مزاری اوردادیر.

شاعیرین "نباتی" و "خان جوبانی تخلصلرینی سئحمه گی نبات آدلی بیر قیزا محبتی و بیر مدت جوبانلیق ائتمگله علاقه داردیر. "گؤز لر گؤز لریم" ردیفلی شعرینده جوبانلیقلا علاقه سی و آنادلی نین تورکجه اولدوغونو بیان ائدیر.

شهر بنده دلده بیر سلطانی گؤز لر گؤز لریم
بیر شه زرین کمر خاقانی گؤز لر گؤز لریم
بجی تورکم، دلبم تورکی کلامیم هجو- محو
خان جوبانی خان آلان حانجانی گؤز لر گؤز لریم
قویونو یوز ائیلهدیم بؤ جؤلده قیشلاق ائتمه نم
زینت ملک مغان اولتاسی گؤز لر گؤز لریم
فارسجا شعرینده ده بئله دئییر:

از خامه خان جوبانی من
عاجز شده کلک، مانی من
خواهی که شوی تو نیز موسی
یک چند بکن جوبانی من

مجنون دثبیرلر آدیما آما نیاتام
 دائم ایشیمدی گام آلیرام من نیاتدن
 عالم بیلیرکی، من یئیهرم مُتصل نیات
 ال چکمیشم او سن دئیهن آب و نیاتدن
 باشقا شعرلرینده سنوگیلی سی نین آدی "گزگز" اولدوغونو بیسان
 ائدیر:

نسبتی یوخ پیری یه گزگز- بین آله بیلیری
 ملکین حدی نه دیر حوری او حورا حورا
 بیری صهبادان اولوب مست بیری مینادان
 منی دیوانه قیلیب یو گوزو شهلا، شهلا
 قورخورام اینجیه مجنون کوسه مندن یوخسا
 دئیهرم گزگزه همتا اولالیلی نهچی دیر

گئتدی شیرین و زلیخا اله گلمز لیلی
 ایندی یو عصرده کیم، آفت دوران گزگز
 تاپما سان داخی نیاتی کیمی افسانه دئیهن
 الینه شمع گؤتور، گون کیمی یان یان گزگز

نیاتی عرب، فارس و تورک دیللرین باخشی اوگره نیب کلاسیک، شری
 اوخویوب منیمسه میش و موضوعلارینی اوز محیط و زامانیندان آلمیش
 دیر. اونون غزل دیلی ساده، تشبیه و استعاره لری یئنی دیر.
 نیاتی ده حافظ - ین بیویک تأثیری اولموشدور. فارسجا شعرلرینده
 حافظ غزللرینین تخمیمی خصوصی یئر توتار. تورکجه شعرلرینده ده
 حافظین دوشونجه لری دؤنیا باخشی اوز تا شیرینی گؤسته رمیشدیر.
 دُرد نوش حافظم رندانه معنی سؤیلهرم
 اوشتیبینه باده خلاری گؤز لر گؤز لریم
 گینه ده حافظ باره سینده:

قرح فزاست دُرهای سُفته حافظ
 غنی نمود مرا گنج خُفتهی حافظ
 ملال دل ببرد شعر رُفتهی حافظ
 بر آسمان چه عجب گرز گفته حافظ
 سماع زهره برقص آورد مسیحا را

نباتی ده نسیمی نین ده گوجلو تاشیری واردیر. بیر چوخ دوشونجه لری
موضوع، سوز و افاده لری نسیمی بیه چوخ بنزه ر، نسیمی نین "منده سیغار
ایکی جهان، من یو جهاننا سینما زام" فکر و افاده نباتی ده:

شد جلوه گر جمال تو چون در مثال من
در حیرتم چگونه مرا این جهان گرفت

شکلینده بیان اشدیلیمیشدیر.

نباتی ده علیشیر نواشی نین ده تاشیری اولموش لکن فضولی- نین
تاشیری داها گوجلو دور، فضولی:

ای اسیر دام غم بیر گوشه میخانه توت
توتما زها دین مخالف پندینی پیمانہ توت

نباتی:

توتدوم گبنه آهنگ ایله میخانه نی میخانه نی
ساقی اماندیر دورما وئر پیمانہ نی، پیمانہ نی

فضولی:

دوست بی پروا، فلک بی رحم، دوران بی سکون
درد چوخ، همدرد یوخ، دشمن قوی، ظالع زبون

نباتی:

یار بی رحم و فلک در سر کین من بی کس
چاره آنست که سرداد در این ره باری
نباتی ده صائب- بین ده تاشیری اولموش، نباتی صائبی محرم خلوت
و مونس حساب اشدیر:

محرم خلوت اونسوم هانی صائب، صائب
لحنه باخ، نغمه بیه باخ بولبول شیدانه چی دیر
سهل ساندیم عشقی اول بس دشدیم با زیچه دیر
ایندی گل گور موجه بی طوفانی گوزلر گوزلریم

صائب:

گرفتم سهل سوز عشق را اول ندانستم
که صد دریای آتش از شراری میشود پیدا
بونلاردان باشقا شاه نعمت الله ولی، خیام، مولوی، جامی خصوصاً
مولوی - نین ده اونداتاشیری اولموش دور، مولوی- نین تاشیری فارسجا
شعرلرینده داها چوخ دور، مثلاً:

دیوانه شو، دیوانه شو از جمله کس بیگانه شو
 عاشق مشو گفتم ترا چونکه شدی مردانه شو
 بر باده ده سجاده را آتش بزن این خرقة را
 بر شمع روی مهوشی پروانه شو، پروانه شو
 با زاهدان الفت مکن با عابدان صحبت مکن
 در حلقه‌ی دُردی کشان پیمان‌ه شو، پیمان‌ه شو
 با خرقة پوشان کم نشین، از صوفیان دوری گزین
 خون عاشقان سنگ و مست مستانه شو مستانه شو
 این پند من در گوش کن، جام تحرد نوش کن
 در گوشه‌ی میخانه‌های رُهبانه شو، رهبانه شو
 در خانه منشین چون زنان، بیرون خرام از خانمان
 مانند محنون در زبان افسانه شو، افسانه شو
 باید نمودن ترک، سر از دین و دل گشتن بدر
 گر طالب یاری ز خود بیگانه شو، بیگانه شو
 از مسحد و از صومعه حاصل نگردد مطلبی
 همحون "نسائی" ساکن میخانه شو، میخانه شو

مولوی دن:

حیلت‌رها کن عاشقا دیوانه شو، دیوانه شو
 واندر دل آتش درآیرواند شو، بیروانه شو

گر عاشقی در عشق او دیوانه شو، دیوانه شو
 ور هوش‌داری زودتر مستانه شو، مستانه شو
 گر عاشقی رو غم مخور در آتش عشقش گذر
 پس پیش شمع روی او پروانه شو، پروانه شو
 گر مرد عشقی مردسان از خانه بیرون نه قدم
 ور مرد عشقش نیستی با خانه شو، باخانه شو
 ایندی مولویانه تورکجه بیر غزلینی اؤخویاق :

اؤیله مستم بیلیمزم کیم منی نه‌دیر مینا نه‌دیر
 گول نه‌دیر، بولبول نه‌دیر سنبل نه‌دیر صحرا نه‌دیر
 اؤد توتوب جانیم سراسر یاندی اما بیلیم‌دیم

دل نه دیر دلبر نه دیر باشیمدا بو سودا نه دیر
 بیلیمه دیم عؤمرومده هرگز کفر و ایمان هانسی دیر
 احمد و محمود کیم دیر موسی و عیسی نه دیر
 شاهباز اوج وحدت واحد و حی و قدیم
 خالق ارض و سما اول فرد بی همتا نه دیر
 صدر ایوان جلالت شمع بزم کاشنات
 آفتاب عرش عزت لاقتی الا نه دیر
 شاه مردان شیر یزدان حیدر دولدول سوار
 لاقتی الا علی لا سیف الا ذوالفقار
 ماه کنعانی چو ائتدی رنج زندان بی قرار
 اولدی زنجیر جفادان جسم یاکی بار پار
 حددن اوتدی خونگی محنت تا پمادی ببر غمگسار
 یوز دوتوب درگاه حقه سؤیله دی بی اختیار
 شاه مردان شیر یزدان حیدر دولدول سوار
 لاقتی الا علی لاسیف ذوالفقار
 ای "نباتی" مدح شاهی دائم ائیله آشکار
 تا کی اولسونلار خوارچر حسدن کور و کار
 حاصل اولدی تا مرادین غافل اولما زینهار
 سؤیله بو اسم عظیمی دمدم بی اختیار
 شاه مردان شیر یزدان حیدر دولدول سوار
 لاقتی الا علی لاسیف الا ذوالفقار

نباتی زامانیندا ایران - روس ساواشلاری فقیر و جاهل قالمیش
 خلقی داها فجیع و دؤزومسوز بیر حاله گتیرمیشدی. نباتی بو فقرو
 فلاکتلره و هرچ و مرجه شاهد اولموشدی. بو جریانلار اونون حساس
 روحونو سیزلاتیب شعرلرینده اوز تا شیرینی قویموشدور. آشاغیداکی
 رباعی بونون بیر مثالی دیر:

در درگه خلق بندگان ما را کشت
 از بهر دو نان دوندگی ما را کشت
 گه منت روزگار و گه منت خلق
 ای مرگ بیا که زندگی ما را کشت

بو جؤل اولموشدا منیم باشیما جوخ ایش گلدی

جاتمامیش یایه خبر گتدیله کی قیش گلدی
 نباتی بو جانی یاخان هادشه لردن اومیدینی کسمیر و بیر ایناملا
 بو دردله جاره ائده جک بیر قهرمانین بولونو گؤزله بیر:
 غارت ائیلر عؤمرو هر بی درده دردی سؤیله مک
 غم یوکون آجماغا بیر غمخواری گؤزله گؤزله
 بی کس و بیچار دوشمنلر کسب اطرافیمی
 بیر شه خونخوار بیر سیاقی گؤزله گؤزله
 ای دل غمیده، برکش آه و افغانی تو نیز
 سر به بالین نه شبی در فکر جانانی تو نیز
 چون نگین سلطنت در دست دیو افتاده است
 پس بدست آور در این کشور سلیمانی تو نیز
 بعضاً ده شاعیر اومیدسیزلیگه دؤشور، گؤزله دیگی نین حسرتیله فریادا
 گلیب فلک لری ده اتهام ائدیر:

نه مدت دیر من بیچاره یارب یارسیز قالدیم
 پوزولدو رونقیم داغیلدی ائو پرگارسیز قالدیم
 کیمه اظهار ائدیم دردیم هانی بیر محرم اسرار
 غمیم جوخ غمگساریم یوخ عجب غمخواریسز قالدیم
 غم هجرانا باندیردین منی ای جرخ دون بسدیر
 رحیم اسمینه آلاهیین دئییم اقرارسیز قالدیم
 نباتی نین اثرلرینده ظولم و ظالیم لره قارشی جوخلو کسگی
 افاده لر واردیر، بو صوفی مسلک، شاعیر اوزون مدت تشیع و وحدت وجوده
 اینانیب و بو ایناملا قصیده لر یازیمش بعضاً ده حیرت و تردیده
 دؤشموش و بو زمینه ده غزل لر سؤیله میشدیر. "هله لنگ لنگ لنگم"
 شعر اونیون بو تردیدینی بیان ائدیر:

نه مُکدَرَم نه شادم نه نهان نه آشکارم
 نه ز خاکم و نه بادم هله لنگ لنگ لنگم
 نه جو غنچه در شکفتم نه نعم نه لاشنفتم
 نه غمش به دل نهفتم هله لنگ لنگ لنگم
 نه شرابییم نه بنگی نه خیالیم نه رنگی

* سیاف = شمشیر ووران

نه مُغنیام نه جنگی هله لنگلنگ لنگم
 نه رفیق بوستانم نه قرین گلستانم
 سگ کوی دلستانم هله لنگلنگ لنگم
 نه ستاره‌ام نه ماهم نه گدا نه پادشاهم
 نه میان ایندو راهم هله لنگلنگ لنگم
 نه زمین و آسمانم نه از این و نه از آنم
 نه دیار لامکانم هله لنگلنگ لنگم
 نه پیری نه چن و انسان نه ملکنه حور غلمان
 نه فلانم و نه بهمان هله لنگلنگ لنگم
 نه ز کان و معدنم من نه ز گنج مخزنم من
 نه منم نه من منم من هله لنگلنگ لنگم
 نه جوانم و نه پیرم نه کماشم و نه تیرم
 نه صغیر و نه کبیرم هله لنگ لنگ لنگم
 نه ز لعل بی‌بهایم نه ز دُر بی‌صفایم
 نه نوا نه بینوایم هله لنگلنگ لنگم
 نه طولی بيم نه دهری نه کناریم نه بحری
 نه ریاضیام نه جفری هله لنگلنگ لنگم
 نه مُنجم نه کاهن و نه ساحر و مُداهن
 نه بزارعان کواهن هله لنگلنگ لنگم
 نه نباتیام نه بنگی نه مصالحم نه جنگی
 نه مجوس و نه فرنگی هله لنگلنگ لنگم
 نباتی اختاردینی حقیقتی طریقتلرده ده تاپا بیلمه‌دیگی اؤجون
 طریقتلر آراسینداکی مباحثه‌لردن بئزیکیر و بئله‌دئیییر:
 جانا اؤد ووردوم اؤزوم پروانه‌لردن کوسموشم
 تاکی مجنون اولموشام دیوانه‌لردن کوسموشم
 بیر غلط سؤزدور کی دلر گنج اولور ویرانه ده
 گنج یوخ ویرانه‌ده ویرانه‌لردن کوسموشم
 حاصلیم اولدی تحسردن ندامت توشه‌سی
 ایندی اول باش آغریدان افسانه‌لردن کوسموشم

من ائشیددیم اول گولون میخانهلردیر منزلی
 اصلی گوردوم یوخ گلیب میخانهلردن کوسموشم
 خانیمانیمدان منی سالدی "نباتی" دربه در
 عقله باخ مجنون کیمی بیگانهلردن کوسموشم
 نباتی- نین ترجیع‌بند شکلینده یازدیغی ساقینامه‌سی اونسون ان
 یاخشی شعرلریندندیر. ساقینامه بئله باشلاپیر:

ای ائدن عشقنا مه‌سین انشا	دئی دوشوب باشینا عجب سودا
قوی گیلن باشا تاج بسم‌الله	ابتدا قیل سؤزی بنام خدا
کی اودور هر کلامه سر مطلع	کی اودور سرور همه اسماء
قادر ذوالجلال ولاکرام	فالق‌لحب خالق اشیا
صانع عرش و فرش و شمس و قمر	عالمی یوخدان ائیله‌ین پیدا
.....

ساقیا دور گتیر منی گلگون	منی غم ائتدی لاله تک دلخون
هر ائدیبا اولدو سینه‌می گلخن	درد ائدیبا اولدی با غریمی کانون
آتش عشقی گور نجه ائتدی	سرو تک قدیمی جو حلقه‌ی نون
ساقیا سن منی مروت وئر	من سالیب باده بیر عجب مضمون
عقل و مقل و کمالدن گئج‌دیک	گل بر آزدا توتاخ طریق جنون
یاندیراخ رخت و تختی مستانه	سیر ائدهک کوحه‌لرده خون مجنون
.....
قوی قدم راه عشقه مردانه	گیر خراباته مست و مستانه

بو ساقینامه‌ده بیر جوخ بیترده حضرت علی(ع) - نی مدح ائدیر:	هانی شیر خدا شه مردان
صاحب ذوالفقار خون آشام	هل اتی شان و اتما شوکت
لافتی مدح و شاه عرش مقام	و سونونو ایران شاهی محمد شاهین مدحی ایله قورتاریر:
من کیمین بنده شاه ایرانه	هره بیر شاه اولدولار مداح
که سالیب دیو ظلمی زندانه	شاه من شاه مفخر قاجار
التفات ائتمز آب حیوانه	شه محمد شه سکندر شأن
نه ایشین وار ائشیتدی شه یا نه	سن "نباتی" دعانی ائبله تمام
دردیمیز یاخشی یئتدی درمانه	شکر صد شکر تا پدی سوز انجام
گلدی ساقی الینده پیمانسه	کام دل حاصل اولدی مشکل حل
گئتدی هوشوم کلاته سیرانه	من مسکینه وئردی بیر نتیجه جام

گلدی ناگه خروش ناله دف بو سۆزی سۆیله دی صریحانه
 دندی ای مست جام باده ی ناب دور داخی بسدی تورک و تورکانه
 قوی قدم راه عشقه مردانه گیر خراباته مست و مستانه

نباتی- نین خلق شعری و نغمه لرینه اویغون یازدیغی شعرلری لیریک
 حس لرله بیرلیکده یوکسک اجتماعی فکیرلری ده احتوا ائتمکده دیر .
 بو یولدا واقف دن ده فایدالانیب اؤنون یولونو داوام ائتدیرمیش
 دیر ، خلق دیلینده یازدیغی شعرلرینده نباتی- نین موسیقی شناس
 اولدوغودا آشکار اولور . بو کییمی شعرلرینده بیر جوخ موقاملاری-
 آدنی (نواز میخوارا ، شور شهناز ، حسینی ، نیشابوری وسایره) ذکر
 ائتمیشدیر . مثلاً "اؤنون گلمه گلمه گئت ، یاخی یاخی سن" ، "گئت
 دولانگینن ، خام سن هنوز" و " بویله بی وفا اولما ای پری" مصراعلاری
 ایله باشلان شعرلری زمسن خوارا تصنیفی " آهنگینه کوچ اویغون
 دور .

نباتی- نین خلق شعری روحوندا یازدیغی اثرلر اوزون مدت عاشیق
 لرین دیلینین ازبری اولموش حتی گئچن عصرده بارانان بعضی
 آذربایجان داستانلارینا گئتمیشدیر . شمالی آذربایجان و مغنین مهم
 حصه سینین ابرانندان آیریلما سی ایله علاقه لی اولان و بو اوندولماز
 عملی حادثه نی ترنم ائدن آشاغیداکی ائتل ماهنی سی نباتی نین آدینا
 باغلی اولاراق دئیلیمیشدیر . بعضی لرینه گۆرده بو ماهنی نی اوزو ،
 سۆیله میشدیر .

گئدین دئیین خان جو بانا گلمه سین بو ابل موغانا
 مغان باتیب نا حق قانا

سؤن اولاراق اؤنون فارسجا - تورکجه بیر شعرینی نقل ائدیریک :

ای خسرو مه رویان ، گل بیرجه گلستانه
 تا مهر رخت پرتو سالیسین گل و ریحانه
 ساقی ز کرم جامی ، لطف ائیله منی زاره
 بر دور سرت گردم بیر دور ائله مستانه
 آن نرگیس جادویت ، سالدی منی صحرایه
 ابروی کماندارت ائتدی منی دیوانه
 برخیز و خرامان کن اول قامت دلحوئی
 این عاشق محنون را برجه دولو پیمانه

بگذر به سر لیلی بو دین و بو مذهبدن
خاکره رندان شو اول خادم میخانه

.....

.....

آن ساغر زرین را ساقی منه و ترسن بیر
تا اینکه زخم پایی بو ملک سلیمانہ
مستانہ بیاور می سرگرم ائله عشاقی
یکدم بکن احسانی بوجمع پریشانہ
بر خیز و "نباتی" را بیر جام ایله قیل سرمست
آنگاه تماشا کن بو مرغ خوش الحانه

نباتی یارادیجیلیغیندا ایکی ادبی مکتب و اسلوب گؤزه جارپماقد-
ادیر. کلاسیک، شفا هی خلق یارادیجیلیغی. نباتی نظامی و دیگر
استادلاردان تعلیمینی آدیغی حالدا شعرلرینین موضوعلارینسی اؤز
محیط و زمانین دان آلمیشدیر. اونون غزل، قصیده، رباعی و دیگر
اشرلرینین مضمونلاری تاممی ایله یئنی دیر و گؤنون مسئلهلرینہ،
اؤزونون حیاتینا باغلی دیر.

نباتی-نین غزل دیلی ساده، تشبیه، استعاره، تلمیح و دیگر بدیعی
تصویر واسطه‌لری یئنی دیر. بو غزللرده کی قۇشا ایشله‌نن سؤزلر
اؤنون اؤزونہ مخصوص دور.

منابع:

۱- آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باغیش- دوقتور جواد هیئت
تهران ۱۳۵۸ .

۲- سیدابوالقاسم نباتی: دوقتور ابوالفضل حسین، آذربایجان س س
و علملر آکادمیاسی نشریاتی. باکی ۱۹۶۸ .

۳- دیوان نباتی - تبریز

اليغبا ميزا كۆچۈرەن : عبدالكريم منظورى خانمە
يازاتى : ابوالفضل آمان اوغلو قولويىف

○ محمود كاشغرى

مىلادى ۹ - جو يۈز ايللىكده اورتا شرقده قارا خانلىلار دولتىنىن مئيدانا چىخماسى ايله توركلر رسمى اولراق اسلام دۇنياسىنى قووشور .

قارا خانلى خاقانلىغىنى تشكىل ائدن تورك بوبلارى كارلوكلار (قار - لوق) چيگىلر ، ياغمالار و آرقۇلار ابدى ، قارا خانلى آدى دا كارلوك يا بغوسو قارا خاندان گلبر . مىلادى ۸۴۰ - جى ايلده ايندىكى شىمالى مقولستانى احاطه ائدن اوتوكن دهكى اويغور خاقانلىغى بىخىلدىقدا كارلوك يا بغوسو كۆل بىلگه خان ، قارا قاران لقبى ايله يئنى دولت قۇردو . اۇنون اوغلانلارى دولتىن اراضىسىنى داھا دا كىشىلندىردىلر . ۸۹۳ - جو ايل مىلادىده قارا خانىن نوھسى ساتوك بوغرا سامانىلىرىن بىر شاهزادەسى ايله اوزون مدت باخىنلىق ائتدى . او ، مسلما نلىغى قبول ائتىدىكىن بىر مدت سۇنرا بۇ دىنى دولتىن رسمى دىنى اولراق ، اعلان ائتدى و عبدالكريم آدىنى آلدى . بۇ جوخ بۇيوك تارىخى حادثە اولدو . بۇندان سۇنرا تورك دۇنياسىندا مسلما نلىغىن يا بىلماسى سرعتلىدى . بئلكى ، آرال گۇلو ايله خزر دىنىزى آراسىندا اوتوران اوغوزلار دا مسلما ن اولدو . مىلادى ۹۵۹ - جو ايلده او اولدو كىدن سۇنرا اوغلو موسى بايتاتر مسلما نلىغىن تائىر دايرهسىنى داھا كىشىلندىردى . مركزى آسيا دا ، شرقى و غربى توركىستان اراضىسىنى احاطه ائدن واحد قدرتلى تورك دولتى وجودا كىتىردى . اۇلو خاقان ، ايلك خان عنوانىنى آلدى . اۇنون سرحدلىرى بالاساقون ، اوز كند و تارىم حوضهسىنى احاطه ائدىردى . بالخاش گۇلونه هيندوقوش و قاراقۇروم دا غلارىنىن اتك لرىنە دكاوزانىردى .

قارا خانىلر دولتىنده علم و مدنيتىن انكىشافىنا ، چىچك ، لىنمە - سىنە جدى قىكىر و ئرىلىردى . بئلكى ، بۇ دولتىن زامانىدا اسلامىن قدرتىنى ، اسلام اخلاقىنىن اوستونلوكلرىنى وصف ائدن دگرلى علمى و

بديعی اشرف مئیدانا چىخدى. اۇنلاردا ن بىرى مىلادى ۱۱- جى عصرده
 ياشايىب - ياراتمىش محمود بن حسين بن محمد كاشغرى- نىن اشرفى دىر .
 محمود كاشغرى مىلادى اۇن بىرىنجى يۆز ايللىكده ياشامىش گۇركملى
 علم آداملارىندا ن بىرى دىر، اۇ دۇرده قاراخانىلر دولتىنىن مركزى
 شەرلىرىندا ن بىرى كاشغرى اۇلدوغوندا ن و اۇنون حياتى بۇ شەرە باغلى
 اۇلدوغوندا ن بۇيوك عالم بۇ شەرین آدینى اۆزونه تخلص گۇتورمىو-
 شور، اۇنون حياتى، ياراتمىش حقىنده مختلىف فىكىرلر وار دىر .
 سۇن تدقیقا تارا گۇره محمود كاشغرى مىلادى ۱۰۳۷- ۱۰۲۸- جى ایللر
 آراسىندا كاشغرى ياخىنلىغىندا كى آزیق آدلى ياشاش منطقه سىندە
 دۇنيا يا گۇز آچمىش دىر. قاراخانى حكمدارى قادىر خانىن نسلیندن
 اۇلان عالم ایلک تحصیلینى اۇپالدا آلمىش، سۇنرا كاشغرى شەرینده
 يوسف بن خلفین يانیندا تحصیلینى داوام ائتدیرمىش دىر. بۇيوك
 عالم تخمینا " اوتوز ياشى اۇلاندا كاشغرى شەرینى ترك ائتمىش . اۇن
 ایل عرضنده توركا ئللىرىنى اویماق - اویماق دۇلاشمىش، اۇزونون
 مشهور " دیوان "ى اۆچون ماتریال تۇپلامىش دىر. اۇ، بىر مدت بغداددا
 يازىب - ياراتمىش، تذکره لرین وئردىگى معلوما تا گۇره مشهور
 " دیوان اللغات الترك " اثرینى ده عباسىلر خلیفه سى ابوالقاسم
 عبدالله بن محمد المقتدایه حصر ائتمىش، اتحاف ائتمىش، ائله بۇرا
 دا يازىب ياشا جاتدیرمىش دىر. اۇزونون يازدىغىنا گۇره بۇ اشرفى
 هجرى ۴۶۶- جى ایلده يازمىش دىر. لاکىن منبع لرین وئردىگى دقیق
 معلوما تا گۇره اثر مىلادى ۱۰۷۴- ۱۰۷۲- جو ایللر آراسىندا يازىل-
 مىش دىر. وطنه قايداندا محمود- ون تخمینا " ۸۹ ياشى اۇلموش دور .
 اۇپالدا سىككىز ایل مدرسايشله دىكن سۇنرا ۹۷ ياشىندا، تخمینا "
 مىلادى تاريخيله ۱۱۲۶- جى ایلده وفات ائتمىش دىر. زیارتگاها
 حثور بىلمىش مزارىنىن ایندى ده اۇرادا اۇلدوغو سۇن تدقیقا تارا
 قئید ائدیلىر. / ابراهیم مطیع، میرسلطان عثمانوف. اۇ رودینسه،
 ژبىزنى ای قروپىنیتسه محمودا كاشقاسكوقو، سووئتسكا يا توركولو قىيا "
 باكو، ۱۹۸۷ نمره ۴ ص ۸۸. / منبع لردە عالمین بوندا ن علاوه تورك
 دیللىرىنىن سینتاكتیک قورولوشونا / نحو / عاید " كتاب جواهر النحو
 فى اللغات الترك " اثرینىن اۇلدوغو دا قئید ائدیلىر .
 محمود كاشغرى - نىن عرب دیلینده يازىلمىش " دیوان اللغات

الترك " اثرى اوزون مدت ۸۰۰ ايلدن جوخ بير زاماندا علم عالمينه معلوم اولما ميشدير. ميلادى تاريخله ايگيرمينجى عصره دك آرا - سيرا آدى چكىلن بۇ اثر بير تصادف نتيجه سينده مئيدانا چيخمش و ايلك دفعه ميلادى تاريخله ۱۹۱۷ - ۱۹۱۵ - جى ايللرده استانبولدا كيليسلى معلم رقعت طرفيندن نشر ائديلميشدير. اثرين بير نسخه سي موجود دور، او دا اثرين يازيلديغي تاريخدن ايكي يوز ايل سونرا يا - ميلادى اون اوچونجو يوز ايلليگه عايددير. بۇ نسخه ايرانلى كاتب محمد بن ابوبكر دمشقى نين قلميندن چيخمشدير. اليازما دا تورك سوز - لرى حركلرله وئريلميشدير. (۱)

اثر بسيم آتالاي طرفيندن تورك ديلينه ترجمه ائديليب بيرينجى جيلدى ميلادى ۱۹۳۹ - دا، ايکينجى جيلدى ۱۹۴۰ - دا استانبولدا نشر ائديلميشدير. بۇ نشر ميلادى ۱۹۸۵ - ده تکرار چاپ ائديلميشدير. اونو دا قئيد ائتمك لازيمديركى، " ديوان " ي شيمالى آذربايجاندا باكى شهربنده ديلميره ترجمه ائتمك تشبثو گؤستريلميشدير. بئلهكى، ميلادى ۱۹۳۳ - جو ايلده خالد سعيد - ين رهبرليگي ايله بۇ ايشه باشلانميش لاکين قانلى ۳۷ - جى ايل حبسلىرى بۇ ايشى ياريمجيق قويموشدور.

محمود كاشغرى - نين مىلى منسوبىتى و اثرينى هانسى ديلده يازماسى باره ده مختليف فيكىرلر واردور. بعضى عالimler محمود كاشغرى - نين اويغور اولدوغونو و اثرين ده اويغور ديلينده يازيلديغيني ادعا ائديرلر. مؤلف اوزو قئيد ائديركى / ا. ج. ص. ۱۱۲ / بيزيم با بالاريميز اولان بيگلره خمير دئهرلر، چونكى اوغوزلار امير دئيه بيلميرلر. با باميز، آتاميز تورك ائليرينى سامانلردن آلان بيگدير، آدينا خيمرتكين دئيرلر، بۇ محمود كاشغرى - نين اوغوز قبيله سيندن بيرينه منسوب اولما سيني احتمال ائتمه يى اساس وئرير. اثر اويغور ديلينده يازيلا بيلمزدى. چونكى ميلادى اون بيرينجى عصرده اويغورستان قاراخانى دولتى نين اراضيسينه داخل دگيلدى.

اويغورلارين اكثريتى بوديست ، بت پرست ايدى. كاشغرى ايسه اثرده قئيد ائتديگى كيمي، اسلام دينىنى قبول ائتمه ميش تورك خلقلرينين ديللرينى شرح ائتمير. گؤسته ريلن زامان اويغورلار اسلام دينينى قبول ائتمه ميشديلر. اونا گؤره ده اثرين اويغور ديلينده يازيلماسى فيكىرى اينانديريجى دگيلدير.

محمود كاشغرى "ديوان" يىندا "د" و "ى" قروپو تورك دىللىرىنىڭ لىنكىك ماترىياللىرىدىن خوخ استفادە ائدىلمىشىدىر. مۇلف نىمۇنە- وئردىكى سۆزلىرىن ھانسى، شىوہ يا، لىھجە، دىئالكتتە عايد اولدو- غونو جوخ واخت قئىد ائدىر. مثلاً "آداك سۆز اشارەتلى/ قىچاق، يىتمك. سوارلار دىللىرىندە ايشلەنير / گۆستەرىلير. اشارەسىز وئرىل- سۆزلىرىدىن آيدىن اولور كى، اولنلار بۆتون توركلر باشا دۆشور.

"ديوان" يىن دىل خصوصىتلىرىدىن معلوم اولور كى، كاشغرى قدىم تورك يازى غىنەسىنە صادق قالمىش، اولندان بىرەلەنمىش دىر. لاكىن او، قاراخانىلر دولتىنىڭ توركچەسىنە اساسلانمىشىدىر. ائلە بونسا گۆرە دە اولنو خاقانىيە توركچەسى اولاندىرىر. كاشغرى خاقانىيە- توركچەسىندەكى سۆزلىرىن باشقا تورك دىللىرىندەكى، لىھجەلىرىندەكى- صوتى، فونىتىك فورمالارنى، شكىللىرىنى گۆستىرىمىش، اوللارنى مقايىسە ائدەرەك عمومىلىشىدىر مەلر آيماغا جالىشىشىدىر.

بونون نىتىجەسىندە مقايىسەلى قراماتىكا تىپلى (ساياق) سامباللى بىر اثر مئىدانغا جىخىمىشىدىر. ائلە بونسا گۆرە دە عمومى دىلچىلىكىدە محمود كاشغرى دىللىرى مقايىسەلى شكىلدە اوپىرەنن اىلك عاليم حساب اولونور. مۇلف اوغوز دىلىنى تورك دىللىرى اىچەرىسىندە ان اساس، توخسى و باغمالارنى دىلىنى ايسە ان دۆزگون دىل اولاندىرىر.

محمود كاشغرى- نىن "ديوان اللغات البرك" اثرىنىڭ بۇيوك علمى اھمىتى اولندان عبارتدىركى، بۇ اثر تىكجە لغت اولارنى دىل شىناسلىق علمىنە عايد اثر دىگىل، بۇرادا عىنى زاماندا تورك- خلىق لىرىنىڭ قىبىلە، طايفە، بوى و عىشرتلىرى حقىندە، اولنلارنىڭ حيات لىرى، عىادەتە غىنەلىرى حقىندە گىئىش بىلىگى وئىرەن ائىتنوقرافىك، ائردىر، تىسورك خلىقلىرىنىڭ سفاھى سۆز خىزىنەسىدىن آلېنىمىش كلى مقداردا شعر، آتالار سۆز، ضرب المثل لىرلە زىنگىن اولان ادبىيات شىناسلىق علمىنە عايد ائردىر.

محمود كاشغرى - نىن بۇ اثرى يازما قدا مقصودى نە ايدى؟ بى- دىللىن باشقا دىللىرىدىن بىرىنچى نۇبەدە عرب دىلىدىن گىرى قالماد- يىغىنى، غىكىسە زىنگىن و شىرىن دىل اولدو غونو، مۇلفىن اولز سۆزلىرى ايلە دىسك، عرب دىلى ايلە باش بۇرۇندو بونو اثبات و ثبوت ائتمك ايدى. مۇلف نوركلر حقىندە بونلارنى يازىر: توركلرىن اوخلىرىدىن

قۇرۇنماق ابستەيىنلەر اۇنلارا دۇشمن دىگىل، دوست اۇلسون ، اۇنلارلا دوست اۇلمانين ان ياخشى بۇلو اۇنلارين دىلى ايله دانىستماق دىر . توركلر اۇنلارين دىلىنە سىغىنا نلارنى اۇزونونكىلردن سا بارلار . بۇنون اۇجون دور كى . تورك اۇلما بانلار دا تورك دىلىنە سىغىنمىشۇ قۇرونموشلار ... اۇجا پىغمىرىمىز : " تورك دىلىنى اۇگرەننن ، جونكى اۇنلارنىن حاكىمىتى جوخ اۇزون سۇرە حكدىر " - دئىه بىورموشدور . بۇ حديث دۇغرو ايسە ، تورك دىلىنى اۇگرىنمك هر مسلمان اۇجون واجىبدىر . اكر بئلسە نىر حديث يوخ ايسە ، بىلىن كى ، عاغل دا توركجە اۇگرەنمەسى امر اندىر ، هم ده هر كى اۇجون ... تا سربا شوكلر اۇلسون كى ، توركم ا توركجەنى ان ياخشى دانىسان ، ان ياخشى آنلادا ، ان دۇغرو آنلابان توركلردەنم . عاغل ياخىمىندا ، ابنجە ، سۇى ياخىمىندا ، ان كۇكلو اۇلانلاردا نام . عىنى زاماندا ان ياخشى اوخ ، نىزە اسلەدن سىر دۇبوشوئىم .

كاشغرى تورك بۇيلار سىن اساس اىگرىمى آنا كۇكدن تشكىل اۇلوندو - غونو . لاكىن هر بۇبون آسربا اۇروكلارا بۇلوندويونو گۇسنەرىر . اۇ اساس بۇيلارى بۇ قاندا ايلە سىرالابىر :

- ۱- بئىئەنگلر بىزانس روم اۇلكەسىنە ان ياخىن اۇلان تورك بۇبو .
- ۲- قىبچاق ، اوغوز ، ئىمەك ، باشقىرد ، باشقىل ، كاسى (قاسى) يا باشقىر (باشقا) . تاتار ، قىرقىز بۇيلارى ، سونلاردا ن قىرقىزلارن حىسنى سرحدىنە ياخىن اۇلدوغونو قىتىد اندىر .
- ۳- حىگىل ، تۇخسى ، ياغا ، باقراق ، چاروق ، جۇمول ، اۇسغور ، تاشقوت ، خاتاي (ختاي) بۇيلارى . بۇنلارنى روم اۇلكەسىندىن باشلاپ راق شرقە دۇغرو سىرالاندىغى گۇستەرىلىر . (۳)

۴- تابغاچلار . " ما حىندە بئىرلەشنىن تورك بۇبو دور " دئىير . محمود كاشغرى اۇغوز سۇزونو هم دار معنادا ، هم ده گۇنىش معنادا باشلەدىر . اۇنودا قىتىد ائىمەلىك كى ، خلق آدى معناسىدا تدرىجا توركىمن سۇزو اۇغوز سۇزونو سىخىشدىرىپ اسفاده داىرەسىنىسدىن حىخارمىشدىر . اۇغوزلار محمود كاشغرىنىن زامانىدا گۇنىش سىر اراضىدە مسكن لشمىدى . مىلادى اۇنونجو عصرده اۇنلار اساسا " خىزر دىنىزىندىن شرقە آرا ل گۇلونه دك ، حىوندا سىر دريانىن مەسنىسەدك بىر اراضىدە (بعضى حاللاردا قىبچاقلارلا قارىشىق شكىلدە باشا سىر -

دىلار .

محمود كاشغرى بۇ اراضىلارنى دۇلاشمىش ، لغت ماترىيالى تۇيلايمىش ، اۇنا گۇرە دە لغتدە بەعضى سۇزلىرىن اوغوز و قىبجاقلاردا عئىنى فۇنئىتىك صوتى شكىلدە مشتركا ايشلندىگىنى قئىد اثتمىشىدۇر .

" دىوان " دا ۲۹۱ آتالار سۇزو و ضرب المثل ، ۳۰۰۰ دن آرتىق شعر پارچاسى ، دۇردلوكلر (ربا عىلر) وئرىلمىشىدۇر . شعر متن لرىندىن بەعضى- لرى ادبى- يازىلى قايناقلاردا ، ن ، اكثرىتى ايسە فولكلوردان آلىنمىش تۇپلانمىشىدۇر . اۇنون ادبى ماترىياللاردا ، ن ، يازىلى ادبىياتىدان دا فايدالانما سىنى تىكجە شعر يارحالارى دگىل ، عئىنى زاماندا اشىردە جوجو آدلى شاعىرىن خايطىرلانماى دا تصدىق ائىدۇر .

محمود كاشغرى اثرىنە بىردە خرىطە علاوه اثتمىشىدۇر . بۇ دۇنيانىن اىلك تورك . خرىطەسى دىر . بۇرادا توركلرىن مسكونلاشدىقلارى اراضىلر و قونشولارى گۇستەرىلىر . بۇ خرىطەدە مركز او زامان كى تورك يايىختى ، باش شەهرى بالاساغون دور ، گۇى توركلردە اۇلدوغو كىمى بۇرا دا اساسىون آلمانا نقطەسى شىرقىدۇر . گئنىش داىرە شكىلىدە چكىلن خرىطەدە داغلار قىرمىزى ، دنىزلر ياشىل ، جۇللر سارى ، چايلار ماوى جىزگىلرلە گۇستەرىلمىشىدۇر . شىرقى توركىستانا عابد داها اىكى قدىم تورك خرىطەسى دە واردىر . لاكىن محمودون ترتىب اثتىدىكى و تورك دۇنياسىنى ، توركلرىن يايىلدىغى بۇتون بۇلگەلرى گۇستەرن ابللك و ان دەگرلى خرىطە بۇدور .

" دىوان اللغات الترك " دن نمونەلر : گلدى مانقا تات / آىدىسىم

اشمدى يات / كوشكا بۇلوب آت / سنى تىلەر اوس بۇرى .
بۇ گۇنكو توركجە ايله : منىم يانىما بىر تات گلدى / اۇنا : يىات
دئدىم قوشلارا ات اولوب ، كركس قورد سنى گۇزلر دئدىم .

آلپار تونقا اۇلدومو / ايسىز آرون كالىدىمى؟ / اۇدلك اۇجىسىن
آلدىمى؟ / اىمدى يورەك بىرتىلور .

بو گۇنكو توركجە ايله : خاقان افراسياب اۇلدومو؟ فانى ، يامان
دونيا قالىدىمى؟ زامان انتقامىنى آلدىمى؟ ايندى آدامىن اۆرەيى
پارتلايدۇر .

اىتىل سووى آكا تورور / كايا تۇبى كاكا تورور / بالىك تۇلىم
باكا تورور / كۇلونگ تاكى كوشەرور .

بۇ گۆنكۈ تۈركجە ايلە: ايتيل / وولقا چايي آخما كدادير. محكم داغين اتگيني دۇيەرك آخما قدادير، جايين داشما سي نتيجه سينده يار- انا ن گۆلدە باليقلار جو خالميشدير . (۳)

كۆرۈپ نجوك قاچما دينگ / يا مار سووين گئچمە دينگ / تا وارينگى ساچما دينگ / يىسون سنى آر بۇرى.

بۇ گۆنكۈ تۈركجە ايلە: منى گۇردون، نييه قاچما دين، يا مار سويونو گئچمە دين، ماللاريني داغيتما دين، آرتيق سنى قاپلان يىسين .

واردى ارەن قۇنوق كۆرۈپ قۇتقا سانار / قالدى ياوۇز اويىوك كۆرۈپ ائونى بيقار (ق = كاوخونور)

بۇ گۆنكۈ تۈركجە ايلە: بىر قوناخ گۇرەندە اۇنو اۇغور و دولست سا يانلار گئتتى. چۆلدە بىر قارالتى گۇرندە قوناق حساب ائدەرك - دئيه چاديرلاريني بيخانلار قالدى.

تورلوك چيچك يازيلدى / بارچين يادىم كئريلدى / اوجما كىئىرى گۇرولدى / توملوغ يانا گلگۈسوز .

بۇ گۆنكۈ تۈركجە ايلە: دۆرلو چيچكلر آچيلدى، سانكى ابيىوك قوماشدا ن دۇشك سريلىدى / جنتين يىرى گۇروندو / زامان دگيشدى، سويوق گينه گلميه جك . اؤپكم كليپ اۇغرا ديم آرسلانلايو كۆكرە ديم / آلپلار باشين دۇغرا ديم / ايمدى منى كيم تۇتار؟

بۇ گۆنكۈ تۈركجە ايلە: قىزاراق دوشمن اۇستونە بئريديم، اصلان كيمي كۆكرە ديم، ايجيدلرين باشيني دوغرا ديم، دۇيوش مئيدانيندا منى كيم ساخلايار؟ / دئيه باغيرديم .

ارەن آلپى اؤكوشتىلار / كينقبر گۇزون باقىشتيلار / قاموغ قولمون تۇقوشتىلار / قىلينچ قينغا كۆجون سيغدى.

بۇ گۆنكۈ تۈركجە ايلە: ايجيدلر بىر- بىرينى جاغيرديلار، كينلىى گۆزلە باخيشديلار، بۆتون سيلاحلارلا ووروشدولار، قىلينچ قينسا زورلا سيغدى.

ارەن آريغ اۇرپە شير / اۇچين كئكىن ايرتە شور / ساكال توتىوپ تارتيشور / كۆكىس آرا اوت توتر .

بۇ گۆنكۈ تۈركجە ايلە: اداملار دستلرە بۇلونوب قارشى - قارشيا دوردولار، انتقام آلماق اۆجون ديديشديلر، ساواش قىزىشىدىغى اۆجون بىر- بىرلرينين ساققاليندا ن آسيلديلار، سانكى انتقام آتشى قلىبيني

يا ندردى.

بيلكى يازين آتلانور / اوتلاپ آنين آتله نور / بىكلىر سموز آتلانور /
سئونوب اؤكور يىرشور .

بۇ گۆنكو توركجه ايله : ايلخينين وضعيتى با هاردا يا خشلاشيسر ،
اوتلاياراق آتله نير ، بۇ اؤزدن بىكلىر مينمك اؤچون كؤك آتلازلار
تا پيرلار ، با هار مۇده سبله بىر - بىرىنى ديشله بىير .

توقيش ايجره اۇرىشتيم / اولوغ بىرله قارىشتيم / توكوز آتيلين
يارىشتيم / آيديم ائمدى آل ، اوتار .

بۇ گۆنكو توركجه ايله : شا و اشدا ووروشدوم ، قىبله نين باشچى سى
ايله جارىشتيم ، آلبىنى قاشقا آتيملا دؤيوشه گىرديم ، اوخ آتاراق ،
آل ، اى اوتار ، دئديم .

ايكله دى مينىك ، آداق / گؤرمه دىپ اولغرى تۇزاق / ايكله دىم آندىن
اۇزاق / ائمله گىل ائمدى توك زاق .

بۇ گۆنكو توركجه ايله : آياغيم تله يه دؤشدو . گىزلى تله نى گؤرمه -

بىرك بوندان اوزون خسته لىك جكديم ، سئوگىلىم علاج ائت |
كوردروك . كاتىغ توكدوموز / تنگريك اؤكوش اولگدوموز / كمشيب آتىغ
تنگدويمىز آلداب بانا كاجتيمىز .

آتلارين قويروقونو بىرك با غلادىق ، تانربيا جوخ حمد ائتدىك ، آتلارى
اؤزنگيله بۇره ك كافر آتيلدىق ، آلداتماق اؤجون قاجدىق .

تاتسىز تورك بولماس ، باشسىز بورك بولماس / ۱/۳۴۹ / فارس سىز
تورك باشىز بورك اولماز .

آوجى نئحه آل بىلسه ، آدىغ آنجا بۇل بىلير / ۱ /

اؤوجو نه قدهر فند بىليرسه ، آيى دا بىر اولقدهر بۇل بىلير .

بيلان كندو اگروسىن بىلمس تهوى بونىين اگرى تئر / ۱۰۱۲۷ / ...

ايلان اؤزونون اگرى اولدوغونو بىلمز ، ده و به بويىسون اگرى دىير
دئيه ر .

آرقاسىز ار حريك سىوماس / ۱۰۱۲۸ / آرخاسى ، كؤمه بى اولمايان
ايگيد دوشمنى مغلوب ائده بىلمز .

اتلى تيرنقاكلى ائدىرمىس / ۱۰۱۷۷ ات ايله دبرناغى آيرمماق
اولماز .

آلپلار بىرله اؤروشما ، بىكلىر بىرله تۇروشما / ۱۰۱۸۲ / قهرمانلار

ايلە ووروشما، سىگىرلە قارشى دورما .
 ابكى بۇغرا ايگەشور اۇترا كۆكە گۆن بانجىلور / ۱۰۸۸ / .
 ايكي بوغا ووروشور، آرادا ميلچىكا اذيت چكىر .
 قۇرۇغ بىغاچ اگىلمىس، قۇرمىش كىرىش تۆگولمىس / ۱۰۱۹۸ /
 قۇرۇ آغاچ اگىلمىز، قۇرولو ياي دۇيولمىز / يىغنى گۇرولموش ايش گىشى
 دۇنمىز، سۇنراكى بىشمانجىلىق فايدا وئىرمىز /
 سۇو ابجورمىگە سۇت بىئر / ۱۰۲۱۸ /
 سۇ ايخىرمەبەنە، سىن سود وئىر / يىغنى بىسلىك اندەنە ياخشىلىق ائت /
 سىنما ما سا آرسىكار، ساكنىما سا اۇتسوكار / ۱۰۲۴۲ / .
 بىر ايشى گۇرئندە انسان سىنما ما سا آلدانار، دۆشونمەسە اۇدوزار، سەھو
 اندەر .
 قارغا قازغا اۇگونسە بۇتى سىنار / ۱۰۳۵۴ /
 قارغا قازى يامسىلاماق اىستەسە بۇدو سىنار .
 قارا بۇلىتىغ بىل آچار، اورونچ بىلە ال آچار / ۱۰۳۵۴ /
 قارا بۇلودو كولك داغىدار، آچار، الى يۇمروغو رشوت آچار .
 قوش قىلىج گىنگا سىغما س / ۱۰۳۵۹ /
 قۇشا قىلىنچ بىر قىنا سىغماز .
 باداغ آتى چاروك كوچى آزوك / ۱۰۳۸۱ / بىادا آدامىن، آتى، چارىغى،
 گۇجو بىئمە گىدىر / يىغنى بىئمكەلە غۇمور بارىدىر . /
 آلپ چرىكدە، بىلگە تىرىكدە / اگىد حرب مئىدا نىندا، عاليم علمم
 مئىدا نىندا سىنانار .
 قاينار اوكوز كئىكىسىز بۇلما س / ۱۰۳۹۰ /
 جۇشقون جاي دا كئىجىدىسىز اۇلماز .
 اوت تۇتونسوز بۇلما س، بىگىت يازۇكسوز بۇلما س / ۱۰۴۰۰ /
 اود تۇستوسوز، گىنج گىنا سىز اۇلماز .
 سا باندا ساندىرىش بۇلما اۇرشكوندە ايرىش بۇلما س / ۱۰۴۰۲ /
 مزرعە اگىلىب - بىجىلىندە قۇوفا اۇلار سا، خرمندە سى - كى - سى
 اۇلماز .
 تكمە كىشى اۇز بۇلما س بات باغوك تۇز بۇلما س / ۱۰۴۳۳ /
 هر آدام اۇزون كىمى اۇلماز كى، اۇنا اعتبار اندەس، يادلا ياخىن
 دا بىر اۇلماز .
 بۇرى نىنگ اۇرتاق كۇزغونونگ بىغاچ باشىندا / ۱۰۴۳۹ /

قۇزغون قۇردون اۋولادىنى شئيه اۇرتاق اۋلور، انجاق اۋز اۋولادىنى
آغاچ باشىندا اۋلور..

اشودەكى بۇزاغو اۋكوز بۇلماس / ۱۰۴۴۶ /
اشو بيزووى اۋكوز اۋلماز .

نئجه ميندوز اثرسه اشش اشدگو، نئحه اگری اثرسه يۇل اشدگو
/ ۱۰۴۵۸ /

نه قدهر بيس اۋلسادا بئنه يۇلداش، نه قدهر اگری اۋلسادا يۇل
ياخشى دیر .

يۆزگه كۆرمه اردم تيله / ۲۰۸ /

اۋزون رنگينه باخما، آدامدان ادب فضيلت ايسته .

تابغان بۆگورگىنى تۆلكى سئومەس / ۲۰۱۵ /

تازىنىن يۆسرەگىنى تۆلكو سئومز، چونكى اۋنو ياخالايار .

۱- اصل ديواندا كاتىب محمدىى ابوبكرالساوى الدمشقى يازىلمىشىدىر
بو دا كاتىبين ساوھلى توركلردن و دمشق دە مقيم اۋلدوغونىس
گۇسترمكده دیر . (ج.ھيئت)

۲- بو بۇيلار قوزنى دن باشلاياراق كونئيه طرف يئرلشمىشىدىر .
(ج.ھيئت)

۳- قايا نين ديبىنى دۇيەرەك آخما قداد دیر (ج.ھيئت) .

آغا بىگىم حوانشيريىن قالانى :

گرامتلىرىن دە ھامبىسى آذربايجان اھالىسىندىن يىغىلىردى. آذربايجان
لى قىز، گلەن و قادىنلارنى قول ، بويون و قولاقلىرىندا اۋلان قىزىل
زىننلر يىغىلىپ ترەزى ايلە چكىلىپ ، كىترال پاسكويچە تحويىل
وئرىلىردى. بۇ بارەدە محكم سىندلر و حتى نقاشلىق تابلىولارى دا
واردىر .

۵- فتحعليشاه قاجار مئنه باخىن قىز آلمىش و ۲۶۰ اۋولادى اولموش
و اونلاردان ۱۵۹- نفرى اۋتون دىرىلىگىندە اۋلموشدورلر . لاکىن
قاجار شاھى نىن باشى اۋ قدهر عىش - عشرتە مشغول ايدى كى اۋنلارنى
اۋلوموندن ھىچ دە متأثر اۋلمازدى .

○ کوراوغلو کيمدير؟

تورک کولتورونده بئويوک بئري اولان و عصرلر بئويو خلق آراسيندا
دوق ايله حکايه لري آتاتلان و خلقين گؤنلونده بئويوک بئر قهرمان
کيمي گؤنوموزه قدهر باشان کوراوغلو کيمدير؟ و قايناغي هارا -
دان گلېمشدير؟

قهرمانلىق داستانلاري خلقس اجتماعي حياتين ان ضروري آنلاريندا
اونون وارلىغي اوغروندا گئدمن محادلر دؤنه مينده (مرحله -
يارانير، بۇ مسئله ايله باغلي ۰۷۰. آنکين بازير: قهرمانلىق
ايشوسو ياتتک اينحه صنعتين ان بارلاق نمونه سيدير، و مدنيتلىق
تارىحي حقيقتي فانتاستىک (خالق) اويدورما لارلا بيرلشدرمىشدير .
انسان اوغلو تارىخين باريدان اونحه کي مدنيتنى همده يازيلى
خلق بارادىحيليفي اورنگ لرسده اؤيره نىک مؤمكون دير، بۇ معنى دا
انسانلىق مارييا قدهرکي تارىختى، بارادان و اؤزه لىک له اؤنو
قؤرويوب محافظه ائدمن و خاطر لرده قؤروبان خلق صنعتکارلاريندا
منتدا ردير .

کور اوغلونون مستاشي و بارادىلماسي حقينده حور به حور روايتلر
و اويدورمالار و گؤرؤشلر واردير، اما بۇ حشيتلى روايتلر و سندرلر
احسنده ان مهم و تارىخي اولاراق قبول اولونموش اىلک گؤرؤش
بروقسور دکتور ذکي وليدى دوغان نظريه سيديرکي بۇ نظريه نى، ب. ن. بؤ-
رانا و دا کوراوغلو دستانى اسمينده باينلانان کتابيدا و پروفيسور
محمدفؤاد گؤيرولو تورک ادبيات تارىخي آدلى کتابيندا قئيد
اىتميشدير .

ذکي وليدى دوغان دئيرکي: کوراوغلو دستانى ۱۶ - نجي عصردن
اونحه تشکيل اىتميش، کوراوغلو دستانين مئداي ترکمنلر غربي
آسيا يا انتساريدان اوار بىلکه اعلامدان اونحه کي دؤره لرده تورکستان
ايله ايران تعار ائندىگي منطقه لرده کي حياتدا مثلاً " ساسانلىر

دۆرۈنمە گەرگاندا (حور) (سول - ھىيونىت) تر كىملىرى و ھراتىن
ترىندە سەنى غرىستان حدودوندا باشا بان تر كىملىرى كىمى يۆكسك،
داغلازىن جۆللىرى سىرلىنىشى منطقەلەردە آرانما لىدىر .

۱- خوارزم روایتینده كورا و غلونون با باسى كوردوبىل ، ارضروم
روایتینده كورا و غلونون ان باخىن يولداشى كوردوبىل (ماراش
روایتینده - گودومىن) آدلىرىنى داشبىرلار ، بورادا كور - كر - بىل ،
كىلمەلىرى تر كىملىرى لىرىن اسلامدان اۇنجه مدنيتلىرىنە عائد اولسا گەرەك
ايندى مجهول اولان بۇ كىلمەلىرى خلق اتىمولىرۇسوندا ، گور - قىر - كور
معنالىرىدا اىضاح ائدىلمىكەدىر .

۲- آت موتىبوى .

۳- آذربايجان روایتینده بىردە (۳۰/۵۵۵) ائولى خنىس قىبىلەسىنە
منسوب " حسن پاشا آتياز " نام ، غايت آت سئوھن و بىلەبن بىر بىگ
ذکر ائدىلىر . (خنىس صاحب شرطى)

۴- گىنە آذربايجان روایتینده گرىستان بىرىنە غرىستان بازيلامىش
و كورا و غلونون توركىستاندان جىخىب اولا ھرات شەرىنە گلىدىگى ذكر
ائدىلمىشىدیر .

دستانىن ۱۶- جى عصر دەن اۇنجه شىكل ائىدىگى قىبول اولوندوقىدان
سۇنرا اسلام استىلاسىندان ۱۶- جى عصرە قەدەر ما وارى سحرخىز جۆللىرى -
سندە و خوارزم - استرآباد آراسىندا بۇ منقەنىن تشكولو اوجون
مقتضى عىگرى و سىياسى شرايط موجود اولما دىغىندان بۇ دستانىن
تشكولونون اساسىنى تىنكىل ائدەن تورك - ايران ماجدلىسىنى ، كى بۇ
كۆنكۈ روایتلەردە دە مكرر ماجدلىرىلە موقعىنى تر كى ائتمىشىدىر -
ساسانىلر اىلە كۆگ توركلرىن ماجدلى دەورلىرىنە ارجاء ائتكى ضرورى
دیر . بۇ صورتلە كورا و غلونون دستانى ساسانىلرىن سۇن دەورلىرىندە گىگ
توركلرىن - خوارزم - استرآباد حدودوندا محافظلىك ائدەن اۇغوزلار -
رىن و غرىستان تر كىملىرىن دستانى ساسانىلر بىلەن بۇ يوك كۆگ تورك
دستانىنا رىبط ائدىلمىشىلر . (۷۱۷) دە بىزىدىن محلب طرفىندەن فتح
اولونان (سول) حكومدارلىغى بۇ كۆجى اۇغوزلارىن ايدى .

پ . ن بۇراتا و ، كورا و غلونون كىتابىنىن ۱۳۹- جى صحىفەسىندە بۇخارى -
داكى قئىد اولونان ذكى وليدى دوفانىن نظرىبەسىنى اىستىر - اىستەمز
قىبول ائدىر و سئله دئىبىر : " من كورا و غلونون اىلك منشا ئى اىلە

مشغول اولما دم جوخ محتمل دېركى،ركى وليدى بيگىن دئىدىكى كىمى
بۇ دستان (دده قورقود داكى اوغوزنامەلر كىمى) جوخ اسكىدىن
تورك لىرىن اسلامىتدەن اول دە موجود اولموش واپىذوت (فرعى حادىنە)
لارىن بىر قىسمى طبق ماناس دا اولدوغو كىمى بىنى حادىلرلە .
بىنى اپىذوتلار شكلىنى آدى

بىخا ئىتدىگىمىز سىندەلرە دايا نارا ق كورا و غلو دستانى ساسانلورىن
سۇن دۇنە مىندە گۇگ توركلىرىن خوارزم - استرآباد حدودىدا
مخافىلىگ ائدەن اوغوزلارىن و غرجستان تركمن لرىن مىل مىجادلە -
لرىندە دۇغموش اولان خلق دستانى اولدوغونو سۇلىسە بىلەرىك .
اونون (كورا و غلو دستانىن) ۱۶ - جى عصر دەن اۇنجه يعنىسى
اسلامىتدەن اۇنجهكى دۇرلردە وجودا گلەسىنى قبول ائدىب و سۇنا
اسان نىرىق .

○ كورا و غلو دستانىن مىداى حقىندەكى مختلف روايتلر :

اپىندى بۇ نظرىلر بىر ، سىر گۇز اۇنوندەن گنجىرمە مىز موضوعون
آچىقلانما سى اۇخون ساردىمىحى اولاحا قدىر . بروفىسور دىكتىر ، فواد
كۇپرولو ، تورك ادىبىياتلى كىتابىندا بىلە دىبىر : گۇگ توركلىرى
دۇرىنە مىنوب اولوب سىزە قدەر گلن اپكىنچى درجدەكى مىنقىلرىن
بىرى دە كورا و غلو مىنقىل سىدىر . اوغوز توركلىرىن بىر قىسمى داها
ساسانلىرىن سۇن دۇرلرىندە " خراسان " و " ماورا " خزر " خۇللىرىندە
خوارزم - استرآباد حدودىندا ياشا باراق ' گۇگ تورك " لرىن حدود
بىكچىلىگى و غلىفەسىنى گۇرورلر ، فرصت بۇلدوقحا ايران ائىندە
چاپووللار ائىردىلر . ۷۱۷ اىلىدە بىزىدىن مىل بىرلرىندەن فتح
اولونان " سول " حكومدارلىغى دا گۇگ توركلىرە باغلى اولان سۇ
كۇچرى اوغوزلار بىرلرىندەن نىكىل ائىلمىس . ائىتە كورا و غلو
مىنقىسى بۇ خۇللىردەكى توركلىر آراسىدا (ايران - اوغوز) مىجادلە -
لرىن بىر خا طىرەسى اولاراق داها اسلامىتدەن اۇنجه وجودا گلەدى .
اسلامىتدەن سۇنا اوغوزلارىن خراساندا جىخىب آذرىنا سىدا
آنادولوىا گلدىگلىرى سىرادا بۇ سادەدە نقل اولونموشدور .
بروفىسور دىكتىر فاروق سومر . اوغوزلار تركمن لرى آدىلىسى
كىتابىندا بىلە يازىر : اوغوزلارىن اۇر دىللىرىندە بازىلىمىش

سرحېك ملى دستا نلارى "دده قورقود" دستا نلاريدير. بۇ دستا نلار سۇن
 عصرلر قدهر آنا دولو و ايران توركلرى آراسيندا سۇيلىهر ك
 دىنلنمىش، اۇخونموش و آنا دولو تورك لرينين آتالارى اوغوزلار قارشى
 داها درين بير باغلبلىق دويمالاريندا عامل اولموشدور، اۇيلىهكى،
 ۱۶- جى عصرده توركيهده يايغين صرف اۇغوزچولوق جريانينين
 موجوديتى بئله گۇرولمك، دهدير. فقط ۱۷- جى عصردهن اعتبارا" بو
 دستا نلار توركيهده قيمتلىرىنى غيبا ئتمگه باشلاديلار، اۇز نلار
 يئىرىنى عاشىقلار آلدى، بونلار ايسه يئنى بير دستان ترنم ائديردىلر.
 بۇ يئنى دستان هايدوت و يا جلالى كور اوغلونون ماجرالارينى
 آنلايدردى. بۇنون اسكى اجتماعى دۆزه نين (نظام) ۱۶- جى عصرى
 سۇنلار بندا ييخيلماسى ايله ياخندان ايلگىلى اولدوغو محقق دير.
 اسكى اجتماعى دۆزه نين ييخيلماسى ايله يالينز "دده قورقود"
 دستا نلارى قيمت دن دۆشمك له قالما مېش، دولتده قدرتيني غيبب
 ائتمىش و تورك خلقى ده ضعيف، يوخسول و مضرب بير جمعيت حالينه
 گلمىشدير. ايندى كورا و غلو بۇ جمعيتين دستانى دير.

كورا و غلونون اسكى ليگى و اۇنون دستانى حاققيندا ايلك سۇزو
 ضياء گۇگ آلپ سۇيلىه مېشدير.:"ملى تتبع لرمجموعه" سينده اسكى
 توركلر ده اجتماعى تشكيلات اسمى ايله بابينلادىغى بغيوك مقالسه
 سينده رستم و زال ايله كورا و غلونو بير بيرينه ياخينلاشديران و
 بۇ صورتلر رستم و زالين، سكالاردان اولدوغونو قئيد ائدير. پرفسور
 دكتور محمد حسين طهاسب كورا و غلو كتابينين ۶- نجى صحيفه سينده
 كورا و غلونون منشاى حقينده بۇيله آنلاتما قدادير.

معلوم اولدوغو اۆزره، هله ۱۷- نجى عصرده ياشامىش و اساسا "اؤز
 ياشادىغى ايللرين تاريخيني يازمىش ارمنى تاريخچيسى تيرىزده
 ياشايان آراكل (۱۶۱۰) جى ايللرده ايران و تركيه استيلاجيلارينا
 و يئرلى فئوداللار قارشى، آذربايجاندا قالخمىش كندلى عصيانينين
 باشچيلاريني ساياراق بونلارين سيرا سيندا، كوسا جعفر، گيزيرا و غلو
 مصطفى بيگ و باشقالارى ايله بيرليكه كورا و غلونوندا آدينسى
 حكيمشدير.

(بۇ موضوعدا بئرى گلدېكده بۇ نظريه نين نه قدهر دۇغرو اولوب
 اولما دىغىنى گۆن ايشيغينا جيخارا حاغدېر).

پ. ن - بۇراتا و دا بۇ موضوعدا ايستر كورا و غلو آدلى كتا بيندا و يا باشقا مقاله لر ينده اصلا" بو موضوعدا دۇغرو- دۇروست بيلين - مەين سببلردن اۇتورو سۇز ائتمير، يالنيز باشقا يازارلار يان آراسيريجيلارين نظريه لر ينى اۇنه سۇره رك بۇ موضوعون كئار يندان كئچير و بو جملە يه قناعت ائدير- داها تدقيق ساحه سينه جوخ يئنى گيرميش اۇلان كورا و غلو دستا نينين منشا ئى مسئله سى هنوز حـــــــ

ائديلميش دگيلدير، من ده بورادا بۇ ايشه گيرميه جگم .
ويا - من كورا و غلونون ايلك منشا ئى ايله مشغول اۇلما ديم، حـــــــ جوخ
محتمل ديركى زكى وليدى بيگين دئديكى كيمي بو دستا ن "دده قورقود"
داكى اوغوزنا مەلر كيمي جوخ اسكى دن توركليرين اسلاميـــــــدن اول
موجود دور و اپيدودلار ينين بير قيسىمى طبق ماناس دستا نيندا
اۇلدوغو كيمي يئنى حادثه لرله يئنى اپيدودلار شكليني آلدى.

آلكساندر خودزكو دئير: كورا و غلو تكه تركمن دير، تارىخدن بىللى
اۇلدوغو كيمي عيني بۇ تكه ليلر هله ۹- جى عىصده آذربايجان
توركجه سيله دا نيشان حتى دينى گۇروشلىرى اعتباريله شيعى قزلباش
اۇلان يئرلى آذربايجان طايفالارينا منسوب ايميشلر، يئنه ده تارىخ
دن معلوم دوركى عيني تكه ليلر شاه اسماعيل صفوى نين حاكميت باشينا
كئجمه سينده جوخ بۇيوك رول اوينا ميشا و لان ۷۰۰۰ نفرلىك اۇردۇسونون
اساس تلمىنى تشكيل ائتميشلر، سۇنرالار صفوى دولتىنى بۇيوك امير-
اطورلوقا جئويرمك ايبتهين و بو سياستى ايزلهين شاه عباسين اعتبار
ائتمه دىغى يئرلى آذربايجانلى قزلباش طايفالار ينين اكثرستينى
محو ائتميشدير، اۇ جومله دن تكه ليلره ده قانلى ديوان تۇتاسى
حقيقنده خصوصى فرمان وئرميشدير .

همين حادثه ۱۵۹۶- جى ايلده باشلاميشديركى بودا كورا و غلو
اڭيوسو (حماسه) ايله سله شن كندلى آناقلانما لاريله هم زامان ايدى.
بئله ليكله كورا و غلونون دۇغرو دندا آذربايجانلى طايفالار يندان
بيرى اۇلان تكه ليلر ايچيندن جيخميشا و لماسى تما ميله مومكون دور .
پتروشويسكى ده كورا و غلونون منشا ئى حقينده كسكين بير ســـــــ
سۇيله مير، آما يازيركى: اولابيليركى جلالى حركا تى باشحيلار يندان
بيرى داها اسكى افسانه لرله شه رتلنمىش اۇلان كورا و غلو آدينى
سۇنرالار اۇزونه گۇتورموش اۇلسون .

آكادميك كاريف، كورا و غلو ائپوسونون بارانماسيندا و فور-
 مالاشماسيندان بحث ائدهرك يازيركى: " كورا و غلو حقيبنده داستان
 ۱۶- ۱۷ - جى عصرلرين كرجك حادثه لرينى عكس ائتديرديگينه گؤره
 شرطى اولراق تارىخى آدلانير. بئرى گلميشكن قئيد ائتمه لييك كى
 بۇ تارىخچى لرين اثرلرينده كفايت قدهر آيدينلاشديريلما ميشدير.
 لكن بيز اۇنوما مالئيق كى داستانين اورتا عصرلرين سۇنلاريندا
 ياراديلميش نوعى (جنوبى آذربايجان) آرتيق موجود اولان اپيك
 فولكلور عنعنه لرى زمينينده فورمالاشميشدير. " البته كاريف بورادا "
 اپيك فولكلور عنعنه لرى " دئديكه شيهه سيزكى ائپوسون كنديليگينى
 تشكيل ائدهن ايلكىن اسطوره لرى، افسانه و تارىخى روايتلرى نظرده
 توتموشدور .

بۇيوك تورك عالمى سامى نهاد بانارلى كرجى اوليا جليى—
 داياناراق كورا و غلونو آنا دۇلونون شمال غربينده اشقيا ليق ائتميش
 بىر هاديدوت آدلاندرميش، اما بۇنا راغما" باشقا بىر يئرده ده بئله
 آنلامتا قدادير. دۇغو ايللىرى خلقى كورا و غلونون داغ باشلاريندا
 زنگين كروانلارنى سويوب آلدىغى بارا و اشيانى فقرلره داغيدان
 بىر خلق دۇستو كيمي تانسىب سئومكده دير. همين بازار عيىن
 زاماندا باشقا بىر نظريه ده اۇنه سوره رك. بئله دشكده دير. بۇ گون
 اشقيا كورا و غلو ابله شاعر كورا و غلونون عيىنى آدام اولدوغونو
 قطعيت له سۇيله مك مومكون دگيل ايسه ده عيىنى شخص اولماسى بىر
 احتمالدر. بۇتون بۇ احتمالر هنوز قطعى شكيلده حل ائدلميش
 دگيلدير .

سعادت الدين نزهت ده: " تورك ادبىاتى تارىخى " آدلى اثرينده
 كورا و غلونون تارىخى شخصت اولدوغونو گؤسترتميشدير. او يازيركى :
 اينجه روللو شاعير و بئيلمز جنگاور اولان كورا و غلو ايران - تورك
 محاربه لرينده فعال اشتراك ائتميشدير .

آگاه سري لوند ايسه گؤستريركى، ائپوسون قهرمانى، شاعير و عاشيق
 اولموشدور. او ۱۶- جى عصرين سۇنلاريندا باشاميش و تورك خلقينين
 ايجربسبنده كورا و غلو كيمي شهرت تايان افسانه وى آدى اؤزونو
 مخلص گؤتورموشدور .

مدهت سعدالله سندرلين - ين " شاعير و يازبچيلارين حياتى " آدلى

اشرینده ایسه ده گؤستریلیرکی ۱۶- جی عصرده بیاشایان ایکی تاریخی شخصیت حقینده فاکتلا اولموشدور. اوللاردا ن بیری شاعیر و دیگـری ایسه جنگاور اولموشدور . .

بونلاردا ن علاوه حقیقی شاعیر اولان کورا و غلونون شعرلری ایله جنگاور کورا و غلونون شعرلری بیر- بیرینه قاریشمیشدیر. چوخ احنمال کی کورا و غلو جنگاور اولما قلا یا ناشی شاعیرده اولموشدور. تورک آراشدیرجیلاری بو ایکی شخصیتی جنگاور کورا و غلو ایله، شاعیر کورا و غلونو قاریشدیرمیشلار. معلوم اولدوغو کیمی ۱۷- ۱۶ - جی عصرلرده آذربایجاندا عاشیقلیق صنعتی گئنیش یا ییلیمیش و گنجلر بو صنعته میل گؤستمیشلر. جلاللر حرکاتینین گله جک اشتراکجیسی اولان و آتاسینین کوراندیلمه سی ایله علاقه دار بو لقبی اؤزونه گؤتوره ن روشن ، گؤزهل بیر ساز اوستاسی و شاعیر اولما قلا یا ناشی قدرتلی جنگاور کیمی ده بؤیوک نفوذلو شخصیتی اولان کورا و غلو خلقی- حافظه سینه هم شاعیر وهم ده ایگیت بیر جنگاور اولاراق حکا اولون - موشدور .

○ کورا و غلونون توپلانماسی و نشری

کورا و غلو دستانینین ایلیک یارادیجیسی خلق، عاشیقلا ر، باشلی لار ، داستانیجیلار و اوللار دیر، ائپوس ایلیک زامانلاردا آغیزدان، آغیزا گزمیش، عاشیقلا ر داستانیجیلار طرفیندن مجلسده توپلاردا سئویله ، سئویله اوخونموش مستقیل ائپوس کیمی فورمالاشمیش، بؤیوک شوق و هوسله ایفاء اندیلره گتیریلده ن نسيله گئچمیشدیر. خلقیمیزی- تۆکنمز یارادیجیلیق تفکورو نتیجه سبنده سؤز صنعتیمیزین بو بؤیوک اورنگی گئت- گئده جلالانمیش، خلق اونا بیئنی موتیولر، سؤزه لر علاوه ائتمیش و سؤز اوستالاری طرفیندن داملی تکمیللشدیرلمیش و جلالان کورا و غلو معلوم اولدوغو کیمی اوزون مدت یازیا کؤچورو- لمه میشدیر. کورا و غلو دستانینین یازیا گئجه سی و یایلماسی اؤنون یارانديغی دؤره دن چوخ سؤنرایا تصادف ائده ر.

دستانی قوشمالاری ایلیک اولاراق یازیا آلینمیش، بو اورنگلر چئشیتلی نغمه لر کتابی و مجموعه لره داخل ائدیلمیشدیر. کورا و غلو دستانینین قوشمالارینین چوخو ۱۷- ۱۸ - جی عصرلرین سؤنلاریندا گؤرولموشدور. عینی دؤنملرده ارمنی و گرجی الفبا سیله آذربایجان

دیلینده با زیلمیش بیر سیرا کورا و غلو قوشمالارینا دا راست گلمه -
 بیلره یگ . یونلاردا ن الیاس موشه قیان - نین ترتیب ائتدیگی "نغمه لر"
 کتابیندا کی آذربایجان دیلینده اولان ۱۳ قوشما اول لیکله دفته
 نایان دیر . بو قوشمالار ۱۷۲۱- جی ایله او جاق آیینین ۲۵ ده تبریز
 ده ارمنی الفبا سیله و آذربایجان تورکجه سی ایله با زیلمیش دیر .
 ۱۸۰۴ - جو ایله عئدلیب قره چه دا غی طرفیندن ترتیب اولونان
 شعرلر مجموعه سینده ایسه دستانا داخل اولان ۲۰-ده ن جوخ قوشما
 توپلانمیش دیر .

۱۸۴۰- جی ایله ای شیوفن، دستانی توپلامیشرو یا بینلامیش دیر . ۱۹۰-جی
 عصرین ۳۰ - جی ایلرینده ایروان ولایتینین ملکی اداره سینده
 چالیشان ، ای . شوفین ، اراس نهرینین ساحلرینین سیاحت ائتمیش و بو
 دستانی توپلاییب نتیجه ده *mayak, silvere menmogo porciso*
Praisvestniya i, obuzomanyd - مجموعه سینده کورا و غلو حقیقنده
 یازیب یا بینلامیش دیر . ۱۸۴۰ دا کورا و غلونا توپلاییب یا بینلامان
 شوفین ، آلکساندر خودزکو ، ها کوتکا وزن و باشقا عالیملر و ائتنوگر-
 افلارین اثره و اونون قهرمانینا دوزگون قیمت و ثره بیلمه میش ، اونو
 خلقین حیات و مجادله سینده ن تجرید ائتمگه چالیشمیشلار . بو تون
 نقمانلارینا باخمی اراق ، شوفین و اونا یازبلان مقدمه (کورا و غلونا
 یا یلماسی و تدقیقی ساحه سینده ایلک آدیم ایدی . اوندان سونرا
 آلکساندر خودزکو بواشی دا وام ائتدیردی .

(۱۸۱۱ - ۱۸۰۴) ده آلکساندر خودزکو گیلان دا روسیا نین قونسولو
 اولدوغو زمان عاشیقلاردا ن ، آذربایجان خلقینین ملی قهرمانی کور-
 اوغلو حقیقنده دویدوقلارینین یازیب گئچیریر .

آلکساندر خودزکو توپلادیغی اثری ۱۸۴۲ - جی ایله لندنده انگلیس
 دیلینده یا بینلادیر و ۱۸۵۶ - جی ایله س . س پن کورا و غلو دستانی
 نین روس دیلینه ترجمه ائدیبتفلیس ده (قفقاز) قازته سینده
 یا بینلامیش دیر .

خودزکو یازدیغی کورا و غلو دستانی نین مقدمه سینده غیر حقیقی و
 یا نلیش اولان ملاحظه لرده اوبدور موشدور .

۱۹۲۷- جی ایله ولی خولوفلو ، ۱۹۴۹- جی ایله همت علیزاده ، ۱۹۵۶
 جی ایله بیروفسور دکتر محمد حسین طهماسب ۱۹۷۳- جی ایله بیروفسور

دکتر محمد کاپلان، پروفیسور دکتور محمد آق آلین، پروفیسور دکتور موھان بالی، ۱۹۷۹- جی ایلدە ل. ملک اووا (فرانسىزجا) ۱۹۸۳- جى ایلدە فرخ آرسونار، و بىر چوخ باشقا عالیملر کورا و غلو دستا نینى یایینلامیشلار .

بونلاردان علاوه سون ایللردە عزیز دوستوم و یورولماز یازاریمیز خورمتلى رحیم رئیس نیا فارس دیلیندە تهراندایا یینلامیش، کسى نه یازیق ایندیبه کیمی بو کتابی گورمک، امکانیمیز اولما میشدیر . و یئنه دە یئنی الدە ائتدیگیم بىر باشقا کورا و غلو دستانى ایسه دە آلمانیا دا فارس دیلیندە صنف دوستوم و عزیز قارداشیم بهروز حقى بیگین کورا و غلو کتابی دیر .

۱۹۹۱ سنه سیندە آذربایجان فولکلورچوسو پروفیسور دکتور اسرافیل عباسوف "آلکساندر خودزکو یوخسا..." آدلى مقاله سیندە کورا و غلونون ترجمه و یاینلاما تاریخینه عاید بىر سیرا قایناقلاردا یالنىزجا کورا و غلو ائپوسونون توپلایىجىسى و مؤلفى اولاراق آلکساندر خودزکو گؤستر میشدیر، آنجاق ایندیبه قدهر جوابسىز قىلان سئوال بودور، عجباً آ. خودزکو بو ترجمه نى هانسی قایناغا دایاناراق یایمیشدیر؟ بو قایناغى هارادان و نئجه الدە ائتمیشدیر؟ دئییر و بازار ۷۵ ایل سونرا آلکساندر خودزکو گونئی آذربایجاندا ن پاریسه گؤتوردوگو دستا نین اصل کیملیگینی بئله آچیقلا ییر :

"کورا و غلو دستا نینین ال یازماسى حاجى میرزه اسکندرین تشبئى ایله قلمه آلینمیش و دستا نى عاشیق صادق آدى ایله مشهور صادق بگ اولموشدور. تبریز واریاننتى اولان بو ال یازماسى نین یازیلیش تاریخى چهارشنبه گونو ربیع الاول آیینین ۱۵- جى گونو ۱۲۵۰ هجرى قمرى دیر. بو نسخه نى محمودخان دنبللى دیرجوئى توپلامیشدیر. بونا باغلى اولاراق ۱۹۸۹- جى ایل آذربایجان کورا و غلو تاریخیندە اوغورلو بىر ایىل اولاراق خا طیرلانا جا قدیر .

پاریس ملی کتابخاناسیندا قورونان ۱۳ بؤلومو احتوا ائدەن کور- اوغلو دستا نى و تغلیسین ککه لیدزه آدینا الیا زمالارى انستیتوسوندا تاییلان ۲۸ بولومدهن اولوشان کورا و غلو دستا نى، بىر ادبیات مرکزی اولان نظامی انستیتوسونا گتیریلیمیشدیر .

بو ایشده خورمتلى اوستادیم پروفیسور دکتور بهلول عبدالله اف-ون پاریس کتابخاناسى مأمورو جک کارو، شرقشنا سخان سور قاسم زاده

و يونسكودا جالیشان رامز ابوظالب اف كيمى عالم لرین چالیشمالاری تقدیره لایق دیر. دستا نین ترجمانی غلامرضا بذاقی- نین زحمتی ده گؤز آردی ائدیلمز عینی زاماندا تیمور کریموف، ترجمانا اولدوقجا یاردیمچی اولموشدور.

○ جملی بیئل هارادا برو ندهن جملی بیئل ؟

کورا و غلو قهرمانلق دستا نیدیر، دستاندا خلقیمیزین اجنسی غضبکا - رلارا قارشى اؤز وطنی، آنا یوردو اوغروندا قهرمان مجادلده سی، حسن پاشانین امری ایله بوخسول و فقیر علی کیشینین دؤنیا ایشیفیندان محروم ائدیلمه سی تصویر اولونور. بو فاجعه لی حادثه نی گؤزلریله گۆره ن روشن، بالنیز آتاسینین دگیل، بلکه بۆتون بوخسول ملتینی - انتقامینی آلماق ایچین یا بانجی و بیئرلی اشغالچیلارا قارشى مجادلده یه باشلاییر. او اطرافیندا ایگیت، وطنپرور اوغوللارینی تۇپلاییب کورا و غلو دستانی نین اساس مقصدی یا بانجی غضب جیلردن وطنی مدافعه ائتمکدیر. وطن محبتی، دستا نین باشیندا ن سونونا قده ر قیزیل بیر خط ایله با زیلیدیر. دستاندا جملی بیئل آذربایجانین وطن رمزی دیر. جملی بیئل کورا و غلونون سلاحداشلاری اوچون مقدسان عزیز بیئردیر. کورا و غلو و دلیری سون داملاقینا قده ر ووروشور، جانلار - بندان گنجیر، محو اولورلار. آنجاق جملی بیئله دوşمان آیاغی دیمه یه بۆل وئرمز لر.

روایتلرده کورا و غلو قرارگاه قوردوغو بیئرین چایلارینی، بۇلاقلارینی داغلارینی تانییر و اؤیره نیر و سؤنرا اؤزونه مسکن سئچمگه باشلار و بو مسئله اوزانار.

آل دده (علی دده) کورا و غلونا قیزیل قبه ده، گویجه اطرافیندا بورت سالماغی سفارشا ندر، لکن سؤنرالار اؤنون سسی یوردون مختلف گۆته لریندن گلیر. نهایت کورا و غلو ائپوسدا اولدوغو کیمی جملی بیئل اؤزونه مسکن سئحیر.

بیزه گۆره جملی بیئل گوگه نین آغ یوقوشو اؤستونده کی داغدییر، جوخ ماراقلی دیرکی فولکلورجو اسرافیل عباسوفون اینجه لمه سینده "گوگه لی کندی" میدانیندان صحبت آچیلیر، بورادان بللی اولورکی کورا و غلو گوگه بیئل چۆلونده مسکن سالمیش.

كۆكچە بىتل گۈگچە گولون اۇغوز قەرمانلار يورت يئرلىرى اۇلما -
سېندان آزدانىشىلما مېش، اۇ دوركى كورا وغلونون بۇ يئرلىرى اۇزونە
سكن سئجمەسى طبعى دېر . و بۇ فاكت كورا وغلونون عايد اۇلدوغو
سۇبو معين لشديرمگە دە جوخ ياردېم ائدەر .

بېر باشقا روايتە گۇرەدە ، كورا وغلو كورون ساحلېندەن كۇچسوب
گئدەندن سۇنرا يئشە باشقا بېر جاي وادېسېندە يۇرد سالىر ، گئجە
رۇبادا كورا وغلويا دئبېرلر : جاي كئارى سئل ، دۇز اۇوالار ائلل
بۇلدودر ، كورا وغلو . اېگېدىن آرخاسى دا غلار دېر يۇخودان اۇيان و
دېنلە . قىرات هانكى داغا گئدرسە اۇ داغدا داشدان قلغە تېك ،
كورا وغلو يوخودان اۇيانا نېر ، آت كېشئە مەسى گلن داغا چېخېسب
گۇزلىرنە اينانا بېلمز ، گۇروركى قىرات دېرناغى ايلە قلغە اېچېن
بۇيوك . بېر جوخور آحمېش ، آتېن نالى داشا دېدىكجە سانكى ايلدېرېم
چاخېر ، جۇرەيە آتش قىويلجېمى ساجىلېر . آتقان تر اېچېندە دېر ،
كورا وغلو قىراتېن بئلىنە اۇرتو آتېبا اۇنون آنلېندان و آلمايا
بئزەر گۇزلىرنېندەن اۇپور ، صابا حېسى دلېر يوخودان اۇيانا نېسب
گۇرورلركى كورا وغلو ياتاغېندا يۇخدور . اۇرە كلرېتە جوخ شئى گلېب
مېن خياللا دۇشلر ، اۇنو آختارماغا باشلارلار ، بېر دە گۇرورلركى
كورا وغلو ايلە قىرات بېر داغېن باشېندا دېر . دلېر بۇرايا گلېرلر
كورا وغلو دئبېر : بلى معجزە دېر . داش قلغەنېن تملېنى قىرات بېر
گئجەدە دېرناغى ايلە قازمېش دېر . سۇنرا رۇياسېنى دلېرە قۇنوشور ،
دلېلر جايدان داغېن باشېنا ھرگۇن ۷۷ داش گۇتورورلر ، ۷۷ گـون
اېچېندە داشدان بۇيوك بېر قلغە تېكېرلر ، قلغە قوتاردېقدان سۇنرا
اۇنا (كورا وغلونون داش قلغەسى) آدى وئرىلر .

آتا توركا ونيورسېتەسى فن و ادبىيات فاكولتەسى جغرافيا بۇلوم
باشقانى پروفسور دكتر حياتى دۇغان آى جملې بئتل حقىندا كى خرىطە
و بېلگىلرېنە گۇرە : جملې بئتل تركىە تۇپراقلارېندا ھم بېر داغ
سېراسېنى و ھم دە بېر يئرلشېم آدېدېر . بۇنلاردا ن جملې بئتل داغلارې
سېواس ايلە جملې بئتل آراسېندا ، اۇلدوز ائلى (سېواس ابلحەسى)
قوزشېندە بئر آلان داغلارېن آدېدېر . گئشېش كاج اورمانلارېنلا
اۇرتولو اۇلان بۇ داغلار اۇرتالاما ۲۰۰۰ الې ۲۱۰۰ مترە يۇكسكلېك
گۇستېرېر ، تۇكات ايل مركزى ايلە سېواس ايل مركزېنى بېر - بېرېنە

با غلایان شوسا یولو، جملی بئیل دا غلازینی آشار. بو دا غلار اؤزه ریننده یول جملی بئیل و یا جملی بئیل گئچیدی آدیلا بیلینن ۱۶۸۰ متره یوکسک-لیگی اولان بیر گئچیددن گئچیر.

۹- جی عصرده بابک، ۱۶، ۱۷- جی عصرلرده کورا و غلو، ۱۹- جی عصرده قاچاق نیبی دا غلار یا سالاناراق دا غلارین قوینوندا اؤزلرینه قلمه قوروب، بیگلرله، خانلارلا، شاهلارلا، سلطانلارلا و باشقا یا با نجی اشغالچیلارلا مجادله ائتمیشلر. بیزیم ملی قهرمانیمیز کورا و غلو دا بو سیده ن جملی سئلی مجادله سی اؤچون سئجیش و اؤرادا یورد سالمیش دیر.

○ کورا و غلو داستانینین مختلف روایتلری

سؤیله دیگمیز کیمی کورا و غلو داستانی قهرمانلیق اپیدولاری گؤزه ل شعر نمونه لری ایله زنگین بیر صنعت نمونه سیدیر. ایندی بو سؤهنین گرجی، لزگی، آجاری، ترکمن، قازاق، قاراقالپاق، اودمورت، آذربایجان، استانبول، ارضروم و سایر واریانتلاری موجوددور. عینی داستانلار اؤز اوسلوبو و گلهنگی (عننه) اعتباریله مختلفدیر...

۱- خودزکو- ون ترجمه ائدیگی و اصلی پاریس ملی کتابخانه سینده بولونان تبریز روایتی (۱۳ قولدان عبارتدیر).

۲- اؤزبک کورا و غلوسو واریانتلارلا بیرلیکده ۱۰۰ باخین قولدان عبارتدیر.

۳- استانبول روایتی

۴- توبول روایتی

۵- ولی خولوفلونون آذری روایتی (۱۹۲۷ ایله یا زیلمیش)

۶- اؤرفا روایتی ۷- یالواچ روایتی ۸- العزیزده ن گلن روایتلر.

۹- ساموئلوویچ - بین ترکمن روایتی ۱۴ قولدور. ۱۰- ماراشر روایتی

۱۱- ارمنی روایتی (شعرلر و حکایه نین متنی تبریز واریانتی نین ترجمه سی و اؤزلرینه مال ائتمه لری خصوصوندا جوخلو تحریفلر آپارمیشلار. اصلینده ارمنی خلق ادبیاتیندا بئله بیر داستان یؤخد-

ور)

۱۲- آذربایجان واریانتی ۱۸ قولدان عبارتدیر. ۱۹۴۱ همت علیزاده طرفینده یا یینلانمیشدیر.

۱۳- تاجیک واریاننتی (۵۰ قول آما الدهه اولان ۱۰ قولو ۷ مــــن
مصراعدا ن جوّخدور).

۱۴- قازاق واریاننتی اسه ۶۵ قولدان عبارندیبر . ۱۵- قاضی آنتیب
رواستی. ۱۶- گرجی روایتی ۱۷- کرد واریاننتی ۱ یو واریانندا عینا"
آذربایجان واریاننتیدان آلینبارمنیلر واسطه سیله ۱۹۴۶ ایروان
دا یابینلامیشلار .)

سؤن آراشدیرمالاریب نتجه سینده مشهور آذربایجان فولکلورجولاری -
ندان یرفسور دکتر مرسل حکیم اوف ، گرجستان بۆلینسی منطقه سینده
اولان سارا حلی کندی ساکنلرینده ن اوستاد عاشیق حسین سارا حلی نین
دیلینده ن (زرنشان خانمن جملی نله گتیرلمه سی) قولونو یازیا
آلمیش و بیئنده آذربایجان فولکلور عالیملرینده ن دوخت ابلخان
محمدلی سورجالی محالیندا باشان عاشیق اصلاسن آغزیندان
کورا و غلونون سنی بیر قولونو یازیا کؤچورموس ا آغا قوزو قولو)
و دده قورقود درگی سینده یابینلامیتدر . بولار بیر داغا تصدیق
اغدرکی کورا و غلو و اولون باشینا بولان دلایلرله ایلگیلی حالدا
باریا آلینما میت بولار شعرلر ، گراییلر واردیر . سو سیله بیز
سو فکیرده بیک کی بالینیز کورا و غلو دسان بؤج ، بلکه بؤتــــون
دسانلاریمیزین ها مینینی بئنی دن باریا آلماق اوجون تــــورک ،
اولسونون یاشادغی بئرلری بیرجه ، بیرجه گزیت و بؤ زنگن سؤزلو
حلق ادسا تیمیزی دا غلیمیش خزنه سینی سر آرا سا گتیرمک تــــورک ،
فولکلورجولارینین ان مقدس و ثلغه سی دیر .

خلیل رضا اولو تورکە آچیق مکتوب

عزیز دوستوم خلیل رضا ، بۇ گونلرده سن ۶۰ یاشینی باشا وورورسان بانیندا اولسايدم باغریما ناسیباؤیردیم ، فقط هله لیک بۇ نعمتدن محرومام . ایستهر - استهمز اؤتن گونلر گلیب کینو لئنتی (سینما فیلمی) کیمی گۆزومون اؤنوندن گئحدی - ۲۵ ایل بوندان اؤنجه محمد آرازلا بئرلیکده باکی فیلامونیا سیندا ادبی گئجه نیزی خاطر لاییرام . گئجه نی آپارما غی منه حواله ائتمیشدنیز . سیزین منه اولان اینا مینیز ایندی ده منده غرور حسی دؤغورور . ایکی اؤدلو - آلولو شاعیریی - گؤروش گئجه سیننی هرکس ، داها دؤغوروسو سؤرغو - سوآلا چکیلمه ییی ، یوخاری مقالاردا اینا مسیزلیق دامفاسی یئمک ایسته مه بن هرآدام آپارماق ایسته مزدی . یادیمدا دیر ، شهرین دیوارلارینا وورولمبوش آفیشالاردا (اعلانلاردا) آدلاریمیزی گۆره ن قلم دوستلاریمدان بییری اؤزه واری دئدی : به به ، خلیل رضا ، محمد آراز ، نه دئیشم ، گۆزله بیر آزا

من اؤ وخت گؤروش گئجه سینین آحیلیشیندا دئیننده کی ، خلیل رضانین شعرلرینی اؤخویاندا دیل - آغیز آلوانیب یانیر ، بعضی لرینه قریبه گؤرؤندو ، حتا ایلک جرگه ده اگلمیش رحمتلیک محمدراحیم بۇرون آلتی گولومسه دی . فقط سن اؤزون تریبون دالیندا ن هایقرب وولقان کیمی بؤسگورنده گؤردولرکی ، من هئح حقیقتین بؤزده بیرینی دئمه میشم . اؤ گئجه باددا قالان گئجه اییدی ، فیلامونیا نین زالی آغزینا حسن دؤلوب داشیردی ، آیاق اؤستده دایانان گنجلرین سایی اؤتورانلاردان حوخ ایدی . تصادفاً ناکیدا ندرتله گؤرونن ایلدی ریملی ، گورولتولو گورساد باغیش ، کوجه لردن غفلتاً آخان سئل - سو سو حال - احوالی گۆزله مشابعت ائندی .

ایکی ساعاتلیق گئجه دؤرد ساعات ایدی دوام ائدیردی ، فیلامونیا نین تزه جه وظیفه صاحبی اؤلموش جاوان دیرکتوروش تشویش کئچیریردی ، خیردارلیق ائدیردی ، نهایت ، چراغلاری سؤندورمکله عذریمیزی ایسته دی ، جزا اولاراق حقیمیزی اؤده مه دی ، یاخشی کی ، پایا غیمیزی ، یالتوموزو

جریمە اۋچون گىرو ساخلامادى !
 اۋ واخت پىداگوژى اينستىتوتدا معلم ايدىن ، آنجاق سنى پىداگوژى
 اينستىتوت ، داھا دۇغروسو اۋرايا معلم ادبلە قۇيولموش. كا. گ. ب.
 ما مورلارى گۇرە بىلمەدىلر. آخى سن طلبەلرى آيىلدىردىن ، گىئۇرە
 بىلمەدىكلرى ، ال - آياقلارينا ، بىيىنلرینە وۇرولموش نائىرى
 سارت زنجىرلرینی گۇستىرىدىن . ما باح اۋنلاردا گىئىب هر بىرى
 يۈزلر ، مىنلرە يىئنى يىئتمەن گۇزونو آچاق ايدىلر . بۇنى
 دۇزىمك اۋلاردىمى ؟ !

اۋرادان سنى علملر آكادىياسىنىن ادبىيات اينستىتوتونا گۇندردى -
 يلر ، يۇخ ، باغىشلا ، سەھو ائىدىم ، گۇندرمەدىلر ، تۇلازلايدىلار ! ادبىيات
 اينستىتوتوندا دا اۋز خېئىنى داوام ائىدىردىن ، قۇر خاقىلارنى
 دىكىسىندىردىن . دىدىلر اينستىتوتو گلمەسن دە اۋلار ، اۋتور ائویندە
 گل آى باشى آيلىغىنى آل . سن ايسە بىر يىئردە قاپا ئىب قىلالا
 بىلمزدىن . گلدىن ، اۋدلو - آلولو شەرلرینلە ، گۇندە يىئنى بىرى
 شەرىنلە گلدىن !

دانىشغىندا روس سۇزلرینی آنا دىلىمىزە قاتىب دىلىمىزى كورلايا -
 نلارلا قىبە بىر مبارزەيە قالخىشدىن ، ئىك جانينا بىر اۋردو ايشىنى
 گۇردون ، هر اجنبى سۇزونە جریمە آلدىن . جریمە جوخ يۇنگول ايدى ،
 آما قامچى ايدى ، آبلدىجى قامچى ! او حریمەلرى - ۵ قىپىكلرى
 بىغىب محتاجا ، دىلنچىبە وئردىگىنى گۇرموشم .

يادىندا وار ، بىر گۇن اۋرتاق دوستوموز سەھاب ظاھرلە توركانداكى
 باغينا گلدىك . قابالىقدا ، قۇمسارلىقدا فرھاد كىمى داغ پارىب ،
 داش چاپىب صفالى بىر باغ سالمىشدىن . دئىسەن ائىوى دە اۋزون
 تىكىمىشدىن ، شكىل - شامىلىندىن دئىبىرم . آبشرونون (افتارانىن)
 قۇمۇندا بىشېب شەدلەنن شېرەلەنن شانىسىنى ، گۇبگىندىن بال سۇزەن
 سارى كەربا انجىرىنى طباق - طباق گتىرىب سەھرەيە دۆزدون ، دئىدىن
 اۋزوم بئىجرمىشم . من دە دئىدىم : اۋز بئىجرىدىگىن مئىوھ كال اولسا
 دا آغىزدا داد وئەرەر . قالدى كى بئىلە لعل - جواھر ! تۇنج ھىكلە
 دۇنموشدون ، بىر آزدا اۋتللویا - غلىگر على اكبرلىنىن رولونداكى
 اۋتللویا اۋخا بىردىن سن باغى ، باغ دا سنى ياراتمىشدى - قايانى
 دوشمن سانیب احتراسلا كولونگ ووران شاعىر !

او گنجہ بیزی شهره قاییتماغا قویما دین ، سُفره باشیندا اوتوروب گاه ظرافتشدیک ، گاه دا دردیمیزی - وطن دردیمیزی بؤلوشدوک ، اوزون - اوزادی مباحثه لره گیریشدیک ، وطنیمیزین تاریخینسی - بازیلما میش تاریخینی ورقله دیک ، گله جگینه بویلانیب باخدیق ... بلی ، دؤغرو دؤشونورسن ، افق قارانلیق ایدی ، فقط ... فقط افقسه بویلانانلار آزدگیلیدی ...

سن او واخت همیشه کی کیمی صحتلربیمیزی قئیده آلیردین . کاش او دفترلر ایتیمه ایدی ، اونلار تکجه سنین گونده لمگین دگیل ، خلقیمیزین گونده لیگی . سالنامه سی دیر . اگر اونلار قالیرسا ، بیرداها اونو ورقله ، او گنجه کی صحتیمیزی یادا سال ... اولو صابر دئمشکن :

" اوندانی قانه - قانه یادا ائت ؟ "

بیر دفعه ده تصادفائله گتیردی کی ، بیز عائله لیکله آذربایجان بایجیلار اتقاقینین شولاندا کی یارادیجلیق اثوبنده استراحت ائتمه لی اولدوق . او واخت ناکام اولغون تبریز - یین اوچ یاشی اولار - اولماز ایدی ، هله آیاقلاری برکیمه میشدی ، شیرین - شیرینی دانی شیردی . یوخودان دوروب ایکینجی مرتبه دن پیلله لرله آشاغی دؤشمک ایسته دی . بیز قارا آغاج آلتیندا اوتوروب صحت ائدیردیک .

سیمیزی ائشیدی یا نیمیزا گلردی . فقط گلمه دی ، اوجدو ، بیرینجی پیلله دن یووارلانیب سونونجو پیلله به دک تاپیا - تویلا دؤشدو . فرنگیس خانیم هؤله سک ترلان کیمی هامیدان قابق اورایا شیغیدی . اوشاغی قالدیردی . تبریز آغلاماق ایسته ییردی ، آنجاق آنجاق آناسینی تاپدیغی اوجون گؤلدو ، هم گؤلدو ، هم ده آغلادی . سن اوزونو فرنگیس خانیم توتوب دئدین :- اوزولمه ، اوشاق بیخیلار ، دورار ، برکیهر !

بلی ، تبریز بیخیلیدی ، دوردو ، برکیدی ... نامرد گولله سی اونو قانینا بله دی ، غنجه ایکن فیدانیندان (نهال) اوزدو ... بؤدور ، سنین شهید اولغونا سوندوغون اکللیل - " دوام ائدیر ۳۷ ... " کتابین تیتول صحیفه سینده دستخطینله اوخویورام : بؤ کتابی آذربایجان رسیوبلیکاسینین دولت مستقیل لیگی اراضی بوتولوگونو قوروماق اؤغروندا مبارزه ده عسکران رایونو هنده ورینده کی ووروشمادا قهرمان حکمو ایله دؤیوشوب شهید دؤشموش اولغوم تبریز خلیل بیگلی - نین اوندولماز ، پارلاق خاطیره سینه سونورام ."

بلى اۆرەك قانىلە يازىلمىش بوكتاب قارشىمىدا دۇرور: " دوام اندىر
۳۷ .. "

من همیشه حسين جاويد- ين ، ميكا ئيل مشفق - ين ، احمد جواد- ين ،
محمد هادى- نين ، بىكر چوبانزاده- نين ... مگر سايماقلا باشا گلير؟!
آجى طالعبنى دۇشوننده دئىيرديم گۇرەسن اۇ جهنم دهشتيندن ساغ
قۇرتارسايديلار نه يازارديلار؟ بۇ فيكىر منى اۇ مظلوم داهيليرين
چۆروموش سوموكليرينه وئريليمش ياپما برائتلردن سۇنرا تئز- تئز
ناراحت انديردى. ناحق قانلار قاتيليرين بۇغا زبندان تۇتدو... حيف
كى ، اصل قاتيللر ياپما اۇلموش ، يادا اۇلدۇرولموشدولر . آخى باش جلادا ،
امرينى اجرا اندىلرى ده بىر- بىر آرادان آپايردى ، بىر اۆزدن
قاتى قان ايله بۇيوردو ! ياخشى كى ، جليل محمدقليزاده ، جعفر جبارلى
۳۷- يه قالمايمىشديلار . بۇ قۇزغون اۇنلارين داهى باشا ئۇستده فييرلا -
نىردى . اصلينده جعفر جبارلى دار آغا جىنين دىبيندن قايتىدى ، هر
حالدا گليب سۇمادى ، دئديگىنى دئدى ، آما سطر آراسى ... بۇنو
آنلايانلار بىلير ... !

بلى اۇ واخت ، فيرتينا سيندا سىن ۴ ياشين وار ايدى ، دونيانى
برلى- بزهكلى گۇرۇردون ، اۇشاقلار جلادا استالين بابا دئىيردىلر ،
داها دۇغروسو دئىيردىلر ، قيرمىزى قالىستوك (دستمال) باغلايىر-
ديلار ، بىلمىردىلر كى ، اۇ قالىستوك بابالارين قانى ايله بۇيا تىبدير ،
دهشتلر ، جنايتلر ، عدالتسىزلىكلر اۆلكهسى دونيانين آزاد ، خوشبخت
اۆلكهسى آدلانىردى .

بۇتون اۆلكهده " ائولر ادارهسى " سيستمى نين هامىنى محبوس ائديكى
بىر بانا دۇرسون ، سىبىر امك دۇشركه لرينده ۱۱ ميليون گنا هيسز
انسان قۇل كىمى ايشله بىر ، شاختا وۇرموش يارپاقلار كىمى قىرىلير ،
بئىرلرين يئنى " محكوملار " تۇتوردولار ...

عزىز دوستوم خليل رضا ا ايندى سىن ۶۰ ياشين وار ، ايندىكى و اۇ
واختكى جنايتلرين اۇستوندىن اۇرتۇيو قالدىريرسان ، خلقلرين گويما
آزاد ياشايدىغى اۆلكه نين اصلينده خلقلر زندانى ، تزار واختىدا
اۇلان زنداندىن دىوارلارى داهى اۇجا ، قىفيللارى داهى قالىن زندان
اۇلدوغونو گۇرور و گۇستىريرسن ... بلى ، سن جاويدلرين ، مشفقليرين
دئيهجگى سۇزلرى دئىيرسن ، اۇنلارى سۇس دورا نلارى دامغالايرسان ،

دوغرودور، داوام ائدیر ۳۷...۳۷ داوام ائتمه سهایدی، خلقین شاعر
اؤغلونو اؤغورلاییب خصوصی طیاره ایله مسکوانین لفورتوو زندانینا
سالمازدیلار. ۳۷ داوام ائتمه سهایدی، دینچ اهاالینی تانکـلار
آلتیندا خینجیم - خینجیم ازمزدیلر، جانئالی مکتب اوشاقلارینسی
ازدها کیمی سؤرونن تیر- تیرلارین یئمی ائتمزدیلر. ۳۷ داوام ائتمه
سهایدی، ۲۵۰ مین آذری تۆرکونو آتا - بابا یوردوندا ددرگیـن
سالیب قاققین و کۆچکونه جئویرمزدیلر...

سنین داوام ائدیر ۳۷... کتاپین قارشیمدا دیر، بیردن بۇ بیت
ذهنیمده جانلانیر: چو شاعر برنجد یگوید هجا
هجا تا قیامت بماند بجا

وای او حکومتین حالبناکی، قلم اهلی اونا دوشمن کسبله، داهـا
دوغروسو، قلم اهلینی اؤزونه دوشمن کسدیره، وای او حکومتین حالبنـا
کی، بۆتون خلقی اؤزونه دوشمن بیله، هامدان شۆبهلنه... شاهلار
سلطانلار، حاکیملر، ظالیملر تختدن تانوتا دۆشۆب تۇرپاغا گۆمۆلورلر،
فقط شاعیرلرین یازدیقلاری زامانلا آياقلاشیر، نسیلدن نسیله کلیب
چاتیر. تاریخین حۆکمو سئله دیر.

سن اوقارانلیق زنداندا دایانار قلسن، پارلاق سئینله ایشیق
ساجدین، پولاد مصراغلارینلا زندانین پاسلی بارماقلىقلارینی دوغرا-
یبیب وطنین گۆگلرینه قاناد جالدىن، زندان سنى سارسدا سلمه دی،
عکسینه، ایرادهن داهادا متین لشدی، ایناملادئدین؟
گتیردی بختیم منیم، گئری قالما دیم اصلا
میکانیل مشفقیمدن، حسن جاویدیمدن
بهرنگیمدن، هادیمدن.

سن شها متین ذیروه سئنده دایاندىغین حالدا اؤزونو اؤیمه دىـن،
بیر فدائی کیمی، سیراوی عسکر کیمی سؤیله دىن:

یا خشی کی مندن متین

ارلری وار وطنین

مندن قات- قات قوتلی

مندن قات- قات جرئتلی

حساس، اینجه، یا کیزه

مردلری وار وطنین...

عزیز دوستوم خلیل رضا! سنین ۱۶۰ یللیگین آذربایجانین باشسی

اۆستده دولاشان قارا بۆلۈدلار، افقلىرىنىدە جولان ائىدەن فىرتىننا لارلا
بىر ھاختا دۆشۈر. ائىرمىنلەر بۇ فىرتىنلار تۇخۇمۇنو ۱۷۲۳- دىن بىر-
بىنجى پىترىن اليله اكنىلەر. اوندان سونرا روس چارلارى زامان - زامان
بۇ زهرلى آغا جا سۇ وئىرىلەر- سىسا نۇقلارنى، سىمۇلۇقلارنى، ياسكنۇ-
بىلرىن، گىرىبايدوقلارنى، لازاربا نلارنى، نىرسوقلارنى، وازگىن لرىن
بىلىمىرم داھا ھانىسى يانلارنى و اۇقلارنى اليله .

بۇ سىغىنىلارى ايراندان، نوركەدن گىتىرىپا سىرواندا، قارا باغدا
گىنچەدە، ساكېدا نىرلشدىر مكلە فاققازدا اۇزلىرىنە دىماق دوزەلتمىش
ضعفله دىكلرى واخت اۇلارلى قۇرۇب مئىداننا سالمىشلار... طام ھاكارى
يالانچى آلدان كىمى، اۇنلارا سۇوك ھايسان و عىدىنى وئىمىشلر .

قۇرۇبا چوفون دىسچ، سلاسىز ساكېه قۇلدورلار كىمى ۲۰ سانوار غىلنى
گىنچە باسقىنى دا ائىرمىنلرىن جىبا تىلرىنە قارىتى خلقىن اعتىراض
سىنىنى سۇغماق اۇچون اىدى، روس امىرىبا سىنا قارىتى استقلال بايرا-
غىنى ھا مىدان اول قالدىران آذربايجاننى باسقىنى قاتماق، اۇنا جزا
وئىرمكلە باشقارلىرىنى گۇزۇنۇن اۇدۇبو آلماق اۇچون اىدى.

سىز بۇ سۇلو دىسچ يۇللا گىنمك اىستەدىز، لىكىن ھىمىشە بۇسقىودا
بايان دۆشمن لىر سۇنا مانع اۇلدولار- قارا باغا مختارىت آزايىمىش
- دىئە استقلالىت اىستەدىلر، ھىم دە اۇنو ائىرمىستاننا الحاق ائىتمك
تەشەببۇس اۇلدولار، آخى، تارىخە دۆزگۈن دقت بىئىتتىرىلسە بىللى اۇلاركى
ائىرمىستاننى اۇزو، سىلمىرم ھانىسى جەنم دىرەدن گىلمىش ھا بىقانلارنى
اشغالى آلتىتدادىر، ھىلە سۇ خالقىن اصل وطنى كىمىسە ھىم معلوم دىگىل،
اصلان خلىق اۇلدوقلارى سۇ آل آلتىتدادىر. مگر دۆننەدىك اىروانىنى-
اھا لىسىنىن تام اكرىبىنى آذرى توركلرى دىگىلدى؟ اىندى اىس-
اۇرادا نىمۇنە اۇچون بىر نىفر آذرى توركو يۇخدور (اىروان ناخىن -
لىغىنداكى اسىرلر دۆشگەسىنى جىنا آل مىرام). تارىخ بۇ سۇ قىدرتلى
دولتلىرىن اۇيۇنجاغى اۇلموش ائىرمىنى حاكم طىقەنى و معاصىر دۇورده
بالىنىز توركلرىن دىگىل، ائىرمىنلرىن دە ناسىنا سلا كىلىمىش-
داشناقستىون كۇمىنەجىلرى اىندى دە اۇز جىنا تىلرىنى داوام ائىتدىر-
بىرلر .

زىنگە زۇرو، گۇگىدە محالىمنى، باسار كىچرى كىرلىن اليله غىب ائىدىلرىن
دا ماغى شىرە ھىم ناسىبا شىھالارى گىنەلىدىر. اۇنلارنى " بۇ سۇوك

هاستان " نقشه سینه باخانلار رذالتلرینی و سفاھت لرینی باشا دوشر لر . سۇنلار ائله خیال ائدی لرلرکی ،ھا رادا یالواریب سیتقا نیسب سیغیناق تاپسالار ، اورا گلەجکده هایستان اولاجاق . نه دئییه سســن : " ایتین آخماغی قایسا وادان پای اۇمار " .

آذربایجان اۇز استقلالی اۇغروندا آز قربانلار وئرمە میش و بو قربانلارین سایی هرگون آرتیر . ایکی یۆز ایللیک اسارتدن قۇرتولماق ایکی یوز ایللیک اسارت گۇکلرینی قۇروتماق آسان ایش دگیل ، بۇ شرفلی معاصر نسلین اۆزهرینه دۇشوبدور . بۇ مقدس ایشده سنه وسنین سیماندا آذربایجان خلقینه اۇغورلار دیله ییرم ، آلاله سیزه یسار اولسون .

عذر ایسته ییرم ، بیر قده ر مطلبدن یاییندیم ، بیرداھا دۇنوب مکتوبون اولینده یاد ائتدیگیم کئجمیش گۇنلره نظر سالیرام : سنین میکائیل میرزا ، سهراب ظاهرله بیزه گلیبا و گۆزل ، اۇدلو پوئمانی اۇخودو . غون ، میکائیلین شاهه قالخان خزر دالغالارینین قایا لارا تۇخونان گۇرولتوسو کیمی چیلغین ، شاقاراق آھنگله نسیمی دن اۇخودوغو سحرلر ، سهراب ظاہرین سلیمان رستمین " بیر اۇوج تۇرپاق " شعرینه یازدیغی منظوم مکتوبونو اۇخودوغو یادیم دۇشور . بۇ گۇروش بیزیم سۇن گۇروشوموز ایدی . بلی ، ودا علاشما ایدی . من ۴۰ ایل اجباری سۇر . گوندن سۇنرا آنا یوردوما دۇنوردوم . اصلینده من بیر نیسگیل سدن قۇرتولوب ایکینجی نیسگیله تۇتولوردوم . سن منیم سئوینجیمه قاریشان کدریمی شاعیر دۇیغوسو ایله سئزب دئدین : سن اۇرادا دا غربتده اولاجاقسان .

دۇغرو دئمیشدین ، منیم بادداشیمداکی هئچ بیر خاطرهم سیزسیز دگیل ، سیزسیز گۇنلریم ایسه نیسگیللی خاطرهلردیر . بیزیم دردیمیز ائل دردی ، وطن دردی دیر ، اۇ ساغالیب گولمهسه ، بیزیم ده اۆزوموز گولمیهجک . هر حالدا بیزه گولمک نصیب اولماسادا ، نسیللریمیزه بۇ سعادت قسمت اولاجاق ، من بونا امینم .

ساغ اول ، وار اول ، سنه جان ساغلیغی ، اۇغورلار دیله ییرم
سنی هئچ واختا اۇنوتما یان حمید محمدزاده

شهریار کنگره سی باکیدا

گئجن سایی میزدا باکیدا شهریار کنگره سی نیی
راپورونو نقل ائتدیگیمیز زامان آقای ذکریا طرزمی
نین معروضه سینی الیمیزه گئجه دیگی اوجون چاب
ائده بیلمه یک .
مجله آقای طرزمی نین الینه گئچندن سونرا حقلی
اولراق گیلئیلندی لاکن خواهیشیمیز اوزره مقاله
سینی بیزه گونده ردی . بیزده مقاله تین متنی نیی
آشاغیدا درج ائدیریک .

یویوک آلاهین آدیله

شهریار سن دؤنیایا گلدیگی عرفه ده تبریزین
اجتماعی و سیاسی وضعیتینی

تبریز اؤز جغرافی موقعینه گؤره سون ایکی عصرده اروپا و آسیا
بولوندا قرارلاشدیغی سببدن ایرانین سیاسی و مدنی تحولات مرکزینده
جئوریلیمیشدی .

شهریارین دؤنیایا گلمه عرفه سینده بو تحولات ، قاجارلار حاکمیتی -
نین سون دؤرونده ، مملکتین قاریشمیش سیاسی وضعیتینه گؤره وهمچنین
ایرانین شمالی قونشولاریندا باش وئره ن بیر سیرا سیاسی و اجتماعی
دگیشیک لره گؤره سون حدده گلیب جاتمیشدی . حقیقتده تبریز ان
مرکب و ماجرالاریله دولو تاریخی بیر دؤر کئچیریردی . دشمک اولار بو
زامان بوتون گئربلیگین ، بدختلیغین حدسیر اجتماعی ، اقتصادی و
مدنی ظلمون اساس منشأی اولان استبداد رژیمینن مؤمری تاریخی
باخیمیندان ، سونا حاتمقادا ایدی . تبریز شهری ده استبدادا قارشی
مبارزه نین بایراقداری ، مقاومتین آغیرلیق مرکزی و انقلابین داوام
ائتدیرجیسی ساییلیردی . تبریز شهری اؤز موقعینه گؤره ولیعهد -
نشین شهر اولدوغو اوجون مملکتین قوه لر بولمه سینی جذب ائتمیشدی .

همین وقتلر آذربایجاندا معارف جیلک حرکاتی گؤجه نیر و تبریزده جوخلی غزت و مجله لر، نشر اولونماغا باشلامیشدی. بو دؤردن مدنی معارف مجموعه سی اولان چوخلی نشریه لرین وارلیغی و آدلی - سانلی بدیعی صنعتکارلارین ظاهر اولماسی تبریز شهرینی ادبی - معارف و بدیعی صنعت مرکزینه چئویرمیشدی. نستعلیق خط یا زما قدا مشهور خوش نویس باشی اولان میرحسین تورک، الیا زما سیندا شهرت قازانمیش میرزا حسینعلی خان امیرنظام گروسی کیمی، دؤرون گؤرکملی استاد - لارینین و ثردیکلری تعلیم اساسیندا یوزلرله شاگرد و خوشنویس تربیت اولونموشدو. ملا جناب قزوینی، ملا کریم ارباب، سیدحسن طلوعی، و استاد ابوالحسن خان اقبال السلطان کیمی اوستادلارین برکتیندن آداملار اکثر حاللاردا آهنگدار روحا، لطیف و اینجه طبعه و موسیقیه آلیشمیشدیلار.

ایران ادبیاتی، و تاریخی نین زنگین خزینه سینده شهرتلی و یوکسک موقع توتان ایرج میرزا، حکیم لعلی، میرزا محمد هدیحی، میرزا محمد نیر تبریزی، حاج مهدی شکوهی، حاج رضا صراف، میرزا یوسف خان مستشار - الدوله، میرزا محمدعلی تربیت، اسماعیل امیرخیزی، ریحانقلا دبی - مؤلفی، میرزا محمدعلی مدرس تبریزی و سایر بو کیمی سوپوک ادبی علمی و سیاسی شخصیتلر اولارینین برکتلی و شرفلی عؤمورلرینی وطن معارفی یولوندا باشا و ثرمیشدیلر.

بو دؤرده ادبی و عربی علملر داها انکشاف یولو کئچیریردی. عرب دلیینده جوخلی تألیفات صاحبی اولان سیدهادی سینا کیمی اوستادین اثرلری ایراندا ن خارج مملکتلرده تدریس اولونوردی. محض بئله بیر شرایطده معارف جیلک باخیمیندا، سیدمحمدحسین شهریارین دونیا یا گلمه دؤرونو، ایران تاریخی نین قیزیل عصریندن بیری آدلاندیرماق اولار. سوتون معارف جیلک عالم لارینین، همجینین یوخاریدا قئید اولونان ادبی - علمی شخصیتلرین هر بیرینی نین اوستاد شهریارین ذهنی و فکری انکشافیندا آیدینلیقلا مشاهده ائتمک اولار.

بیز تهرانداکی خاطیره کنگره سی نین چیخیشلارینین داوامیندا بورداکی الوثریشلی فرصتدن استفاده ائده رک اوستاد شهریارین هانسی تاریخده و هارادا دونیا یا گلمه سی زامانینی دقیق لشدیرمک باره ده شبهه لی ملاحظه لری برطرف ائتمک نامینه همجینین محترم عالم و عزیز

دوستوم آكادمىم بىكرىبى اوفون تنقىدىنى نظره آلاراق بىر- ايكى
كلمه دانىشماغى مقصده موافق حساب ائدىرىك .

سید محمد حسین بهجت تبریزی ۱۳۲۵- جى هجرى قمرى ایلینین رجب
آییندا برابری اولان ۱۹۰۷ - جى آگوست آسندا تبریزین میرزا نصراله
بازارچاسى آدلى محلهده يئرلشن بىر منزلهده حاج میرآقا خشکناىى
آدیله مشهور اولان سىداسما عیلى موسى- نین عائله سینده تبریزین
بوخاریدا دئدیگیمیز اجتماعی- سیاسى وضعیتینده دونیا یا گؤز
آچمشدى .شهریار حاج میرآقا خشکناىى عائله سینین بىرىنجى اولادى
اولموش و اوندان اول دونیا یا گلن اوشاقلار تلف اولموشلار . بو
جهتدن شهریار عائله اجره سینده خصوصى حؤرمته و محبته مالیک
اولموشدور .

سید محمد حسن شهریار آنادان اولاندان ۱۱ آی سونرا تىرى—زده
ستارخان و باقرخان باشچىلىغى ایله مشروطه انقلابى نین اىكىنجى
دؤرونون باشلانمىسى و خاریلری مملکتدن قوولماسى اوچون سلاطى
عصان قالدیرلیر .

شهریار اىكى اشا جاتارکن روس قشونلارى تازادان تبریزه سؤخولو-
رلار، محمدعلی میرزا اؤزونو شاه اعلان ائدىر . ستارخان ترور اولونور
و تبریز بىرداها قانلى حادثه لرىن انتظاریندا دؤرور . بو زمان
حاج میرآقا قاقاق گؤرنلیکله تبریزین وضعیتینى تهلكه لى حـسـس
ائدىر . شهرده وبا خسته لیگى اولدوغوندان قورخوبا دؤشور و اولغسو
سید محمد حسینى، بى بیسى و نؤوک ننه سینین طلبى ایله " قره چمنین،
کندلری اولان " قیش قورشاغا " و " خشکنا یا " کؤچورور . بىله لیکله
شهریار اوشاقلیق دؤرونون ان گؤزه ل خاطره لرینى حیدر با بـسـا
داغبندان آلیر و بو افسانه لى داغین اتکینده آهو بالاسى کیمى
اوینا قلا بىردى .

شهریار " ملا ابراهیم مکتبینه " قرآن درسىنى اؤیره نمه گه باشلا بىر
و جوخ احتمال بى بیسى اری میرصالحین اطاق طاقتاسیندا تاپدیغى
حافظ دیوانینى اوخوبوب اونون طنطنه ایله سله نین موسیقلى غزل
لریندن آهنگدار شعر طبعى کسب ائدىر و حیدر با با اتکینده کى
باغچالاردا اوینادیغى خاطره لردن ذهنینده و تفکرونده رؤیالى
پوئىک تصویرلر یا رانیردى .

بیر مدت گنجدیکده تبریزده نسبی ساکیت لیک یارانیر و ویا
 خسته لیگی و معین درجه امنیت سیزلیک تهلهکسی آرادان گنبدیر. و
 حاج میرآقا اؤز عاٹله سینی تبریزه قایتاریر. بو حادثه ایله علاقه دار
 اوستاد شهریار اؤز خاطیره سینی گؤزه ل بیر تابلو شکلینده " اؤره ک
 دؤیونتوسو" آدلی شعرینده " هذیان دل " و صفا ئده رک بئله یازمیش
 دی .

" در راه درشکجهی نشانم یک نقطه به گوشه افق داد
 گفت نقطه ار پدر تو سازم او را خواهی چه به من به مُشطلق داد
 من آب نبات دادم او را او نیز یکی چپق به من داد
 وان نقطه نهفت در پس کوه
 کم کم پدرم خدا بیامرز دیدم سر کوه رسته چون کاج
 چون یال ملک عبا ش افشان دستار سیادتش به سر تاج
 وز کوه همی شود سرازیر چون نور محمدی ز معراج
 دیگرش مگرش به خواب بینم

بئله لیکله تبریزه گلمکله شهریارین حیاتیندا یعنی مرحله باشلانیر.
 اونون تبریزه قایتما تاریخی دقیق صورتده معلوم دگیل. لیکن بو
 قدره دئمک اولارکی او بو وقت آلتی یاشیندا اولموشدو.
 معلوم اولدوغو اؤزه شهریار اورتا مکتب دؤزوندن اعتبارا " جدی
 شعر یازما غا باشلاییر. اونون تفکوری و یؤکسک شعر طبعی فورمالاشماغا
 اؤز قویور و سؤنرالار شهریار مکتبی ایله مشهور اولان شعر اسلوبو-
 نون بینوره سی یارانیر.

شهریار همین دؤره ده شیخ محمدخیا بانی - نین تأسیساتدیگی "تجدد"
 غزه تینی و میرزاتقی رفعت - ین ایجاد اشدیگی آزادستان مجله سینی
 مطالعه اشمک اساسیندا دؤرون اجتماعی - سیاسی تفکور و دؤشونجه
 طرزینین تأثیری آلتیندا شعرلر یازیر.

شبهه یؤخدورکی شهریار معاصر ایران شاعیرلری آراسیندا جـسـوخ
 یؤکسک و دگرلی موقعه مالیکدیر. هئچ ده حقیقتدن کنارا جیخما ریق،
 اگر دئسک کی شهریار معاصر مقدم شاعیرلردن بییری حساب اولونسور.
 زیرا، او دیگر معاصر شاعیرلردن داها آرتیق گنجمیشین مشهور
 فارسادیبلرینه اوخشارلیغی وار و عینی حالدا اؤزونه مخصـوص

معاصرلیک جهتله ده مالیک دیر .

شهریارین آدی ایرانین معاصر ادب حدیثی ایله جیگن به جیگن
ایا قلاشیر و معاصر فارس شعرى اؤنون دیوانی و اشئریله محکم و
قیریلماز با غلیلیغى وار . دیده اؤلان شیوه لرین عکسینه اولازاق
شهریار - بین شهرتینی معاصرلیک یرده سی و زامان اؤرتوگی گیزلده
بیلمه میشدی . ایرانین شعر و ادبیات تاریخینده اؤنون آدی شمس
صائب و حافظ کیمی مشهور آدلار سیراسیندا آذربایجانین و ایرانین
فخرى و زینتی اولموشدور .

✽ بؤیوک شاعریمیز حکیم ابوالقاسم نباتی- نین
اؤغورلاما و آغورلاما قورولتایی کلیپ- رده
گنجیریلما- دی

بۇ قورولتای ارشاد وزارتى طرفیندن بریا اولونوب و شهریار
آیینین ۱۴- ۱۳جو گؤنلرینده شاعرین آنا یوردو کلیپ- اؤشتوبین
ده گنجیریلماش دیر .
نباتی انکی دیلده (تورکجه- فارسجا) دیوان یازمیش . لکن تورکجه
شعرلرینین دگری فارسجا شعرلریندن داها سوکسک دیر . بونونلا بئله
کیهان غزتی مخبری نین تبریزدن وئردیگی خبره گؤره گویا یالنیز
فارسجا دیوانی ارشاد وزارتى طرفیندن نشر اولونموشدور .

✽ ایران آرازین شمالیندا یاردیم اوردوگاهی قورور

تبریزدن کیهان غزتی مخبری نین وئردیگی خبره گؤره آذربایجان
جمهوریسی نین آراز یاخین بؤلگه ده ارمنی اؤدسونون یاسقینلی
نتیجه سینده ائویندن بوردوندا ن دیدرگن دؤشن آذری - مسلمان
قارداشلارا یاردیم مقصدیله ایران دولتی و هلال احمر طرفیندن آراز
بین شمالیندا اوردوگاه قورولموش و چؤخلو درمان ، غذا ماده لری
گؤندریلمشدر .

یاشای حق (۴) رومانبندان صحیفه لر

باخبشلاری سیر- سیرینه حاریدی. سؤال سوردو، سؤال آلدی، باخبشیدیلار، دیل- دوداق سوسدو. اؤره کلر دانیشدی، سالنیز اؤره کلر. اؤنلارین سیر- سیرینه، آذربایجان میلی شورا سنین اسکی رئیس، "مسافات" حزب سنین رهبری محمدا مین رسولزاده- نین آذربایجان خلق کمیترلری سوویت سنین رئیس، وارلیغی سولشویزم ادعای لاریلا یوغرولموش، تیه دن دیرناغا دک کمونیست اولان دو قتور نریمان نریمانوف- ا، نریمانوفون دا اونا سؤیله مەلری سؤزلری جوخ خو خدو. آرالاریندا کی گیلئسی، سویوقلوق، گرگینلیک و دارغینلیق گون کئحدی کجه سیر آزداها آرتاراق دیرینلشمیش، آز قالمیش دوشمنلیک حدینه جا تمیشدی. ۱۹۲۰- ایلی سی ۲۷ نیسان گئجه سی محمدا مین رسولزاده اقتدار کورسوسو ایلیسه ودا علا شمش، "مسافات" یی پارلمان بینا سی اؤز رینده دالغالانان بایراغی، اؤ گؤزه ل اؤچ رنگلی بایراق زورلا، گؤجله، غدار جیسا اندیریلیمیشدی. نریمان نریمانوف- ون دؤرانی تزه باشلایمیشدی. آذربایجان نین کذا غربتده قالان اولو آذربایجان تورپا غلارینین- زنگه زور، بورحالی قاضا لارینین، دریند ائل لری نین هانکی سمتینه اؤز توتوموش اولسا ییدین لاپ عینی سؤزلری ائشیدیردین: "رسولزاده، نین گونشی ساتمش، یئرینده نریمانوفون گونشی دؤغموشدور."

آذربایجان اؤ شوم گئجه دن- ۲۷ نیسان گئجه سیندن بویانا نه قده ر قوربانلار وئرمیشدی، نه قده ر اؤغول و قیزلارینین الدن وئرمیشدی. بو توپراغین هر قاریشیندا قان دیزه جیخیر. آه- ناله ارشیه یؤکسه لردی، آنا لار سا جلارینین بولور، آغلار سؤیله ییر، قارغیلارینین هوروک- هوروک دال لارینا آتیردیلار، با بالار ایسه واخت سیز سارالان یاریغا دونموشدولر.

آذربایجان هر گون قذریگین یئنی بیر ضربه سینین یئیره ک او میدلسی او میدسیز گونلرینین کئچیردیردی. سوویتلرین بورادا "آذربایجان دوغونون قاپیلاریندا- فنهر (فانوس) دیر. دئییه- دئییه قانینین امدیگی

بو ستمدیده و بختی بئترولوندا (نفتیندن) دا قارا تۇرپا غدا ایلک بولشویک سۇن باھاری بیتە مکده، بیئرینی قیسا وئرمکده ایدی. اونلار استالین - ین میندیگی واگون - سالونون سوفاسیندا قارشى- قارشىیا دۇرمودیلار. آرالاریندا یکی - اۆچ آددیملیک فاصیله وارایدی. گۇرورورکن بیر- بیرلرینه ال اۇزاتما یا جسارت ائتمه میشدیلر. هر ایکسی احتیاط ائتمیشدی. یا بیردن الی ها وادا قالیر، خجالت اولور دئییه... احتیاط ایگیدین یاراشینی دیر، دئییرلر. آما بعضا" بو احتیاط سویه سینی آشاق لازیم گۇرونور. آشیلما دیگینده جوخ دفعه خطر آنی دئییه تانینان او گۇز اینسانى عۇمورلوک یا خیب دیده ر، نئجه دئییم اونا مزاردا بئله راحتلیق وئرمز.

اۇنلاردان بییری .. یا محدامین یا دا نریمان نریمانوف بیر آددیم هئچ دگیلسه یاریم آددیم آتمیش اولسا ییدیلار او وداع بو آبریلیق باشقا بیر مجرایا دۇنه بیلیردی: - آرادان اۇزون سۇره نین گئجمه - سیندن سۇنرا ، سوویت امپراطورلوغونون بئرله یکسان اولما سیندان سۇنرا اونلاری کیمسه دوشمان کیمی قارشى - قارشىیا گتیرمگه جسارت ائتمزدی.

او بیر، و یا یاریم آددیم بلکه ده دوقتور نریمان نریمانوف آتمالی ایدی. چونکی اورتادا جوخ یا ش فرقی واردی نریمانوف - ۵۰، امین ایسه ۳۶ یاشیندا ایدیلار. محدامین نریمانوف دان قلبا - اینجیکدی، دارغیندی. چونکی نریمان نریمانوفون ایزله دیگی یول آپاردیکی سیاست اۇنون خوشونا گلمه بیردی، قلبینه سینمه بیردی. چونکی ایندی آذربایجان سوویت جمهوریتی نین باشیندا او دوروردو ، نئجه دئییم قیلینجینین اۇنوده کسیردی، آرخاسی دا. بیر دریندن باخیلدیغیندا محدامین کنترول آلتیندا ایدی، و اونو مسکو وایا اصلینده محبوس کیمی آپاریدیلار.

او، دگیل یالنیز بیر آددیم، حتا یاریم آددیم بئله آتمادی. اللر بیر- بیرینه توخونمادی، بیر بیرینی سیخمادی، آنجا اۇنلاری - اۇزلریندن غیرى سۇنرالار کیمسه بیلمه یه جکدی کی، - ایکسی ده نریمان نریمانوف دا محمد امین ده عۇمورلری بۇیونجا او عنادچی. آنین، آتیلما یا ن آددیمین پشمانلیگینی چکه جک، هالدا، پئنج - ره

اۋنۇندە سكوئلا اوز اوزه دوردوقلارى آنلارى چوخ چوخ خا طيرلايا جاق .
 اورەكلريندە ساخلا ديقلاريني ديله گشتيرمەديكلرى سۆز- صحبتلرينى
 قبيير ائوينەدك بيريلىكدە آپارا جاقلا . ايکينى دە يانيب يا خيلاجاقلا
 كى ، او آنلارى گرەك الدن وئرمە ييديلر ، گرەك ديللرى سوسما يايدي ،
 اورەكدن گلەنى گرەك ديللرى سۆيلە ييدى . ايچيندن گلن سۆزلرى ايسە
 چوخدو ، بيتمز- توکنمزدى . اورەكلر دثيبير ، باخيشلار تشبيت ائديردى .
 - دوقتور نريما نوف عباسقلونون قدرى اوچون گووہنە بيلميسرەم
 سيزه ؟

- البتە امين بيگ !

- من سنە دائما" ساىغى بسلەميشم

- من دە ... آنجاق ، چيگينلرووہ آغير ، اما چوخ آغير بير يـوـك

الديغينى ايندى دن بللمك ايستيرم ، دوقتور !

- بيليرم ، امين بيگ ، بيليرم ... گۆزلريندن اوخويورام منى
 سيناغا چكديگينى ... بلكە دە حقلى سن ، آنجاق بونو دا بيلديريمكى
 من بو وظيفە يە ائلە جان آتما ديم . زورلا گلەمەديم- منى جا غيرديلار ،
 دعوت ائتديلر ... ہم دە يولداش لنين - ين خواهيشى ايله ، اونسون
 تعليماتى اوزەرينە گلديم .

- يا بو ايشە گلەمكە ، نيتين مقصدين نە اولموشدور ؟

- بو سئوالين مين بير جاوابى وار .

- مينينى بوراخاق بير يانا ، يالنيز بيريسينى اساسينى سۆيلە .

- امين بيگ ، بيز دوست اولماساق دا ، دائما" بير- بيريميزين يثرينى
 بيلميشيك . بير- بيريميزە ساىغى گۆسنرميشيك . بونا شبهەن يوخدور
 كى ؟

- خير ، يوخدور .

- منيم صميميلىگيمە تاماما" اينانا بيلرسن . من عومرومدە مقام ،
 شەرت باغلىسى اولما ميشام .

- مادام كى بئلەدير ، بو حالدا نەدن و نە ايچين گلدين بو مقاما ؟
 ەمدە نئجە ؟ پادشا ەلار ، سلطانلار كيمى ، كجاوہ دە ، روس عسگرلرينى
 چيگينندە واريد اولموسان چاليشما اطاقووا . دوغرو مودور ؟

- دوغرو دور . من خلقين جوشوب داشان ايستەگينە قارشى گلە بيلمەديم .
 امين بيگ ! صميميتلە سۆيلە بيره م كى ، بوندان - منە يا بانجى

اُولان آلیشما دیغیم ننجسه سیخیلیدیغیمی، اوتاننج دویدوغومو بلکه ده تصور ائده بیلمزسن، آما نه گیزله دییم، خلقین منه گؤستردیگی بو بؤیوک سایغی دان، سؤنسوز احترامدان بیرا بنسان کیمی سئوینج و قیوانج دویدوغومو، سؤیله مه سم، بلکه ده بونا اینا - نمازسان، آنجاق منیم آذربایجانا گلشیم یالینیز خیرلیدیر. هم ده بئش اؤن نفرین دگیل، تاما م ملتین بوتون آذربایجانین یارارینا دیر، لنین - ین ، بولشویک لرین ایدئولوژیا سینسی بورادا - آذربایجاندا صدقی - اوره کله بیئرینه بیئتیرمک ایستسه - دیگین ، بو یولدا وارلیغینی اسیرگه مه دیگین اوجون ."

- امین بیگ ، باشکوستره ن حادثه لرین، سیاسی دورومون گرچک ماهیتینه وارامدان دوشوندوکده سنین کیمی بیر چوخلارینا دا بئله گلیر .

دوقتور نریمان، آجی دا اولسا گرچکین بئله اولدوغونو سؤیله مه لییم - خیر ائله دگیل ، من حیاتین دیبندن قالخمیشر کیشی یم . دؤنیا نین هر اوزونی گؤره گؤره گلدیم . منیم ده اؤز دوشونجه م، اؤز عقیده م ، اؤز گئرجکیم وار .

- نه ایمیش بو گئرجک ؟ دوقتور نریمان؟ سؤیله منده بیلیم !
- "خلقیمه خدمت ، خدمت و بیئنه ده خدمت ."

- عجا خدمت ، خلقی بویوندوروق آلتینا وئرمک ، اؤنون دوشونوب آنلایان اوغوللارینی قیردیرماق، اورتان یوخ ائتمک می دیر ، دوقتور نریمان ؟ ۱- جی قیزیل اوردو دئیلن او جلالد اوردو باکیی - گیرندن آذربایجان قان دنیزینده بوغولور . هر کسه بیر "مساواتچی" دامغاسی وورولراق، نه قدهر اینسانی اورتان گؤتورمک ، نه قدهر اینسانی یوخ ائتدیرمک مومکوندور ، دوقتور نریمان ؟

- بوتون بونلاری منیم آیاغیما یازماق عدالتسیزلیک دگیل می ، امین بیگ ! بو گؤج زاماندا من باکیدا اولما سایدیم ، احتمال کی ، میلی فلاکتیمیز حدود فلان بیلمه یه چکدیر . قانلی حادثه لر باشینسی آلیب گئنده چکدی .

"... آه ، دوقتور ! بلکه ده ایندی بیزیم بیر - بیریمیزی آنلاما میز گؤجدور ، جوخ گوجدور . من سنی اؤزومه دشمن بیلمه ییره م ، بیزی - عقیده لریمیز چاریمیش ، عقیده لریمیز دؤیوشموشدور . سن دئییرسن -

آذربايجانين نجاتى سوويت روسيا ايله بيرليگده اولماقدا دير. من ايسه دئييره: بيزيم نجاتيميز دا، گنده جهگيميز ده تورک دونياسيندا دير. يادلار اقربا اولماز، ياد، - قارداشان ايره لى اولما بيلمز. تورکلره جان - قان قارداشيق، ديل قارداشيق، دهن قارداشيق، روسيا اوزونه بير گون آغلاميش، بير چاره قيلميش ميكي باشينا، باشقالارينا دا، ديگر ميلت لره ده اولورلوق گتيرسين، خوشبختليک وعده ائتسين. بونلارين هاميى بوش خيالدير، خيال ا . "

- امين بيگ ايندى منيم سنينله دارتيشما يا واختم و امکانم بوخدور. منى معذور گور!

- دوكتور نريمان، آنلاشيلان منيم سوزلريم سنين خوشونا گلمه بير، گلمز ده، سوزومون جاني - جوهرى بو كي، سيز بولشويکلر امام جيلدينه گيرسه نيزده سيزينله اولمشه بيلمه ريک. سنين ده چورنده كيليرين ده اللرى قانا بويا نميشدير. هم ده بئش اون نفرين دگيل، تامام ميللتين قانينا ..

- بو منه قارشى آچيق آيدين اتها مدير. دليل سيز، ثبوت سيز، آمانسيز اتهام. من جلاد دگيلم، امين بيگ ا بئله بير اتهام نه تانربيا خوش گلير، نه ده بنده يه ... اينسان تانربسينى اونوتمازا!

- سيز بولشويکلر تانربيني هئچ - ياخي نا بوراخيرسينيزكي، اونا آند دا اچه سيز، اولوا والينى دا بيزيم کيمي خلق دوشمنى ائله - دينيز.

- امين بيگ، من - دوشمان بيلديگين. بو نريمانوف باکيدا اولما سايدى حاجى زين العابدین تقى يف - بين على آغا شيخلینسكى - نين، صمد بيگ مهاندارفون بيلميرم داها کيليرين خبرى ايندى اولدو دنيادان گلجکدى. بونو بيليرمي من؟ سنى ده اورتادان يوخ ائتمک ايسته بيرديلر. بونو بيلمه ميش، دويمه ميش اولما زسان، بوينونا مينت يوکله مه بيرم، امين بيگ؟ ساده جه خاطرلتماق ايسته بيرم: من نريمانوف ايسته سيديم، سنى تا يئرین ده ليگيندن ده تاپديرديم. اما بونو ايسته ميرديم، لاهيجدان سنى توتوب باکيا گتيرنده، اوستومه توكولدولرکي - اوزون مننن ياخشي بيليرس کيلر - رسولزاده اورتادان يوخ ائديلمه ليدير. اولوا ساغ قالديقجا، بيزه ده، خلقسه ده راحتليق اولما يا جاقدير.

- دوقتور، سويله نديگينه گوره سنين جوخ يوموشاق بير قليبين وار
 چونكى سن هر شئيدن اونجه قلم صاحيبي سن، يازار ايسه اولدوره ن
 دگيل، قالديران دير، يازار - ياشادان اولماليدير،"
 - بوتون بونلارا گوره ساغ اول اآنجاق اوزون عاغيللى، مديرك
 بير كيشى سن، يا خشى بيليرسن كي، سيزين جاني - ديلدن خدمت ائتديگي -
 نيز بو سيستم قان اوستونده قورولموشدور، اونون مؤمرو اوزون اولما
 بيلمز، سن دئيرسن منيم اوز گئرجگيم وار؛ بو مودور، سنين گئرجگين
 دوقتور؛"

- " منيم گئرجگيم، حقيقتيم بو كي، من بو خلقين اولغويام، ايندى
 اونون قدرينه هر كسدن داها آرتيق من جاواب وئيريم. من مسئولام و اونا
 آرزو يارديمچي اولماقدان ممنونام، بوگون بو جمهوريتي -
 باشيندا من دزرا سايديم، آلاه بيلير نهلر باش گؤستره چك ايدى ا
 امين بيگ، عزيزيم - گوزوم، اصلينده بيز ايكي ميميز بير آغا جي -
 يار باقلارييق، ايكي ميميز ده آذربايجانين ذره سييك، آنجا ق نه ايله مه -
 لي، بوللاريميز باشقا باشقادير، هر اينسانين اوز دوشونجه سي، اوز
 مقصدى، اوز پروگرامى وار. اساس اولان بوكي، هر ايكي ميميز ده بو خلقى
 خوشبختلر سيرا سيندا گورمك، خوشبخت ائله مك ايسته ييريك،"
 - " دوقتور نريمانوف، حيف كي، نه بيز "ساواتجى" لاز اون -
 خوشبخت ائله يه بيلديك و نه ده سيز بولشويكلر بونو ائله بيله چك -
 سيز.

- " امين بيگ، بو بورولغاندان ساليمه چيخا جا غيما اينانميرام
 بيز ايكي ميميزده فاجعه قهرمانى ييق، بيز هئج ... هئج دگيلسه
 گله چكى خوش اولسون بو ستمديده، زواللى خلقين."
 - " نه قدهر كي، امپراطور لوق - يومروغو دموكلميس قليبينجى كيي
 اونون باشى اوستونده كستيريپ قاليپ، بيزيم خلق خوشبخت اولما
 بيلمز، دوقتور؛"

- " امين بيگ، اينانيرام كي، زامان هر شئىي يئرينه قويا جاق،
 زامان زرگر دير، او بيزى ده محك داشينا ووراجاق، خلق اعزى قيمت
 وئره چك بيزه، اصل قيمتيميز او زامان بلله نه چك، بلله نه چك كي،
 محمد امين كيم اولموش، نريمان نريمانوف كيم اولموشدو، كي ميم -
 وجدانى لكه ليدير، خلق اوزى سويله يه چك، صاباح؛"

– "بونا سۆزوم يو خودور، دوكتور نريمانوف! آنجا ق سن بيل، يا خشي بيل كي، بو گون خلقيميز بويوك فلاكتا ايچينده دير. بو زواللشي خلقين بختي باغلانميشدير، آچاريدا دريا يا اتيلميشدير".

– "آه امين بيگ، نه ائله مه لي، بئله گورونوركي، پرومئته كيمي بيزيم خلقين ده قدرينه ظوليم و عذاب يازيلميش. آنجا ق من بيير گئرجه ده اينانيرام كي، عذاب خلقي هم يومروق كيمي بيرلشديرير، هم ده دراييتيني آرتيرير."

اونون يورغون، قايغىلى باخيشلاري محدامين – نى بيردن بييره گوره لتدى: سنه هئج ده غبطه ائتمه بييرم، دوكتور! بير يانئدان مسكو و اداكيلار، ديگر طرفدن ده چئوره نه سد حكنلر، سننى اوزون بيلديگين كيمي، اوزون ايسته ديگين كيمي جاليشمانا امكان وئرمه يه جكلر. آتش اولسان دا اوزووي يا خاجاقسان، دوكتور، يالنيوز اوزووي! سندن دوشمان كيمي آيريلما بييرام، بونو بيل. آز ائنجسه سؤيله ديگين كيمي ها نكيمي زين حقلي اولدوغونو زامان گؤسته ره جكدير زامانين اوزو اولومون اوزوندن ده سرت دير. او هئج بير شئي – باخما بيير.

نريمان اونون اوره گيندن گئجئلري اوخور كيمي:

– امين بيگ، – دئيه اليني غيري – اختياري ايره لي اوزا تئسدى – سنه يا خشي بولجولوقلار ديله بييرم، نه سوزون، آرزون اولورسا، جكينمه، سفاريشاتت ايليشيكلريميزين قيريلما ماسي يا خشيدير. بيير اينسان كيمي، بيير آذربايجانلي كيمي بيير – بييريميزي دويوب آنلاسا ق جوخ ممنون اولارديم."

– من ده بئله.

نريمان نريمانوف اونلاردا ن آيريلاراق سالون – واگونون او بييري باشينا، استالين – ين اوز گروپو ايله راحا تلانديغي سمته گئتدى.

لوكوموتيو دلي جه سينه بيير سوت چالدى. ايستگا هــــــدا ايستگا هدا كيسلار دا هوركدولر، بو اخطار ايدي. "گئده نلر بيئرلريني توتسونلار، اوغورلاي نلار واگونلاردا ن انسينلر" دئيبردى لوكوموتيو. بو عظيم استاسيون دا اونلارين ايكيسيندن، ايكي غمي اوغلسودان – محمدا مين دن و محمد علي دن باشقا ها ميسينين آرخاسينا گلهنى، اوغورلويانى وار ايدي.

اؤ، بعضا" باشقا بىر يىره گئىلىدىن، اورادا نە قەدەر قوھوم- اقربا نە قەدەر دوست و تانىدىك (آشنا) تاپىلىردى- گۇرو- نوردو. هاردا قالدى اؤ گونلر، او چاغلار؟ هاردا قالدى باغىمىسز (حز) آذربايجان جمهوريتى نىن دونيا ايله دانىشىدىغى، اؤز قەدەرىنە سىغىنىدىغى، افتخار دويدوغو اؤ گۇزەل زامانلار؟ هاردا قالدى، الاهی؟ محمدا مین- مین ایچینده بىر قاسیرقا (گردباد) وار. عصلىرى جوخ گولیندى، گریلمیشدی. ایچیندن آتش پوسکوروردو: " نە دن تاریخ قارا یازدی متیم ملتیمین قدرینی؟ نە دن آياقلار آلتیندا قالدى باکی؟ بو يادلار یا بانجیلار یا خامیزدان نە زامان ال چکه حکلر؟ بىر ذفعه سیسیانوف اوردو گۇندەریب اؤستوموزه. بو قدیم، اولو مردانه شهر دیره نیب دوردو اونون قارشىسیندا. سیسیانوف باشینی بوراخىدی باکیدا. ایندی ده لنین اوردو گۇندەریب. عجا اونون کیمی باشقا بىر جلاذ وارمی بو دونیادا؟ قان توتوش گۇزلىرىنى، چاره سی، امکانی اؤلسایدی، بوتون دونیانی قانا بویاردی. بىر یاندان اوردو گۇندە- رىر باکییا، بىر یاندان دا تبریک تلگرامی گۇندەریر. اینسان بو سۇزلىرى- " یا شاسین باغىمىسز مستقیل آذربايجان سوویت جمهوریتی سۇزلىرىنى دیله گتیره بىلمک و اؤنو کاغادا گۇجوره بىلمک ایچین- سون داملا وجدانی دا الدن وئرمیش، اولمالی.

بىر الیله باغىمىسز مملکتیمیزی سیلاح گۇجونه اشغال ائىلىدىرک مستقیل جمهوریتیمیزین بایراغینی اندیریر، او بیری الیلىن- ده بکرىنده، قانا بویانمیش قیزیل بایراق جکه رهک " سیزه آزادلیق، سعادت گتیردیك " دئییر. اؤلسون ایندیلىك سیز دئین اؤلسون. گون گلیر ده، خلق اؤزو سۇزونو سۇیلەر.

نئچه گوندن بری اؤنو آغرىدان، یاندیریب یا خان آجی فیکیر گیزلی گیزلی یاندیریردی، اؤ دریندن آه جکدی سانکی آتش قویدو ایچیندن پارچا، پارچا اولدو دوشونجه لری. " نە ایچین من ایندی استالین- حین بیئده گینده مسکو وایا گئتمه لیم؟ اؤز بئریمدن، یوردومودان نە اوچون آیریلمالی یام؟ بىر چوخلاری دئییر: " سن استالین- نە مینتتدار اولمالیسان، سنی اؤلومون الینده نجات وئریر. بلکه ده بىر اینسان کیمی، اسکی مجادله دوستو کیمی باخیلاجاق اولورسا، بؤنو سۇیله یین- لرین بىر آز حقلری وار. بۇرچلو بۇرچلونون ساغلیغین ایستیر.

با بالاریمیز بونو بوش بیتره سؤیله مەمیشلر. چونکی من دە اونو ایکی دفعه اولومدن قورتاردیم. او دا منە بورجلو قالماق ایستە مەمیش، قافقازلیلار! مخصوص حرکت ائتمیش، ترنی ولادی قافقازدان باکیبا سۆردورموشدور. بۇ جوخ باخشی. بۇ کیشیلیگی، بو دوست صداقتینی من جوخ دەگرلندیریرم. اما نەدن او، منیم قدەریمە حاکیم اولمالیدیر بە نەدن منیم اۆز خلقیمین ایچیندە، اۆز عاثلەم لە گۆنلوم نە جور ایستە بیرسە، ائله یاشاماغا حقیم اولماسین؟!۱

اۇزاق سفره گئتمەنین دە اۇزونە مخصوص سیرلی- سئحرلی عالمی وار. آیریلیق آنی گلینجە ان ارادەلی، ان ساغلام کیشی بئله کۆرەلیسر ایستە بیر کی، کیمسە آرخاسینجا سو آتسین، ال سالاسین، اونسنا خدا حافظ دئیەرەک یاخشی یولجولوقلار دیلەسین. بۇ اینسانین نیلدن نیلە گئچن، قانینا نفوذ ائدن بیر دویغودور، یاشیان بیر ایستەک دیر. بۇ گۆنەدک کیمسە بۇ دویغودان اۇزاقلاشما میس، آیریلما میشدیر و آیریلماز دا...

ایستگاھلار، یول آیریلجاری (دوراهی ها) آیریلیقلار، گۆروشلر... بونلارین هامیسی انسانین قلب تئالرینی، بئکلەین دویغولارینسقا حرکتە گئتیریر، اۇنولاری تئال اۆستونە کۆکلەبیر. ایندی اۇنون دا قلبی ساری تئال اۆستونە کۆکلنمیشدی. اۇوانی داغا، داغی اووایا آپایردی.

بیردە دۆدویونونو (سوت) جالیدی چیغلیق قوپاردی لوکومو- تیو. نریمان نریمانوف چئورە سیندە کیلرلە بیرلیکدە استالین لە، سترگو اورقونیکتیزه و بۇدو مدیوانی ایله ودا علاشاراق عجلە ایله اۇنلارین یانیندا ن گئجیدی و واگون سالونوندا ن بیتره اندی. آز سونرا تمبورلاردا، نردووان پیلەلری اۆستوندە یالینیز بیلپ، جیلر قالدی.

اۇجونجو سوت چالینجا سانکی وارلیغی دارا چکیلدی، ایچیندە نە ایسە قیریلدی. آجی بیئلر اسدی قلبینە .

لوکوموتیو! وار! گوجونو توپلایاراق ایللری آتیلدی، واگونلار بیر- بیرینە چارپاراق، دواملی بیر سس دالغاسی قۇپاراراق ایستگاھ بویونجا یاییلدی.

تام بۇ سیرادا سگنی دن گۆزلرینی آبیروما یان محمدعلی اۇنون

قۇلوندان توتاراق:

– اۇرايا باخ، امين، اۇرايا !

– نه وار، نه وار اۇردا؟

– بيزيمكىلردير.

– اۇلا بيلمز.

– اۇردا ديلار اۇنلار.

محمددا مین نظرلیرینی محمدعلی- نین گۇستردیگی طرفه چئویردی.

گئرجکدن ده بوتون قوهوم اقربا اۇرادا تۇپلانمیشدی. بونلاریــــ
آراسیندا امالبانو- نی گۇرونجه محمددا مین- مین بوغازی تیخاندى ،
گۇزلرینده یاش گۇزوندو.

کیمسه نین اۇنو ایستگاهدا اۇغورلاما سبنا رضا وئرمه میشدی. محمد-
امین- ی آ پارماغا گئدنه. اوتوموبیل آزا اۇنجه قاپیدان اوزاقلالاراق
کویا مئیدانینا جاتمادان امالبانو آذری ده قوجا غینــــا آ لاراق
بالاخانی کوجهسی ایله قاحماغا باشلامیش، ترن حرکت ائتمه میش گوجلہ
ایستگاه جاتمیشدی. قوهوم- اقربا و قونشولار دا اۇنون آردینــــا
دوزولموشدولر.

ترن سرعتینی یا واش- یا واش آرتیردی. امالبانو ده، اقربا و
قونشولار دا ترن دن قوپموسوب، بیرلیکده قاجیردیــــلار، محمدامین
باخیشلارینی اونلاردان آییрма ییر، داها دوغروسو آییرا بیلمه ییر.
سانکی گۇردوکلرینی گۇزلرینده، برابرینده آلماق ایسته ییردی.

اۇ جوخ دایانقلی، داواملی، اراده لی بیر کیشی اۇلما سینا رغما"
اۆرەگی بو آنلارین آغری سینا دایانا بیلمه ییردی.

– امین، بۇ نه- اۇشاق کی دگیل سن- محمدعلی یالواریشلی بیر
سله- اۇزونه حاکم اول- دئدی. سنی گۇره ن اۇلور، دوشمنی سئویندیر-
میشرا اۇلور.

محمددا مین دستمالینی چیخاردا راق گۇزلرینی سیلدى. آما تسکینلیــــ،
تاپا بیلمیردی. ایچی آلوو- آلوو یا نیردی. ایچیندن یانقلی بیر
سس قۇپدو:

– سنینله بیر ده گۇروشک بیزه قسمت اۇلاچاق می باکی؟

... اۇنون اۇزاقلاردا قلاردا قالمیش باکی ایله باغلی خیالــــلاری
چیرپینیپ- چیرپینیپ استانبول دۇندو. پئنجره دن جۇله باخــــدی

بشنه قاز باشلامیشدی. سانکی بؤل چیچک آچیمیش آلا آغا جینی کیمسه
قووتلی اللریله سیلکیردی.

آذر رسولزاده وفات ائتدی

— باش ساغلیغی —

آلدیغیمیز خبره گوره محدامین رسولزاده نین اوغلو آذر رسولزاده بو ایل تبر آیینین ۲۳- نده قزاقستاندا وفات ائتدی. محدامین رسولزاده بیر عؤمور وطنیندن اوزاقلاردا یاشاماغا مجبور اولدوقدا، قیرمیزی ایمپریا اونون عائله- سینی دارما داغین ائتمک، اوزاق سیبره، قزاقستان چوللرینه سورگون ائتمکله غضبینی سویوتماق ایسته میشدیر. ایمپریا داغیلدیقدان سونرا آذر رسولزاده عائله سیله بیرلیکده وطنینه- آذربایجانا دؤنمک عزمینده اولموشدور. فقط آجی طالع بو امکانی دا اونون الیندن آلمیش، عؤمرونون سون کونلرینی آنا یوردوندا باشا وورماق سعادتی اونا نصیب اولما میشدیر. یالنیز وصیتینه گوره جنازه سینی باکییا گتیریب دوغولودغو کئنده- نوخانی دا تۇرپاغا تاپشیرمیشلار. محدامین ۱۹۱۸- جی ایلده دموکراتیک آذربایجان جمهور- یتینین ملی مجلسینین آجیلیشیندا سؤیله دیگی تاریخ- یی نطقینده دئمیشدی: "بیر دفعه اوجالان بایراق بیر داها ائتمز". بو حقیقتین رثالاشماسینی محدامین گـؤره بیلمه سده، اوغلو آذر اونو گوردو. تسلی و شره جک بیر عامل وارسادا، بودور.

"وارلیق" مجموعه سینین تحریریه هیئتی آذر رسولزاده عائله سینه درین حزنله باش ساغلیغی و شریر، اولو تانیری دان قالانلارینا صبر و اوزون عؤمور دیله بیر.

سۇلدوز ولايتىنە بىر باخىش

سۇلدوز (سۇلدوز) ايرانىن غەربى آذربايجان ايالتىنىن ولايت لىرىندىن سايبىلىر و اونون مركزى نەقەدە شەرى دىر. بۇ ولايتىن يۇن و حدودى عبارت دىر:

- ۱- شمالدان اورمو دنيزىنە و اورمىە شەرىنە .
- ۲- شرق دن مىاندوآب محالىنا .
- ۳- جنوب شرقدن سا وجىلاغ مكرى (مها باد) و جنوب غربىدن پىران شەرى شەرلرىنە .
- ۴- غربدن اشنويه و سىلەسىلە عراق و توركيە اىلە قونشودور .

بۇ ولايتىن آدىنىن بارەسىندە فكىرلرمختلف دىر:

۱- سۇلدوز، سۇلدوز، سۇلدوس بىر توركى و مغولى كىلمە دىر . بۇكىلمەنىن شرحىندە گلىب: "مغولار ايران و آذربايجانا ، باسقىن ائتدىكى زامان اۆلكەيه (سۇلدوز) گلىب و اۆلكەنىن هامار و دۆزگن اۆلما غىنا گۆرە اۆز مال و اتلارى اۆچون بىر زنگىن چۆل گۆرورلر ، بۇنا خاطر اۆز خان و باشچىلارىندا ن (سۇلدوزنۇيان) اىستەدىلركى بۇ اۆلكەيه آد قۇيسون . اۇدا اۆز آدىنى بۇ اۆلكەيه قۇيدو و اۆلكەنى سۇلدوز آدلاندىردى .

۲- بعضى تارىخى كىتابلاردا سۇلدوز بىر مغول ياتورك ائللرىنىدىن سايبىلىركى مغول باسقىنىندا آذربايجانا گلىب و ايندى توركيەنىن طرابوزان بۆلگەسىندە ساكىن دىرلر و سۇلدوزون آدى بۇ ائلىنى آدىندا ن آلىنىدىر .

۳- اۆچونحو فكىر بۇدوركى سۇلدوز هامان "سۇلدوس" لغىلى دىركىنى ارمنى كىلمەلىرى ايجىنىدە زوغ و ريشەسى واردىر .

۴- دۇردونجو فكىر بۇدوركى:

سۇلدوز بىر مركب كىلمەدىركى (سۇلو + دۆز) دن ، دوزەلىبكى اونون معناسى سۇلو - چۆل - دۆز - دن عبارت دىر . بۇ ادعانىن اثباتىندا دللىل گىتىرىلىركى چون سۇلدوز بۆلگەسى بىر هامار و دۆز چۆلدور و

چۇڭلو كىچىك و بۇيوك گۈل بۇ بۇلگەدە يايلىيدىر اونا گۈرە دە سۇلدوز آدلانىيدىر .

سۇلدوز ولايتىنىن ادارى مركزى نَقَدَه (ناغادى) شەرى دىر . بۇ بۇلگەدە يۈزە ياخىن كىندو اردىر . محمديار ، اشنويه نَقَدَه نىن بخش - لرىندىن سايلىرلار .

ان سانلى و بۇيوك كىندلر يىندىن : حسنلى ، چيانه ، قالاچىق ، مېرآباد ، بېگىم قالا ، آلاگۇز ، آقا بگلى ، رخدەنە ، عجملى ، خليفەلى ، قارا بۇلاغ ، ساخسى تىپە ، تىزە قالا ، گۈزەگىرن ، بالىقچى ، كەرىزە ، تىزە كىند ، حاجى باغلىسى امىنلى ، عتلىم خانلى ، داش دورگە ، يادگارلى ، شىرىن بۇلاغ ، قارا قاسصابە دمىرچى ، داش كەسەن ، آغجەزىوھ ، لواشلى ، قارنا ، گلوان و درىندىن آد آپارماق اولار .

سۇلدوز داغلارى چوخ صفالىيدىر بۇ داغلار سلطان يعقوب ، مەدى خان بابا حسن داغى ، فرىنگى داغ ، على پنجهسى ، خان طاوۇس ، قارا داغ ، كىمرقايا قىزدىرما درەسى ، يىئىدى ائىللرداغى ، بەراملى داغى و قىزلار بالاخانىسى ندان عبارتدىلر .

سۇلدوزون دۇرد چايى و اردىر : ۱- گدار چايى ۲- گرگول چايى ۳- محمد شاھ چايى ۴- بالىقچى چايى ، آما مەھم جاي هامان گدار چاي دىر . بۇ چايىن ، اول اساسلى وفايدالى بىر رۇلۇ ولايتىن اكىنەجك يىترلىرى و ياشايشا و جون و اردىر ، بۇ چاي تورىكە و عراق سرحدى و اوشنويىسە داغلار يىندان قايناقلانىر .

سۇلدوزدا بىر بۇيوك گۈل و اردىركى بۇ گۈلون سۇيو شۇردور بۇ گۈلون آدى حسنلى گۈلو دۇر . بۇ گۈلون كىنارىندا چىشىتلى (نىچە جورە) قوشلار ياشايبىر بۇ قوشلاردان : ياشىل باش ، قاشقا تۇيوخ ، آنقىسوت باغرى قارا ، گۈلەين ، سۇنابورا ، ارسىن بوغاز ، قاز ، اۇردك ، تاي تۇڭلو و دۇرنادان آد آپارماق اولار .

سۇلدوزون اكيىجك محصولارى مشهوردىر . سۇلدوز يىترلىرىندە آلماس ، اۆزوم چىشىتلى مېوھلر ، بۇغدا ، آرپا ، تۇخود و پازى دىم و سۇلو حالدا باجارىلىر . بۇ محصولار چۇڭلو حالدا باشقا شەرلرە دە گۈندەرىلىر . بۇ ساحەدە ب . نىكتىن اۇروس قىنسۇلو بىرنىچى دونيا محاربەسىنىڭدە اۇرمودا اولان زامان سۇلدوزا گلىب و سۇنرا اۇز كىتابىندا (ايرانى كى من تانىدىم) يازىبىر : "سۇلدوزون اۇقدەر يىترلىرىندىن چوخ حاصىل

با جاريلىركى بۇ بۆلگەدە بىر ضرب المثل واردىر. سۇلدوزون بىر —
ايلىك حاصىلى اۇرۇمو دىنيزىن دۇلدورار. "
سۇلدوز اھالىسىنىن اساسلى پئشە وايىشلىرى كىنجىلىك وحيواندارلىق
و باشقا عمومى پئشەلردن عبارتدیر .

۱۳۶۵- جى گۇنش ايليىنىن نفوس سايىمىندا ، ايرانىن سايىش (آمار)
اۇرگانىنىن وئردىگى آمارا گۇره نقدەنىن جمعيتى ۱۳۸۳۵۳ نفر دىر .
بۇ جمعيتدن ۹۷۳۷۶ نفر سۇلدوز بۆلگەسىندە و ۴۰۹۷۲ نفر اوشنوبه
بخشىندە ساكندىلر .

سۇلدوز اھالىسى اكثرًا اۇن ايكى اما مى (شيعه) دىلر . اۇنلارنىن آنا
ديلى آذربايجان توركىسى دىر . بىرعدە اھل تىسن كۆرد قارداشلاردان
دا بۇ ولايتدە ياشايدىلر . تاريخى باخىشدا كئچمىش زاماندا مناشىلر
(بىر اسكى ائل) اۇندان سۇنرا مادلار ، بابانىلر ، ايلخانلار ، افشار
و مۇقۇم تورك ائللرى وارمىنلر و حاضر زاماندا قاراياپاق ائلى
سۇلدوزدا ساكن اولوبلار . "نقدە" شەرى ، ۱۳۳۷-جى گۇنش ايليىندە
بخشلىقدن شەرستانا چئورىلىب دىر .

نقدە اۇرۇمىيە ، مەباد ، سردشت و پىران شەر و اشنوبه بخشى آراسىندا
اۇلدوغو اوچون بىر كۆرپۇ كىمى دىر .

نقدە سايى - نظامى ، اقتصادى باخىمدان غربى آذربايجان
ايالتىندە وطنىمىز ايرانىن مەم شەرارىندىن سايىلر . نقدە شەرىندە
حاضر حالدا حدودًا ۷۰۰۰۰ نفر ياشايدىلر . بۇ شەرىن اۇرتاسىندا بىر
اۇجا تپە واردىركى اسكى و كۆھنە قالايا مشهور دىر .
بۇ تپەنىن اۇستوندى قانداق ائولر و تىكىنتى وارىدى ايندى بۇ
تىكىنتىلر بلدىيە طرفىندىن اۇچورولوب و اۇرادا بىر شەر پاركىسى
دۆزەلر .

نقدە اھالىسى اسلامى انقلابا چوخ ياردىم و همكارلىق ائتمىشلر .

" نقدەنىن آدى بارەسىندە "

نقدەنىن آدىنىن بارەسىندە يئنە نچە قول واردىركى اۇنلار
عبارت دىلر :

۱- نقدە بىراسكى (باستانى پارسى) فرس لغت دىر و "نقدە" دن
آلنىمىش دىر .

۲- نقدە - هاما نقىدە يانقى كندىدیر .

۳- آقای یوسف قهرمان نیور، بئیرمحللی مُحقق اُولوب دئییرکی؛ نقدده لغتسی مغولی ریشهسی واردیر. و - نوغادای - نوغادای و ناغادی کلمهلریندن گلیمیشدیر. نوغا بئیرمغولی و هلاکونون سرداریدیر. "

" قاراپاق ائلی تاریخی باخیشدا "

قاراپاق ائلینین سۇلدوزدا ساکین اُولماسی ۱۵۶ ایل بوندان اوله قاییدیر. بو ائلین ایران تاریخینده بئیرشرفلی و سانلی آدی واردیر. و بو بارهده روایت جوخودور و خلاصه حالدا دئمک اولار: بو ائلی بزلجو آدیلا دورد یوز ایل بوندان اول اراکین بزلجه محالیندا یاشاییردی. صفوی حکمدارلاری بزلجو ائلینی ایرانین شمالی سرحد- لریندن کئشیک، چمک و گۆزلهمک اوچون گورجستانا گؤچوردوب و بواشل اوچ یوزه یاخین ایل اوردایاشادی (۱)

ایران و روس بئیرینجی محاریبه سینده بو ائلین ساحلی آتلیلاری ایران قوشونونا جوخلو یاردیم ائتدیلر. و اولار ایران قشونو ایله روس قوره لری ایله ساواشدیلر.

ائلین عباس میرزا و محمدعلی میرزا - نین حربی قوه لرینه یاردیم ائتمه کی ناسخ التواریخ کتابیندا قئید اولونوب .

ایکینجی ایران و روس محاریبه سی باشلانما سیندان قاباق بوزجلسو ائلی گورجستانین دهنه دربند، پنیک ولوری محالیندان کؤحسوب و ایروان شهرینین یاخینیندا شوراگول اترافیندا یئرلشدیلر. عباسی- میرزا قاجار نائیب السلطنه سی دفعه لرله نقیخان بزلجو ائلی- ن ایلخانینا بزلجو ائلین ایران و روس محاریبه سینده کی رشادت لریندن قدردانلیق ائتمک اوچون اونا پای و خلعت و ثرمیشدیر. بو حالدا ایران قوشونو بئیر پارا علتله گؤره ایکینجی محاریبه ده شکست یئتییب و تورکمن چای معاهده سی باغلانیب و آراز چایی ایکی دولتین آراسیندا سرحد تانیندی. بو علتله گؤره بزلجو ائلی روسلاردان متابعت ائتمه یب ایران سرحدین یاساق و باغلی اولماغینا گؤره عثمانلی سی توپراغینا کؤچدو و بئیر قیش (۱۲۴۳ هجری قمری ایلینده) باشقا و ارزروم دا قالدیلر .

عثمانلی تورکلری بونلاری قارا قوزو دریسیندن پاق یا بئورک قویدوقلاری اوچون قاراپاق آدلاندیریلر. بو آد بوزجلا طایفالارینین اوستونده قالدی .

بۇندان اول سۇلدوز منقەسى كۆرد ما ماش ، مانگور ، هركى و بلباس
 طایفای طرفیندن نامن اولموشدور و نچه دفعه افشار و مقدم
 اثلری سولدوزدا و اورومودا و مراغادا قیرقینا جکیلمیشدیلر و
 سولدوزون هامی کندیلری کورد طایفای طرفیندن ویران اولموشدور .
 عباس میرزا سولدوزدا امنیت یارتماق اوچون عثمانلی توپراغینا
 بیر هیئت (اثلجی) گۆنده ریب و قاراپاق اثلیندن خواهیش ائتدی
 ایرانا گلیب سولدوزدا ساکین اولسونلار .

۱۲۴۴ هجری قمری نین باهاریندا قاراپاق یا بزچلو اثلی غربی
 آذربایجانا گلدیلر . نقیخان بزچلو اثلین اثلخانی آغاققلارو طایفا
 باشچیلاری ایله تبریزده عباس میرزا یانینا گئدیبا و نونلا گؤرؤشد-
 لر . نقیخان اثلین وطن یولوندا هر جور فداکارلیغا حاضر اولدوغونو
 عباس میرزا - نین حضورینه سۆیلهدی و عباس میرزا اثلین رشادتلر-
 یندن و ایران یولوندا چکدیکلری زحمتلردن قدردانلیق ائتدی و
 شخصی میلکی سولدوز و قاراپاق اثلینه وئردی . بۇنا گۆره ۱۲۴۵-ق
 ایلینده سولدوز قاراپاق اتلی و پیادهلری آراسیندا تیول عنوا-
 نیندا بولوندو . بۇ اثل اۆز دیل - ادبیات و عنعنلرینی بۇ گونه
 قدر قوروموشدور .

قاراپاق فولکلور و ادبیاتی اوچون آیریجا مقالهلر یازماق لازیم
 دیر . بۇرادا آقای اسماعیل بهرامی دن ایکی بایاتی نقل ائدیریک :

سۇلدوز اۇدلار دیاری جۇشار داشار گداری
 دوستلارینا باش اییر دوشمنلری آپاری
 سولدوزام گوللریم وار چیچکلی چۇلریم وار
 باج وئرمه بیبہ باج آلان قاراپاق اثلریم وار .

" سۇلدوزون اسکی آبیدهلری "

سۇلدوزون تاریخی واسکی تپهلریندن حسنلی تپهسی (تپه حسنلو) دن
 عبارت دیر .

بۇ تاریخی تپه ایراندا و دونیادا مهم و سانلی و ادلی اعتباری
 وار دیر . بۇ تاریخی تپه نین باره سینده تحصیل آلمیش اختماچچی و
 آنتیک . تانیا نلارین قولوندا ن دئمه لیک . کی بۇ تپه نین قدمتی ۸۰۰ تا
 ۱۱۰۰ ایل میلاد مسیحدن قاباغا ، قاپیدیر . بو تپه نی ایرانلیسی و

آمریکالی آنتیک تانیان متخصص ۱۳۳۷ دن تا ۱۳۵۴ جن قازیب و
آختاریش دان سؤنرا سیر مدنیت قالیقلارینی تورپاقدان چخارتدیلار .
بوتیه دن بیر پارا وسیله لر تاپیلدیکی ایندی ایران و دونیا
موزه لرینده ساخلانیلیر . بوردان چیخان مهم و آنتیک اشیالاردان
آشاییداکیلاری سایا بیلهریک :

۱- حسنلی قیزیل و نقشلی حامی .

۲- اوتورموش اصلان (گوّموش دن) "پا ریسن لؤور موزه سنده "

۳- اوتورموش اصلان (گوّموش دن) . "تهرانین اسکى موزه سی "

۴- بیر رسملی ساغر (گوّموش دن) "تهرانین موزه سنده "

۵- قلینج و اوخ مفرخ دن ایران و دونیا نین موزه لرینده .

۶- چوخلو کوزه وقاق قاچاق (ساخسی دان)

حسنلی تیه سی آنتیک تانیانلارین فکرینه گؤره "منا ئی" یا مانای یا
ماننا قومونا عا ئدیر . بونلار ۸۰۰ تا ۱۱۰۰ ایل میلادان قاباق بو
بؤلگه ده یاشاییردیلار . ماننا قومی مئدی (مد) لاردان قاباق اسکى
آذربایجاندا باشامیش و حکومت قورموشدور . بو قومون احوالاتیندا
اختصاصارلا دئمه لی بیک کی : منائیلر ، آشور و اورارتور دولت
لریلن رابطه قورموشلار و نئحه دفعه اونلارلا ساواشمیشلار . آخیرینجی
۷۵۰ ایل میلادان قاباق محاربه ده آشور حربی قوه لری ماننالاری
شکست و ثریب و اونلارین شهر و کندلرینی اودا چکمیشدی و بو عامیل
ماننا تمدونونون بوزغونلوغونا سبب اولموشدور . حسنلی تیه سیندن
باشقا سؤرادا ۱۵ تیه واردیرکی هامیسی آنتیک سابلیر و هله
اونلاردا آختاریش باشلانما ییب دیر . تاریخی باخیمدان سولدوز بیلر
قیزیل توپراق سانی سابلیر .

۱- اسلام انسیکلوپدیسی و دیگر منبع لرده بزجلو یوخ بورچالوا بور
چالی (نه ری وائلی) یازیلیمیشدیر . قارایا پاقلار ایندی ده تورکیه نین
شترقی ولایتلرینده یئرلشمیش شکیلده یاشاییرلار . ایندی ده بورچالی
نه ری حواریندا قارایا پا ق آدیندا کند واردیر . (ج . هیئت)

۱- تاریخ رضاییه ، سروان کاویا نیور .

۲- ناسخ التواریخ ، سپهر الملک جلد قاره .

۳- ایرانی که من شناختم ، ب . نکیتین . ترجمه فرحوشی .

- ۴- نگاهى به تاريخ و فرهنگ، اول قارا پايه، عيسى بگانه .
- ۵- تاريخ ماد، ا.م. دياگونوف، ترجمه كريم كشا ورز .
- ۶- ايران در عهد باستان در تاريخ اقوام و پادشاهان بيشراز اسلام
دكتور جواد مشكور .
- ۷- كاسه زر سه هزار ساله حسناو داراي نقوش، بي نظير، محمدتقى
مصطفوى .
- ۸- تاريخ اجتماعى ايران جلد اول، تاليف مرتضى راوندى .

اورميه اهالى سېنين اسلامى شورا محلبسینده كى
نماينده سى جناب بيت الله جعفرى اورمولو

○ دده قورقود

دده قورقود قۇبوزون حال بئنه قۇي تنللىر آيىلسين
 آحيان گوللىر آيىلسين
 سارى بولبوللىر آيىلسين
 ساجى سونوللىر آيىلسين
 دينله اول كهنه حقيقتلىرى اول كهنه حقيقتلى نصحابلىرى
 نيگيللىر آيىلسين
 بۇ باتان انللىر آيىلسين
 دئنه هر حقى دانان خابينه، نامرده، گدابه
 دور، بيغتر بسدى بۇ فنللىر " دده قورقود " قاباغيندا
 امر الله اؤدلار آيىلسين اوجا داغلار اوجا غيندا
 آذرى اؤلكه ده هر كيمسه قىلسنج، وارسا، گؤتورسون
 اؤزونو توكلو بايق قانلى يارقو جنگ ائشه
 اوردويا بئتيرسين
 ايشى مئيداندا بئتيرسين
 توكولن قاندا بئتيرسين
 دده قورقود، دده قورقود

قومیت مردم آذربایجان و

تشکیل زبان ترکی آذربایجانی

در شماره زمستان سال گذشته مقاله‌ای به ترکی تحت عنوان "آذربایجانین تورکلشمه‌سی و آذری تورکجه‌سینین تشکولو" در مجله وارلیق بقلم نویسنده این سطور نوشته شده و در آنجا سعی شده بود با مراجعه و بررسی دقیق منابع شرق و غرب سنتزی بین عقاید مختلف آنها ارائه شود. چنانچه میدانیم اکثر مؤلفین شرق (شوروی سابق) ضمن برشمردن مهاجرت‌های اقوام ترک زبان به آذربایجان تشکیل خلق ترک زبان مردم این دیار را بین قرون ۷-۳ میلادی میدانند در صورتیکه مؤلفین غرب و ترکیه تشکیل زبان ترکی به عنوان زبان عموم مردم آذربایجان را به دنبال آمدن ترکان سلجوقی (اوغوز) (قرن یازده میلادی و تکمیل آنرا منوط به مهاجرت انبوه ترکان در زمان ایلخانان میدانند بنظر نگارنده نظر مؤلفین شوروی سابق درباره آذربایجان شمالی و عقاید مؤلفین غرب در مورد آذربایجان ایران (جنوبی) صدق میکند. ضمناً باید بر طبق اسناد موجود این نکته را در نظر داشت که حقیقت تاریخی هرچه باشد زبان ترکی ادبی آذربایجان اولین آثار خود را از قرن ۱۳ میلادی یعنی زمان ایلخانان با اشعار حسن اوغلو و صاحب‌العجم هندوشاه نخجوانی عرضه داشته است. زبان این آثار بر مبنای ترکی اوغوز میباشد. البته تأثیر ترکی قبیاق و اوغور هم کم و بیش در آن نمایان است.

آقای یاشار اورومجی (از مراغه) به علت علاقه‌ایکه به فهم و شناسائی دقیق این مسئله دارد مقاله‌ای تحقیقی‌ای به شکل نامه برای ما ارسال نموده و تقاضای چاپ آنرا در وارلیق نموده است. بنظر میرسد ایشان مقاله اینجانب را در این زمینه نخوانده‌اند، معهذا به علت اهمیت موضوع مقاله ایشانرا که ظاهراً قسمت اول نوشته‌هایشان در این زمینیه میباشد ذیلاً نقل می‌نمائیم.

دکتر جواد هیئت

بسمه تعالی

با عرض سلام و تقدیم احترامات حضور مدیریت محترم مجله "وارلیق" دکتر جواد هیئت‌زاینکه در پناه خداوند وسایه رحمت‌الهی خدمت به خلق خود را در کمال اخلاص بر خود وظیفه مقدم دانسته‌اید و برجم همت خود را برای سربلندی و سرافراز کردن ایشان برافراشته‌اید، لازم می‌دانم قبل از ذکر مطالب زیر از زحمات شما قدردانی خویش را نموده باشم و از خداوند برای ادای هرچه بهتر دین خودمان آرزوی بهترین احوال را می‌نمایم.

مسئله‌ای که امروزه بسیاری را به تفکر وامی‌دارد اینست که آذربایجانی چه هویتی دارد و آذربایجانی کیست؟ چندی پیش در جمهوری آذربایجان ملیت مردم آذربایجان "ترک" اعلام شد، و عده‌ای را در این خصوص در مقابل خود قرار داد. اینجانب نیز به نوبه خود برای رسیدن به حقیقت و اینکه واقعیت چیست به تحقیق مختصری در این مورد دست زدم و نتیجه آن سطوری است که در پایین آمده است و منظور از این مطالب چیزی جز آگاهی و روشنگری و راهگشایی برای علاقمندان نمی‌باشد.

برای رسیدن به مطلب تاریخ را ورق می‌زنیم:

قدیمی‌ترین تمدنهای باستانی که همسایه هم بودند سومریان و عیلامیان بوده‌اند، که اولی در میان دو رود دجله و فرات و دومی در جنوب غربی ایران شکل یافته بودند. در مورد زبان و نژاد این دو ملت باستانی تحقیقات بسیاری انجام شده است. کتیبه‌های بجا مانده نشان می‌دهد که این اقوام زبانی از شاخه زبانهای گروه آلتایی و ترکی داشته‌اند در ضمن در خصوص نژاد این دو تمدن و اقوام آن آنچه مشخص است (مخصوصاً تمدن عیلام) این است که اقوام آنها از ریشه سامی و آریایی نبوده‌اند. این اوضاع در ۶۰۰۰ سال پیش در ایمن سرزمینها حاکم بوده است. پس از گذشت ۱۰۰۰ سال دیگر به تدریج اقوامی از خود این تمدنها یا از سایر اقوام مهاجر شروع به سکونت در مجاورت این تمدنها نمودند. و به تدریج تمدن سومر نیا به دلایلی از بین رفت و اقوام دیگری در آن ساکن شدند ولی عیلام سالها دوام یافت. اقوام مجاور عیلام، کاسیان، اکدیان و در سوی شمال غرب هوریان بوده‌اند. که این اقوام نیز غیر آریایی و غیر سامی بوده‌اند.

از نظر نژادی قفقازی یا یافشی نیز گفته شده‌اند. از این اقوام کوتیان و لولوبیان در آذربایجان ساکن بوده‌اند. و در شمال شرقی اقوام کوتی و لولویی اقوام کادوسی و کاسپی قرار داشته‌اند که به مناسبت سکونت ایشان، دریای امروزی خزر را کاسپی می‌گفته‌اند. همان نامی که در زبانهای اروپائی امروزه هم استفاده می‌شود.

تمامی این اقوام که در اراضی آذربایجان و سرزمینهای مجاور ساکن شده بودند ثبات و شکل یک حکومت و یک کشور را بوجود نیاوردند. اما یک مسئله مسلم و غیرقابل انکار است که اینان غیرسامی و غیر آریایی بوده‌اند. در حدود هزاره اول قبل از میلاد قدیمی‌ترین دولت در اراضی که بعدها آذربایجان نامیده شد، شکل گرفت. این دولت ماننا نامیده می‌شد که حدود آن با آذربایجان کنونی ایران قابل تطبیق بوده‌است. در مورد خود ماننا کتیبه‌ای که متعلق به خود آنان باشد، بدست نیامده است. اما نام آن در کتیبه‌های متعلق به آشور و اورارتو و بابل، مونا، ماننا، مانناسی، منا، و میننی آمده است. همسایگان ماننا، آشور و اورارتو بوده‌اند. که در این حدود زمانی کمی قبل از آن با نفوذ اقوام آریایی به منطقه، کشور ملاد نیز در جنوب و شرق ماننا تشکیل می‌شد.

در مورد فرهنگ و هنر و تمدن ماننا مطالب و شواهد بسیار جدید و در بسیاری از موارد مبهم و نامکشف است. و علت آن تنها نبودن حفاریهای باستان‌شناسی منظم و دقیق در آذربایجان می‌باشد. ولی تا کنون آنچه از این تحقیقات باستان‌شناسی بدست آمده از چند تپه باستانی از جمله حسنلو بدست آمده، نشان‌دهنده هنر و تمدن والای مانناهاست چنانکه کشور ماننا را هم سطح کشورهای اورارتو و آشور نام برده‌اند. اقوام ماد همگی آریایی بوده‌اند و آمیخته‌ای از اقوام مختلف بوده‌اند. از جمله مغها که قومی بوده‌اند غیر آریایی، و گفته شده ایشان تورانی بوده‌اند. و رهبریت مذهبی زرتشتی را برعهده گرفته بوده‌اند. به تدریج این اقوام تقریباً آریایی در منطقه قدرت می‌گیرند و اقوام متحد ماد شروع به پیشروی در خاکهای اورارتو و ماننا می‌نمایند و به تدریج به عنوان بخشی از کشور بزرگ ماد در می‌آیند. که این قدرت بزرگ بعدها دولت استیلاگر و قدرتمند آشور را با همکاری بابلی‌ها از صحنه بدر می‌کند. پس از قدرت گرفتن ماد

و سرنگونی آشور، مادها دوباره به یک رکود وارد می‌شوند، که این مسئله به کوروش کبیر فرصت می‌دهد تا با حمله‌ای ماد را تصرف کند و در این زمان ماننا و اورارتو به عنوان ساتراپ‌نشین در ترکیب امپراطوری ایران وارد می‌شوند. در طی این مراحل نفوذ آریایی‌ها از جمله مادها در ماننا و اورارتو شروع می‌شود. اما این نفوذ به معنی مستحیل شدن ماننا و اورارتو نبوده و نیست. چه، اگر اینها مستحیل می‌شدند هیچگاه نمی‌توانستیم مرزی برای آنها قائل شویم اما می‌بینیم که همیشه اورارتو و ماننا در تاریخ ایران مرزهای مشخصی داشته‌اند و این نشان‌دهنده عدم تحول اساسی در ترکیب قومی این سرزمینهاست و به جرأت می‌توان گفت قبل از آن دوره ترکیب این اقوام به صورت ملیت در آمده بودند. ماننا به خاطر اهمیتی که در ترکیب ماد داشت آنرا به عنوان یک مرکز اقتصادی و هنری و مهم برای ایرانی‌ها در آورده بود، چنانکه در معماری و هنرهای بکار برده شده در کاخهای تخت جمشید و سایر بناهای هخامنشی از مانناها و اورارتوی‌ها استفاده شده است و هنر ایشان تاثیر بزرگی در هنر هخامنشی و ایرانیان داشته است. گفته شده است که زبان ماننا با زبان عیلامی ارتباط نزدیک داشته است و این نظر منطقی بنظر می‌رسد. ماننا همچنان در ترکیب ماد قرار داشت در حدود سده هفتم قبل از میلاد اقوام اسکیت و کمیری که هم‌نژاد و هم زبان بوده‌اند از قفقاز وارد ایران می‌شوند و احتمالاً در نزدیکی ماننا کشور ایشکوزا را تشکیل می‌دهند. در مورد ایشکوزا و محل آن اطلاعات دقیقی در دست نیست. گفته شده در محل کنونی شهرستان سقز بوده است. در مورد زبان و نژاد اسکیتها نیز تشتت آراء وجود دارد. زکی ولیدی طوغان به تبع امینسکی و ه. تریدلر و ب. لوفر، برایین عقیده است که "طبقه حاکم این قبوم ترک بوده‌اند" البته شواهد بسیاری از فرهنگ، طرز زندگی و خصوصیات قومی اسکیتها ترک نژاد بودن ایشان را تا حدود زیادی نشان می‌دهد. در مورد اسکیتها یا سکاها و زبان و نژاد آنان مطلب برای گفتن بسیار است و جای بحث بسیار دارد و سکاها یا اسکیتها که در شمال ایران قرار داشتند همان تورانیها بوده‌اند. به نظر اینجانب تورانیها همان ترکها هستند و دلیل قانع کننده‌ای برای آریایی بودن ایشان وجود ندارد. البته دلایلی آورده شده است که باید اعتزاف

کرد که این دلایل بیش از آنکه دلیل باشند یک نوع توجیه عمودی می‌باشد و سرپوش گذاشتن بر حقایق بسیاری است که پرده از راز آنها برداشته نشده است. در مقالات آینده با مطالب تازه‌ای در مورد اسکیتها و تورانی‌ها به شما مراجعت خواهم کرد.

اسکیتها با سکونت در بخش کوچکی از آذربایجان در ترکیب قومی آذربایجان مستحیل شدند. و این اول و آخر این اقوام نبود بلکه در سده‌های متوالی همیشه با این سرزمین در ارتباط بوده‌اند. این اوضاع تقریباً تا زمان اسکندر حفظ شد و ماننا در ترکیب ماد با عناوین مختلف از جمله ماد کوچک، ماد غربی و غیره نام برده شده است. اما بعد از یک دوره تاخت و تازهای پارسیها در ماد و ساتراپ نشینهای آن، دوران اسکندر و سلوکیان می‌رسد. اسکندر و سلوکیان که بیش از همه به پارسیها نزدیک شده بودند باز از دو جایی که میان شاهزادگان دو طرف انجام شد بیشتر به هم نزدیک شدند. در این دوران گویا شهربانی بنام آتوربد بر آذربایجان فعلی و یا ساتراپ نشین ماننا قدیم حاکم بود و از طرف هخامنشیان انتخاب شده بود. با قدرت گرفتن اسکندر و سلوکیان به تدریج سرزمین ماننا قدیم با نام شهربان خود آتوربد یا آتروپات نام آتورپاتگان گرفت و این نام تا به امروز به کلمه آذربایجان تحول یافته است. البته آنچه مورد توجه و منظور بحث ماست اسکندر، سلوکیان، پارسیها و چگونگی نام گرفتن آتورپاتگان نیست، بلکه غرض از این همه بحث اینست که تا زمان اسکندر یعنی سالهای ۳۰۰ سده ۴ قبل از میلاد هنوز ماننا به همان شکل یا حداقل با اندکی تغییرات هنوز پا برجا بوده است. چه در غیر این صورت امکان داشتن مرزها و حدود مشخص برای آتورپاتگان غیر ممکن بود. در مورد زبان آذربایجان در آن دوره اطلاعات دقیقی در دست نیست اما به احتمال زیاد در آن دوره باید یک نیم زبان بوده باشد. که بتواند مایه تمایز آتورپاتگان باشد. در هر حال تا زمان آتروپات هر آنچه از عناصر آذربایجان بحث می‌شود، غیر آریایی و غیر سامی است. و در واقع عنصر قفقازی یا یافثی همیشه از نظر جمعیتی غالب بوده است. حتی اگر زبان ایشان هم تغییر می‌یافت که تا حد زیادی تغییر نیافت. باز از نظر نژادی قفقازی یا یافثی بوده‌اند. البته پس از افول سلوکیان آتورپاتگان دوباره در ترکیب

ماد با عنوان ماد آتروپاتن قرار گرفت. و تا به امروز با همان نام آذربایجان حیات خود را ادامه داده است. اما لازم است در مورد عنصر نژادی قفقازی یا یافشی بحث بیشتری به عمل آید. و ارتباط آن با عنصر ترک به خوبی نشان داده شود. عنصر نژادی قفقازی اصطلاحی است که اروپاییان به آن داده اند و در واقع محصول قفقاز نیست.

این عنصر نژادی در سرزمینهایی، بین کوههای اورال روسیه تا سواحل اسپانیا و پرتغال کنونی یعنی سراسر قاره اروپا ساکن بوده اند. مهاجرت این اقوام چهل هزار سال قبل از میلاد شروع شده بود. و این اقوام پس از درنوردیدن هزاران کیلومتر در سراسر اروپا ساکن شدند. قفقازبها انسانهای متمدنی بودند که دارای ذوق و قریح طراحی، نقاشی، و کتده کاری بودند. بعضی از شاهکارهای آنها را میتوان در لاسکو واقع در دوردوفی مشاهده کرد. آنها بستر زبان شناسی و ژنتیک اروپا را تشکیل دادند.

پس از گذشت هزاران سال در حدود ۷۵۰۰ سال قبل از میلاد اقوام هند و اروپایی که منشاء آنها را از بین النهرین میدانند، با به قاره اروپا می گذارند و تا ۴۰۰۰ سال قبل از میلاد در سواحل اقیانوس اطلس حضور داشتند. این اقوام به لحاظ اینکه باقیمانده های تمدن قدیمیتری چون بین النهرین بوده اند توانسته اند نام خود را بر مغلوبان خود تحمیل کنند. و با آمیختن دو گروه زبانی، زبانهای اروپا به تدریج شکل گرفت. لازم به ذکر است که مطالب مربوط به قفقازیها و نقش آنها در تشکیل خلقهای اروپا را از یک مجله با عنوان

دوسیون می باشد. اقتباس نموده ام.

از اعقاب و باقیمانده های قفقازیها می توان فنلاندیها، مردم باسک، و بخشی از شبه جزیره بالت را ذکر کرد. در خود کوههای قفقاز نیز به جهت شرایط اقلیمی این عناصر هنوز دست نخورده باقی مانده اند. از جمله اینها می توان حن ها، داغستانیها و اقوام بسیاری را که در کوههای قفقاز و دره ها و سرزمینهای خوش آب و هوای آن ساکن هستند، نام برد. حال نوبت به این می رسد که بین قفقازیها و ترکها چه ارتباطی از لحاظ زبانی و نژادی وجود دارد.

اصولا " زبانهای دست نخورده ای چون زبان فنلاند که به هیچ وجه با

زبانهای مجاور خود آمیختگی اساسی نیافته و اصالت آن مورد شک و تردید هیچ دانشمند تاریخ‌شناس و زبان‌شناس واقع نشده است. زمینه را فراهم می‌کند تا بحث در این مورد را مهم‌تر و دقیق‌تر از هر گونه تحقیق دیگر مورد توجه قرار دهیم. چنانکه رأی تمام زبان‌شناسان و دانشمندان ژنتیک و جامعه‌شناس بر هم‌گروه بودن و هم‌ریشه بودن زبان فنلاندی با زبانهای گروه ترکی و آلتایی است، می‌توان اذعان کرد که هیچ شکی در نزدیکی دو عنصر هم‌ریشه ترک و قفقازی باقی نمی‌ماند. تنها تفاوتی که وجود دارد این است که قفقازیها هزاران سال پیش به دنبال ساکن شدن به کشاورزی پرداخته‌اند و گروه ترک و آلتایی به دامداری آن هم به صورت کوچ‌نشینی روی آورده‌اند. و این طرز زندگی و معاشرت شده است که قفقازیها به عنوان یک عنصر جزئی‌نگر و ترکها و آلتاییها به صورت یک عنصر کلی‌نگر درآمده‌اند. و این تفاوت باعث شده است قفقازیها همیشه مغلوب و ترکها همیشه نیروی استیلاگر بوده‌اند. آذربایجان قفقازی نژاد در سالهای قبل و بعد از اسلام نیز به طور متوالی با ترکان سلجوقی، خزرهای ساکن قفقاز سابیرها و ترکمن‌ها قبیله‌ها و مهم‌تر از همه اغوزها درهم آمیخت و "ترک آذربایجانی" امروزی را بوجود آورد و امروز ما وارثان این عناصر هم‌ریشه و هم‌اصل و منشاء هستیم. البته نباید فراموش کرد که عنصر آریایی ماد به صورت جزئی در ترکیب آذربایجان به تدریج مستحیل شده است. و علت اینکه ترک آذربایجانی را تنها "ترک آذری" می‌نامیم، شاید برای فراموش‌نشدن و احترام به این عنصر کم و بیش نفوذ کرده در ترکیب ژنتیک مردم آذربایجان است. البته در کشورهای مختلف جهان هیچ‌جا جزئیات عناصر نژادی را تا این اندازه که ما بحث می‌کنیم در نظر نمی‌گیرند و حتی در کشورهای اروپایی آلمانیها به هیچ وجه عناصر رومی و اسلاو مستحیل شده در ژنتیک خود را در نظر نگرفته‌اند و فقط آلمانی و ژرمن به عنوان نژاد آنها ثبت شده است. یا تمامی اروپا تا کنون عنصر قفقازی را در نظر نمی‌گرفته‌اند. و خود ایرانیها وجود اقوام بومی غیر آریایی را به هیچ وجه در ملت خود ذکر نکرده‌اند و تنها به نام ایرانی بسنده شده است. بنابراین دلیلی ندارد، "ترک" بودن آذربایجسان برای ما شکی ایجاد کند. و ما خود را فقط در صورتی درک خواهیم

کرد که قاطعانه ترک بودن خود را به تمام وکمال باور داشته باشیم چنانکه شهریار این شاعر بلندآوازه زبان گویای آذربایجان این بیت را شکسته و اعلام کرده است که آذربایجانی و زبانش ترکی است و به این زبان نهایت ارادت و علاقه خود را نشان داده است، شهریار اشعار بسیاری سرود که اکثراً به زبان فارسی بوده اند اما وقتی به اصالت و زبان خود بازگشت توانست اثری جاودانه و جهانی به یادگار بگذارد. روحش شاد باد.

ج.م.ساوالان

○ خوش عیار اولسون

گۆلوم، سن زۆلغۆوه تایشیر اۆزوندن سیرکنار اولسون
 چکیلسین حینیوه، جین جین تۆکۆلسون برقرار اولسون
 بۇ دۆزدور باغلانیب چۇخدان کۆنول اول تار مۇیونده
 بۇخاقون آغ بۇلور، قۇیما، اۆتو زۆلغونله تار اولسون
 نه پارلاق قاره لر وارسا دهیرسیز دۆشدو قیمتدن
 صاجین یانیشدا غنبرلر گرهک دۆشسون ده خوار اولسون
 دۇداق غونجه، یانا غین گۆل، گۆزون شهلا، بیویون طوسی
 ایذین وئر بیر کناریندا گۆلوم، فصلیم باهار اولسون
 عزیزیم، غۆمروده دۇوقوم، صفا و لذتیم سنسن
 سنین ده آزا لطفون قوی منه بیر آشکار اولسون
 بیویون قوریانی بام جانا منی محو تماشا قییل
 کی سنده محو اولان جانیم اینانما بیرده وار اولسون
 بۇ بۇخلوق بیئیدی وارلیقدان، فنا دۇنیا دهیرسیز دیر
 قۇوۇشون سنله قوی عاشیق کی بلکه پایدار اولسون
 ساوالان اول اتکدن توت نه وار عالمده اوندان دیر
 کی عشقین پارلاسن گۆن تک صافالسن خوش عیار اولسون

○ آتا و اوغول

يازين سون آبي ايدى. تخمينا ۳۵ ياشيندا اوجا بويلو، انلسى كوركلى، ساغلام و قبوراق بىر آتا، يئددى - سككىز ياشيندا اوغلونون اليندن توتوب، شهرين قيراغيندا بىر چيمنىلكدن كئچىردىلر. بوتون اطراف گول چيچكله بزه نيميشدى. قوشلارين شيرين نغمه لرى قولاقلارى سىغاللايدى، اونلارين آياقلارينين آلتيندا شاريلدايان جايين صداسى بو نغمه لرله قارىشىپ، فسونكار و واله انديجى بىر موسيقي ياراتميشدى دده - بالابو فرحلىدربجى منظره دن ذوق آلىردىلار. بالاجا اوغلان، آتاسيندان، چيچكلر بىتگىلر، قوشلار، بوجكلر حقينده سوروشوردو و آتاسى بو سؤاللار جوخ قاينى و محبتله اونون عاغلىنا سيغان قدهر جاواب وئىرىدى. بو ائشاده، اوشاغين گوزلرى قاباغيندان ديمديكى اوزون، قانادى انلى، قويروغو دوز و ياشيندا داراغا بنزه ر بىر قوش اوچو، اونون الوان رنگلى اوشاغى بىر ك سئويندىرى. اوشاق آتاسينا اوزونو توتاراق سوروشو:

آتا جان! بو قوشون آدى نهدىر؟

آتا، بۇ يوك بىر محبت و سئوينجلىه جاواب وئىردى:

- بالاجان، بو قوشا شاناييىك (۱) دئىرلر.

بىر نئجه دقيقه كئچمه ميشدى كى، ئئنه شادلىق و سئوينج مۇشتولو - قجوسو اولان بو گوزهل قوش، اوغلانن بانبندان اوجوب بىر نئجه متر مسافه ده بىر بۇداغا قوندو. اوغلان آتاسيندان سوروشدو، آتا جان دئدىن بو قوشون آدى نه دىر؟ آتاسى، بالاجا اوغلونا سارى دؤندو و جوخ بىر محبتله، اونو نازلاندىرا - نازلاندىرا دئدى: منيم عزيز بالام، بو قوشون آديناشانا ييىك دئىرلر، آتا، بىر الهى محبتت و درين قاينغىلا اوغلونون اليندن توتوب اطرافى گزديرىدى، و طبيعتين گوزهللىكلرى باره سينده اونونلا دانىشىردى. بئنه بو نغمه لى گوزهل قوش، اوغلانين گوزوونون قاباغيندا جوخ باخين بىر فاصلىده، آغاجلارين بىرينه قونوب، آتلىپ - دوشميه و اوينا ييب اوچماغا باشلادى. اوشاق آتاسى نين البنى دارتيب، بو گوزهل - گويچك، الوان رنگلى و باشى داراقلى باشقا قوشلارا بنزه مه ين قوشو تكرر

آتاسینا گؤستریدی و اونون آدینی سؤروشدو. آتا، مهربانجاسینا
اوغلونا طرفدؤندو و درین بیر ذؤق و عشقیله و ملیح بیر سرایله
جاواب وئردی:

– منیم ماغیللی، کماللی بالام! بو قوشون آدی شانا پیپیک دیر. بو
قوش، ائله بئله بیر فصیل ده بیزیم دیاره گلر و قیشدا ایستی
اولان یئرلره کؤچر.

* * *

گون کئچدی، آی اؤتدو، ایبل دؤلاندی، بو زماندان اوتوز بئش
ایله باخین کئچدی. او گۆنکی آتا قوجالدى. ساجلاری آغاردی و گۆز-
لرینین نورو آزالدى. قولاغی آغیرلاشدی، طبیعت اؤز عادتسی اؤز
وئردیگینی بو کبشی دن یاواش-یاواش آلماقدا ایدی. عوضینده بو
بالاجا اوغلان بویودو، بویا-بوخونا جاتدی. ایندی بو قوجا آتا،
جاوان اوغلو ایله هاوا بییب، دنیجه لمک اؤچون شهرین اطرافینا
چیخیلار، یئننه یاز گولومسه یه-گولومسه یه بونلارین دیارینا
گلمیشدی، طبیعت هر بیر آدیما اؤز گۆزه للیگینی گؤستر مکه ده
ایدی. هر بیر بو جاقدا قوشلار، الوان کپه نکلر، یؤکلر، های-کوی
سالمیشدی لار. قوجا جوخ آغیر یول گئدیردی. جاوان اوغلو ایله آيا قلاشا
بیل مبردی، اطرافیندا چالخانان حیاتی یاخشی سئزمیردی، بیلردن
قوجانین قاباغیندا ن سیر قوش بیریلدا بیباؤجدو، قوجا کیشی
اوغلوندا ن سؤروشدو:

– اوغلو بئله سرعتله بیریلدا یان و منیم گؤزومون قاباغیندا ن
اؤتن قوش، نه قوشی ایدی؟

اؤغلان جاواب وئردی:

– شانیلپک (شانا پیپیک)

قوجا، اوغلونون سؤزونو یاخشی تحویل آلابیلمه بییب، تکرار سوروشدو
اوغلو نه دئدین، بو قاباغیمدا ن اوچان قوش نه قوشی ایدی؟

اوغلان سینی او جال دیب بیر آ ز پوزغون :

– ائشیتمه دین، دئدیم بو قوش شانا پیپیک دیر.

قوجا کبشی یئننه یاخشی باشا دؤشمه دی، قوشون نه قوشی اولدوغونو
سؤروشدو.

جاوان اوغلان، بو دفعه برک حیرلندی، آتاسینین باشینا چیغیردی:

قولاغون اېشىتىمىر، سۈرۈشما، منى يوردون، آخى نىچە دفعە دىيىم—
شانا پىپىك ! شانا پىپىك !

قوجا كىشى اۇغلونون بۇ سرت قىشقىرتىسىنى ائشىدىب، قوشون آدىنى
دۆشۈندۈ، اوندان سۇنرا، اوغلونو باشدان آياغادەك سوزدو، كىشمىش
خاطىرە، اۇ اۇنودولماز شىرىن خاطىرە، اۇنون گۆزلىرى اۋندە جانلاندى

۱- شانا پىپىك - ھوپ - ھوپ - شانا بوبى - اردىبىلدە بو قوشون
آدىنا چىنە بوبى دىيەرلەر. ۲- خلق يارادىچىلىغىندا ن آلىنب
دىر.

آيدىن آيتكىن دن

○ آنا دىلىم

آغ بىرچكىلى آنام دىبىب اۇغوم گرەك قانا دىلىم
منلىگىنى ايتىرنىدە، يادا سالا آنا دىلىم
كۆنلۈمدە گۆل اكيىب آنام، گۆزەل عطرى ساچىر اينام
اۋز آنامى قۇيماز دانام، بۇ گۆزەل گۆل آنا دىلىم
قىزىل گۆلدور اۋرەگىمدە، قۇل - بۇداغى بىلگىمدە
دىرچەلىشى دىلگىمدە، كۆك آتىبىدىر قانا دىلىم
اۋ تۆتدۈكچە بنزىم تۆتر، روھوم اۋلان بولىبول اۋتر
قاناد جالبائىلە يىتر، اۋندان آلىب قاناد ائلىم
دىلىم سىلر كۆنۈل قۇشۇن، ماھنى اۋخور باشلار ايشىن
قۇوارجانان غملى قىشىن، گۆۋەنەرم مانا دىلىم
گۆلۈم سۇلسا بنزىم سۇلار، اۋرەك آغلار گۆزۈم دۇلار
دۇنيا منە مزار اۋلار، روھوم كىمى مانا دىلىم
يادلار سىلى آپاردىقدا، منى يۇلدا ن جىخاردىقدا
دىلىم بىر سس قۇپاردىقدا، جكىلىم بىر يانا دىلىم
دىلىم يانسا جانىم يانار، كاپاب اۋلوب كۆنلۈم قانار
وارلىغىمى دۇنيا دانار، نىچە قىيىم يانا دىلىم
بۇ گۆزەل گۆل آنا دىلىم كۆك آتىبىدىر قانا دىلىم
روھوم كىمى مانا دىلىم باغلانىبىدىر حانا دىلىم !

"وارلیق" فولکلور نمونەلرینی توپلاپ نشر ائتمەیی لازیم بیلیمیشدیر. خلقین معنویاتی نی عکس ائتدیرەن، رۇحونو یۆكسلدن اینجیلسری اۆزه حیخارماقلا. ، اۆز دۇغما دیلینده گۆجلە، چتینلیک لە اۇخویا بیلسن ضیالیلارا ائله بیل کی، دئییردی؛ سن بئله اینجیلسری یارادان مدرک خلقین ، ملتین اؤولادی سان . سنین بابان، دەدەن ، نەنەن بئله عاغلی ، اۆرەیی قیدالاندیران، معنویاتی یۆكسلدن اۇجا تورک ملتی نیــــ اؤولادی دیر . اصلی نی اۇنودان حارامزادادی ؛ "خلقین دن آیریسلان غربتە دۆشر ، ، "وارلیق" البتە ، فولکلورون کیچیک ژانرلاریندان استفاده ائدە بیلەردی . بۇ توپلودا داستانلار ، ناغیل لار و س . چاپ ائتمک دۆزگون اؤلمازدی . ایله بۇنا گۆرە دە "وارلیق" دا شفاھی ادبیاتین اساسا" بایاتی ، آتالار سۆزو ، لطیفەلر ، کیچیک حجیملی تربیەوی اهمیتتە مالیک اۆلان روایتلر ، ناغیللار و س . راست گلیریک .

بۇ کیچیک مقاله میزدە البتە ، "وارلیق" ین اۆلدن آخیرا بۆتــــون نسخەلرینی آراشدریمیشیق . ۱۹۸۹- جوا ییلین تام کومپلئکتینی و ۱۹۹۰- جی ییلین ایلیک نۆمرە سینینی نظردن کئجیرمیشیک . بونلاردرگی نین صا حییبی ، رنداکتورو و ساشیا زاری ، حۆرمتلی جواد هیئتین منە تهرانســــدا با غیشلادیغی نسخەلردیر .

اؤخودوغوم بۇ نسخەلرین هامی سیندا شفاھی ادبیاتیمیزین بۇ ویا باشقا نمونە سینە راست گلیمک اۆلار . داها دۇغروسو ، فولکلور ماتریالی اؤلما یان نسخه یۇخدور . بۇنلاریا بایاتی ، یا آتالار سۆزو ، یا کیچیگــــ حجملی روایت ، لطیفە و س . دیر .

فولکلورشنا سلا ریمیز اۆجون زنگین تدقیقات ماتریالی وئرن بــــؤ نمونەلرین بیر قسمی بیزە معلوم اؤلما بانلاردیر . ایکینجی قســــمــــی شیمالی آذربایجاندا چاپ اؤلونموش ، توپلانمیشلارین واریانتی دیر . اۆچونجو قسمی محض عینیلە بۇرادا – شیمالدا معلوم اۆلانلاردیر .

جواد هیئت تکجه شفاھی ادبیات نمونەلرینی نشر ائتمک لە ایشینسی بیتیمیش حساب ائتمیر ، اۆز میلئتینە ان قیریلماز تئلرلرە باغلی اۆلان عالیم ، عینی زماندا آذربایجان رسپوبلیکاسیندا نشر اؤلونسان فولکلور نمونەلرینە مناسبتینی دە مقاله وب – یازیلارینــــدا بیلدیریر . مثلاً ، "ائله بیزدە چاپ اؤلونموش "اؤغوزنامە" نی گۆتورەک . "وارلیق" ین ۱۹۸۹- جوا یلدە نشر اؤلونموش بیرینجی نۆمرە سینــــ

جوادىبىگ "اوغۇز اتالار سۇزۇ ومىثللىرى" دىلى ماقالە يازاراق مارقلى تىدقىقات آپا رىمىشدىر .

"وارلىق"ىن دىمىك اولاركى، هر ساىىندا منظورى خامنەى نىىن توپلادىغى اتالار سۇزلىرى وئرىلىر .هەكى، چا پ اولونان اتالار سۇزلىرى هئىچ بىر علمى - تىدقىقى تصنىفات ائدىلمەدن، موضوع ،اليفبا سىراسى گۇزلەنىلمەدن نىشرا ئىدىلىر .بۇ، يا خىنلاردا تىرىزدە چا پدان چىخىمىش "با ياتىلار" ،" اتالار سۇزلىرى" كىتابلارىندا عا پىدىر .بئله دە اولسا تكى ايتىب - با تما سىن، توپلانسىن .تىدقىقات ،تىصنىفات ،سىراسى و س . سۇئرانىن دا ايشى اولابىلىر . "وارلىق"ىن تىك بىر ساىىندا (ن ۱۹۸۹.۰۲) تىكان تىپەدن فىروز صفىزادەنىن توپلادىغى "اتالار سۇزلىرى" دە بۇخارىدا سۇپلەدىمىز خصوصىتلرە مالىك دىر . "فاللا اىنانما ،فالىسىز دا قالما" "هاما ما گىرەن، ترلەبەر چىخار" ، "تىنبل خان ايدى، عاغلى دا ايتىدى" "چۇرەك بىلمەين، چۇرەبە چا تما ز" و س . بعضا" حتى بىزىم چا و ابىنىسى "ابىنە" بىلدىمىز "عالمى (هامىنى) بزەر، اوزۇ لوت گزەر" بىلمەجە تا پما جاسى دا آتا سۇزۇنە دا خىل ائدىلمىشدىر .

"وارلىق"دا اوزۇنە گىنىش يىرتۇتان ابكىنجى فولكلور نمونەسى با ياتىلار دىر . جوادىبىگ هم خلقدن توپلانمىش با ياتىلار، هم دە بىننى با رانان ، مۇلىفى بىللى اولان با ياتىلار ا ژورنالدا يىر وئرىر . بۇ باخىمدان "وارلىق"ىن بىرنىچە مۇلىفى با ياتى ايلەجىخىش ائدىرلر . شاعىرلردن سا والان و آذر ما زىندرانىنىن با ياتىلارى درگىدە اوزۇنە آىرىجا يىر ائلمىشدىر .

عمومىتلە ، قئىد ائتمەلىمكى، آذرى توركلرى نىن حىاتى، وارلىغى، تارىخى با ياتىلاردا عكسىنى تا پمىشدىر . دۇغوم گۇنوندن قاباق و اولۇموندن سۇنرا بئله آذرى - توركونوبىاتى قارشىلار ، ماشىيەت ائدەر . آنا بۇتون محبتىنى با ياتىلاردا بىلدىرىر . وطن، غربست ... بىلدىمىزكىمى اىنسان حىاتىنىن ائله بىر آنى، اىنسان حىسىنىن ايلە بىر چالارى بۇخوردىكى، با ياتىلارىمىزدا اوز عكسىنى تا پما مېش اولسون . با ياتى بىر كول حالىندا مىلتىمىزىن وارلىغىنى عكس ائتىدەر - عوض اولۇنماز ، محتشم داستان - اپوپئىا دىر . بۇ چالارلار ، موضوعلار ابىنەدە جنوبلا شىمال حسرتىنى عكس ائتىدەر . آراز با ياتىلار بىنا اىندى قارا با غلا با غلى با ياتىلار دا علاوه اولونموشدور .

خۇرمىتىلى اۇخوجولار ! آشا غىداملى مطبوعا تىمىزىن تارىخىندە خىصوصى خدمتى اولان "وارلىق" درگى سىندىن آلدىغىم بىرسىرا آتا سۆزلىرىنىسى، بايا تىلارى، ائله جەدە اۇزۇمون يا زىبا آلدىغىم بايا تىلاردان نمونه لرى سىزە تقدىم ائتمەسى لازىم بىلدىم .

عزىزە جعفرزادە

سا والان بايا تىلار

اىكى عزىز سىزدەدى ، جوخ سۆزلىرى بىىزدەدى، ناتوان قاراساغدا حىيرانىم تىرىىزدەدى.	گۇنلۇم ھاراباغلى دىر ، يىقىن يارا باغلى دىر . سئودىجىگىم گۇزەل دىر ، ھمدە قاراباغلى دىر .
ائللرىمىز ساغ اولسون بىر - بىرە داباق اولسون يۇردو بهىشت با زىرسان اشدا قاراباغ اولسون.	دولودور نارا باغىم ھىبوايا ، نارا باغىم ، ئىنە دۆشوب دىللىرد اۇ گۇزەل قاراباغىم .
بىر باخ قارا باغىمدا ، ساجىن دارا باغىمدا ، بىننە غملى خىر وار عزىز قاراباغىمدا .	سەھد سئوگى داغىمدىر ، سا والان داباغىمدىر . منە تىرىىزدىن سۇنرا عزىز قاراباغىمدىر .
آراز كئىھنە قورىان ، سۇزو سئجەنە قورىان ، يۇردوما كچ با خانىن قانىن اىچەنە قورىان .	چن بۇرۇب داغىمى ، ئىنە يۇنۇبدو تاغىمى ، ائلىمىز جاندىن آرتىق سئویر قارا باغىمى .

بايا تىلار - آذرما زىندرانى دان :

عزىزىم ، سن حانىمسان ، سن سىز منى درد اوزەر ، باجى قارداشدىن مگر آبرى دۆشە ال چكر ؟	عزىزىم گۇزۇ يۇلدا ، گۇللىرىم سۇلدو كۇلدا . غىرت ناموس ياخشى دىر ھم قىزدا ھم اۇغولدا .
--	--

بىر اوخ آتدېم يان دۆشۈدۈ ،
اۋوۋۇم قاچىدى ،قان دۆشۈدۈ ،
تۇر قۇردوم مارال تۇتام
بىر تۈلك ترلان دۆشۈدۈ .

دردن قاينادېم - داشدېم ،
ھىجران دفتىرىن آچدېم ،
فلک گۆجلۈ ، من گۆجسوز
باشىمى آلىب قاچدېم .

مرد آنادان مرد اوغول ،
يادا آغا ، مردە قسول ،
قۇرخاق تھمت گتبرەر
باش اوچالدار مرد اوغول .

عزىزى م ، آلمما گل ،
سۆزۈم بئىرە سالما گل ،
مرد ايگىدن زەھر آل ،
نامردن بال آلمما گل .

قالانتي اولو داغدى ،
اتھىي گۆللو باغدى ،
ياخماسا اۋدو سۇنمز
آيرىلىق ائله داغدى .

عزىزىم ، سن جانىم سان ،
دامارىمدا قانىم سان ،
زلزەلە ويران قۇبان
قۇجامان زىنجانىم سان .

وارسۇلاغى ، كھربىزى ،
دۆزلىدە جئىران اسى ،
گۇرۇم تانرى ساخلاسىن
يامان گۇزدن تىرىزى .

گۇزلىردىم يارىم گلە ،
دئىيردىم گلر ھلە ،
منى تامارزى قويدو
نازلى يارا زلزەلە .

"يۇل آدلى بئىنى درگى دن
آلدېغىم باياتىلار ائلىندىر .

دۇرنام گۇيدە دۆز دۇردو ،
قاتارلاندى ، دۆز دۇردو ،
من يارا خوش سۆز دئدېم
اۋ پىس بئىرە يۇردوردو .

آتا سۆزلىرى .

-
- آتا سۆزلىرى يۇلو گۇرسەدەر .
 - ھىچ كىم آداما موقتە قوش تۇتماز .
 - ھم قىسمتدە وار ، ھم ھىمىتدە .
 - سياست نىنە - باجى تانىماز .

- جۇرەك بىلىمەين ،چۆرەيە چاتماز .
- اۇ ايندى يەجن يئىددى كفن چۆرودوب .
- دەلى اينەيىن دەلى دە بۇزۇۋۇ اولار .
- باجى اۇغلونو دايسى تانيدار ، باجى قىزىنى خالاسى .
- ياخشى نى يادا وئرمە - حئىف دىر ،يامانى يادا وئرمە - عىب دىر ،
- تۇيسوز ائوى تاپىلار ، وای سىز ائوى تاپىلماز .
- اۇلدورەن اۇخ ، گۇناھكار - اۇخ اتان .
- يۇلا بىلد اۇلان بۇدرەمز .
- ايشى دۇشدو آرار منى ، ايشىم دۇشدو قۇوار منى .
- جوبانا وئرسن قىزى - ياقۇيون گۇددورەر ، ياقۇزو .
- قۇلاق ايكى ، دىل بىردىر : بىرسۇيله ايكى ائشىت .
- اليندەن ايش گلمەين اۇزون دانىشار .
- گۇزە گۇز دىەر ، قلبە سۇز .
- ساج صفادان ، دىرناق جفادان اوزانار .
- يئىندە چئىنە ، دانىشاندا فىكىرلش .
- شام بانماسا ، باشىنا پروانە دۇلانماز .
- غۇمور بۇيو لامپا قا بىردىم ، ھەدە قارانلىقدا قالمىشام .
- قۇناق سئوھنەين سفەسى بۇشاۇلماز .
- دعوت سىز قۇناغى كۇپك قارشىلار .
- آلما دىغىن ھئىوانىن ئوختا سىندان يا بىشما .
- آلان آلبى وارلانىب ، ساتان ساتىب آلدانىب .
- خئىر اىستە قۇنشونا ، خئىر جىخسىن قارشىنا .
- حسابى دۇغرو اولانىن آلنى آحق اولار .
- ياز گۇنوندە ترلەمەين قىش گۇنوندە تىترەير .
- سۇ يارانىب آخماغا ، گۇز يارانىب باخماغا .
- يئىر بىين ، يۇرد خانىن ، ايشلەھا چىخسىن جانىن .
- سۇ داشى قۇما دۇندەرەر ، آروادكىشى نى مۇما .
- داغدا اولسان ، داغا دالدالان .
- آمان دئىھنە قىلىنچ چكىمزلر .
- آستانا دىشىر ، بخت دىشىمز .
- آغاچ اىيلدى - سىندى ، اىگىد اىيىلدى - اۇلدو .

○ آغا بیگیم جوانشیر

(۱۷۸۰-۱۸۳۲)

آغا بیگیم یا آغا باجی، قاراباغ حاکیمی ابراهیم خلیل خان جوانشیر-
بن بؤیوک قیزی و فتحعلی شاه قاجارین آروادی و ایرانین ملکہسی
ایدی .

بؤ شوالی خانیمین یا شاییشی جوخ نیسگیللی و محرومیت لسه
کئچمیشدیر . بوردوندان اوزاخ دؤشموش ، کمال و جمال صاحبی اولان ،
بؤ لیاقتلی خاتین ، عؤمر و بؤیو وطن دئییه اینله ییب ، سیزلاب و
آغلایراق ، یا نارلی هجران نغمه لری قوشموشدور .

بؤ خاتین قاجار زمانینین ، سیاست عالمینه قاریشان ، بیر نتجه
قادینلاریندان بیرسی اییدی . اونون ایران شاهی ایله اولنمه .
سی هم ایران و هم ده قاراباغ اوجون ، سیاسی جهتدن اوغورلو و ثمرلی
بیر حادثه اولموشدور . بؤ خانیمین کدرلی یا شاییشینا باشلامادان
ازل ، اونون نتجه وطنیندن دیدره گین دؤشوب ، بیر عؤمر محرومیت
چکمه سی نین سببلرینی بوخلاماق لازیم گؤرونور .

ایران شاهلاری نین ، خصوصاً نادر شاه ، آغا محمدخان قاجار و فتحعلی
شاهین ظلمکارلیقلاری و غلط سیاستلری ، ایرانین قفقاز منطقه سینده
اولان خانلیقلارینی ایراندان (و عثمانلیدان) اوزاقلاناراق ، روس
امپراطورلوغونا یا خینلاشیب و اونون حمایه سی آلتینا گیرمگه مجبور
اشدیردی . نتجه کی همان سیاست و یا نلیش حسابلامالار ، ایرانین
بؤیوک و آباد بیر حصه سی نین بیر بؤللوک ایراندان آیریلیب ، روس
امپراطورلوغو سلطه سی آلتینا کئچمه سینه سبب اولدو .

آغا محمدخان قاجار-ین قانلی هجوملاری قارشیسیندا قهرمانلیقلا
مقاومت ائده نلردن بیر ، شوشا قلاسینی اوزونه مرکز ائتمه دن
قارایاغین مشهور حاکیمی ، ابراهیم خلیل خان جوانشیر ایدی . اونون
آتاسی پناه علی خان (۱۷۵۳-۱۷۶۳ م) قاراباغین استقلالی اوغروندا
جوخ چالیشیب ، جوخلو خانلیقلاری او جمعه دن : خمسه ملک لری ، تالش ،
چیله بؤرد ، دیزار ، خاجین ، ورزنده و سایر خانلیق یا بیگلیک لری

اۋز اطاعتىنە كىچىرەرك،،ايكى عصردن آرتىق ،گنجه مركزلىكى ايله ، داوام ائىدەن قاراباغ بيگلىرى بىگلىگىنە ،سۇن قۇيدو .جوخلـــــــو آبادانلىقلار تۇرەتدى .دئىلىنلرە گۇرە (۱۷۵۰- دە) شوشا قالاسى اونون حۇكمو ايله بنا اولوب ،اونون مركزى (پايتختى) اولدو .اونا گۇرە دە بۇ قالانىن ايلك آدى پناه آباد اولموش ،بعضا" دە يالنىز "قالا" آدلانىرمىش . پناه عليخان قاراباغدا ۱۲ ايل (۱۷۴۸- ۱۷۵۹ م) كىچىك بىر شاه كىمى داورانىردى . او شاهلار كىمى اۋز آدىنا سكه دە ووردورموشدور .اۋنون بىر مىقال وزنى اولان پناه آباد آدى قىزىل سكه سىنىن آدى ،بۇ سۇن زامانلاردا دك تحريف اولاراق "پنابات" آدى ايله مسيا بىرنج " اون شاهی" لىقلارین اۆستونده قالىردى . هله ايندى دە بعضى كندلریمیزده اون شاهيا ، بىر پنابات دئىلىر . پناه عليخان ،كریم خان زندىن حۇكمو ايله شيرازا آپارىلدى و ابراهيم خليل خان ايسه قاراباغ حاكىمى تعيين اولوناراق ،شوشايا قايتىدى .پناه عليخان ايسه عۇمرونون آخىرىنادك (۱۸۳۵ م.) شيرازدا قالىدۇ .

ابراهيم خليل خان شجاعلى و تدبىرلى بىرخان ايدى ، ۴۷ ايلـــــــ (۱۷۵۹- ۱۸۰۶) مستقل اولاراق حكومت ائىدىب ،قاراباغدا امنىست ، ثبات و آبادانلىق تۇرەتدى .

آغا محمدخان شاهليغا جاتىقدان سۇنرا ،۱۷۵۹- جى ايلده آغير بىر قوشون ايله اونون اۆستونه گلدى .لاكىن بىر ايش گۇرە بىلمەيسرهك كئرى قايتىدى .ابراهيم خليل خان اوزونو و تورپاغىنى بۇ تاجا وزلردن بعضا" دە عثمانيلىلارین تاجا وزكارلىقلاریندان قۇروماق اۆچون روس امپراطورلۇغونا ياناشدى .جوخدان برى بۇ تورپاقلاردا دىش قىجىردان روس امپراطورسى ،ايكىنجى كاترىن (يئىكا ترىن آ) بو ايشى قارشىلا دى و اۇنونلا مقله نامە امضالادى .۱۷۹۷- جى ايلده كاترىن اولوب بىرىنجى پاول ،يئىنى تزار (چار) كىمى تخته اوتوردوقدا ،روس قوشو- نلارنى اۇرادان روسيهيه ،قايتاردى .بۇ زامان آغا محمدخان قاجار فرستدن استفاده ائىدەرك ،آغير قوشون ايله ايكىنجى دفعه اولاراق قاراباغدا هجوم آپاردى .ابراهيمخان شوشا قالاسىنى ضعيف گۇردوكده " بالكن" قالاسىنا كۇچدو .آغا محمدخان شوشا قالاسىنى آلدى .لاكىن اۇرادا اۋز عاغىلسىزلىغى نتيجه سينده جانىنى الدهن وئردى و اۋز

آداملاری الینده اۆلدورولدو .

اؤ، نوکرلرینین ، اونا پای گتیریلن ، قوونو یئدیکلرینه گۆره اۆنلاری اۆلوم ایله هدهلدى. اۆ زمان بئله رسم ایدى كى هئـ چ محکومو گئجه اۆلدورمزایمیشلر. اونا گۆره اۆنلارین جزالانماسی صاباحا قالدى. نوکرلر صاباح اۆلدوروله جکلرینی یقین بیلدیكده جانلارینی قورتارماق اۆچون همان گئجه شاهین اۆزونو اۆلدوروب جواهرلرینی گۆتوروب ، آرادان چیخدیلاز. نادرشاه دا ائله بو سببه ـ بۆیوکلری اۆلوم ایله هدهلدیگیند گۆره ـ آروادی ستاره ایله بیرلیکده اۆز یا تاغیندا اۆلدورولدو .

شاهین اۆلومو بئله ندیکده ، اغتاشلارین اۆز وئره جگینی دۆشونن ، سرکرده لرین هرهسی بیر طرفه بۆنه لهرهک قوشونلاری ایله آرادان چیخدیلاز. ابراهیم خانین قارداشی اۆغلو محمد بیگ شوشا یا وارد اۆلوب قالیب ـ قولان جواهرلره صاحب اۆلارا ق ، آغا محمد خانین باشینی کسیب بالاکنه گۆندهردی . ملایناه واقف و اۆغلو علی بیگ ده اۆنون امری ایله اۆلدورولدولر .

ابراهیم خان یئنی دن شوشا قالاسینا قاییتدیقدا ، آغا محمد خانین جنازه سینی تهرانا بۆلا سالدى . بو زمان فرصتدن استفاده ائده رک روسلاردان اۆز دۆنده ریب ، فتحعلی شاها نسبت وفادا رلیغینی بیلدیردی و اۆغلو ابوالفتح خانى ـ اۆ زمانین رسمی کیمی ـ گیروو عنوانی ایله فتحعلی شاهین سراپینا گۆندردی. تازه تخته اوتوران فتحعلی شاه قاراباغ خانلیغی (ابراهیم خان) ایله رابطه سینی برکیتمک اۆچون ابراهیم خانین بۆیوک قیزی آغا بیگیم ایله ائولنمک ایسته دی

ابراهیم خان قیزینى افسانهوی ومیشلی گۆرونمه یین بیر جهیز و چوخلو تحفهلر و آغیر بیر کاروان ایله برابر تهرانا بۆلا سالدى. شاهین امری ایله افسانهوی بیر توی دا توتولدو. بئله کی بو تویون و جهیزین وصفی ایلرجه اۆندان سۇنرادا دیلرده دئیلیردی .

دئیلنلره گۆره خاقان (فتحعلی شاهین لقبی دیر) زفاف گئجه سی ، حله په گئتدیكده ، بو محترم خاتین ایله بیر نئجه ساعتدن آرتیق بیر یئرده اولما ییب و اونا ال وورما میشدیر. او نئجه ساعتده اۇرادا نه اۆز وئردیگی کیمسه یه معلوم اۆلما میشدیر. بلکه ده او خاتین اۆزو بئله ایسته میشدیر . . .

هرنه ایسه، او گئجه دن سونرا بو گوزهل و جاوان خاتین اولنهدک
یالقیز جاسینا یا شامیشدیر. بیر بئله لیاقت و محسنا تی اولان بو
گوزهل خاتین ایله، شاهین آراسینین نه اوچون کسیدییگی کیمسه یسه
معلوم اولما میشدیر .

آغا بیگیم لطیف طبعلی و شیرین ذوقلو بیر شاعره اولدوغو اوچون
بو گئجه باره ده بو شعری قوشموشدور:

افسوس کی یاریم گئجه گلدی، گئجه گشتدی

هئچ بیلمه دیم عؤمروم نئجه گلدی، نئجه گشتدی

لاکین آغا بیگیم آغا، لیاقتلی بیر خانیم اولدوغو اوچون، سرایسدا
احترام و عزت صاحبی ایدی. خارجی دیپلوما تار گلدی که ایرانیین
رسمی ملکه سی کیمی تانیتدیریلیردی. فرانسه امپراطوری (ناپلئون)،
انگلیس پادشا هی، روسیه امپراطوری اونون آدینا، ایران ملکه سی
عنوانی ایله، آیریجا تحفه لر و پیغاملار گؤندرهرمیشلر. فتحعلیشاهین
امری ایله بو خاتینا آیری بیر عمارت، وزیر و پیشکار و مخصوص
دفتر (ایش اوتاغی) تعیین اولموشدور.

ابراهیم خان ۱۸۰۶- نجی ایله ده - ژوئن (اییون) آیینین اون بیر-
بنده - روس قاماندئری مایور " لیسانوچ " - ین الی ایله، آروادی
و صغیر اوشاغی (یا اوشاقلاری) ایله بیرلیکه ده نامردجه سینسه
اولدورولدو. ^(۳) سونرا اونون اوغلو مهدیقلی خان قاراباغ خانلیغینا
تعیین اولدو. لاکین شوشالی خاتین ایراندا خوش گؤنلر گؤرمدی .
او جلال و طنطنه لر اونون اوره گینی آچمادی. هر زمان قاراباغی
یادا سالاراق آغلابیب، سیزلادی. بو بایاتی اونون دیلیندن بییر
بارا یازیلاردا ثبت اولموشدور:

من عاشیقام قاراباغ

قارا سالخیم، قاراباغ

تهران جنته دؤنسه

یاددان چیخماز قاراباغ

بو محترم خانیم وطندن اوزاق، شاه سراییندا کئچینه بیلمه دیگی
اوچون، شاهدان ایرانیین مذهبی شهرلریندن ساییلان "قم" شهرینسه
کشتمک اوچون اجازه آلمیش و عؤمرونون آخیرینا دک اورادا عبادت
و ادبی فعالیتلرله مشغول اولموشدور. شاه فرصتدن استفاده ائده رک

قم شهرینین مالیا تی نین بیر حصه سینی اونا حصر ائدیب، اؤنون اطرافیندا اولانلار اؤچون ده یئر و ملک وئرمیشدیر. بۇ خانیم باره ده تذکره لرده، کتابلاردا بیر پارا معلوما تـلار وئریلمیشدیر. اونا گؤره ده اؤ قاینقلارا اشاره ائتمک ایسته ییریک. محمد علی خان تربیت " دانشمندان آذربایجان " آدلی اثرینده بۇ باره ده بئله یازیر: " آغابییگیم، ملقب به آغا باجی همشیره ابوالفتح خان متخلص به طوطی (طوطی ابوالفتح خانین تخلصی دور) صبیـه مرضیه ابراهیم خان جوانشیر است. در سال ۱۲۲۶ ه. ق. (۱۸۱۱ م) که سرگسور اوزلی با زوجه خود از طرف پادشاه و ملکه انگلستان به سفارت فوق العاده و با تحفو هدایای زیاد به مملکت ایران آمده اند در موقع شرفیابی سفیر مزبور نامه ماموریت رادر قوطی تکمه دار برلیان به خود شاه و زنش یک قطعه عنبرچه الماس به همین بانوی حرم تقدیم داشته اند. و این فقره مشروحتر از این در تواریخ ذکر شده و در اینجا بیش از این محتاج الیه نیست. بالجمله این خانم محترمه از سخنوران اوایل قرن سیزده هجری بوده و در سال ۱۲۴۸ (۱۸۳۱ م) در دارالایمان قم فوت کرد و این دو بیت از یسک غزل اوست :

خرم آنکو که سر کوی تو جایی دارد
 که سرکوی تو خوش آب و هوایی دارد
 به سفر رفت، دلم شد جرس ناقه او
 رسم این است که هر ناقه درایی دارد. "

بعضی لری "ملوک الکلام" آدلی بیر رساله نی ده بو خانیمه نسبت وئریلر. لاکین بیلمه لی بیک کی او رساله نین مؤلفی بیر آیری آغابییگم آدلی شاعیره دیر. اؤ قاجار زمانه نین شاه عیبرلریندن اولان مازندر- انلی محمد تقی علی آبادی (صاحب دیوان) نین قیزی دیر. او هم ده یاخی خطاط ایمیش .

ایران یازیچیلاریندان رحیم زاده صفوی اؤز "شوخی علما" آدلی اثرینده ده بو خاتین باره ده قاینایغینی ذکر ائتمه دن، بیر پارا معلوما تـلار وئرمیشدیر. بۇرادا اؤنون یا زدیقلارینین ترجمه سینسی خلاصه ائده رگ نقل ائدیریک :

اؤ، ۲۴۶- جی صفحه ده اؤ خانیمین تویو و جهیزی باره ده بئله

اشاره اشدیر. "اؤ خانیمین تویو، مثلسیز و افسانهوی ایدی، تهرآن خلقی نتیجه ایلر اوندان سؤنرا دا او بارهده دانیشار و افسانهلر دوزهلدیردیلر. ۲۰۰ قاطیر و ۱۰۰۰ دهوه اؤنون جهیزینی چکیردی. اؤ جهیزین هامیسی نفیس و آنتیک شئلر ایدی. اؤ حیوانلارین پالانلاری مخمل دن و نوختا لارینا گوموش پارچا لاری تا پدانه میشدی

۸۰۰ نفر قیزیل کمرلی مختلف ملتلی، گرجی، آلبانی، لزگی، چرکس یا قزاق، جاوانلاری آتاؤستونده حرکت اشدیردی. بؤ جاوانلاریسن هامیسی قارباغین بیگ زاده لری و اشراف زاده لریندن ایدی. اؤنلارین بیری ده اؤ خانیمین وزیر ایلان "ملک بیگ" ایدی.

اؤنون جهیزینده اولان آنتیک شئلردن بیری ده، جواهر نشان بیر صاندیق ایدی. بو صاندیق گویا بیر جور ساعت ایتمیش. هر ساعتین باشیندا، بیر جواهر نشان، گؤزلی، دیمدیگری و قانادلاری مختلف جواهرلردن دوزلمیش، قیزیل قوشاچار و صاندیغین قاباغیندا قویولموش بیر صحیفه نین اوستونده زومورود بو تاغین اوستونده قونوب، اوخویاردی. بو قوشلارین سایی آخسام اولونجا ۱۲-یه جا-تاردی. لاکین گئجه اولدوقدا صاندیقدان بیر "آوجی" دئشهره آتیلاراق قوشلاری تورا سالیب صاندیغین ایچینه قایتاراردی.

اؤ سرای قادینلاری اؤچون میلیونلارجا قیمتی اؤلان تحفهلر گتیر-میشدی. بؤ خانیم فارسجا و تورکجه گؤزهل شعرلر ده قوشارمیش؛ او جمله دن نمونه اؤچون:

تا حشر نویسند اگر می نشود طی
نه دفتر حسن تو، نه طومار فراقم

و بیر آیری غزلدن:

سوختم از آتش غم ناصحا تاکی ز منع
میذنی بر آتشم دامن برو خاموش باش
بیلدیگیمیز کیمی فتحعلیشا هین حرمخانه سینده خوخلو قادینلاری
وارا ایدی. اؤ یؤزلرجه آرواد (قیز) آلدی یؤزلرجه اؤولادی اؤلدو.
اؤنون حرمخانه سینده یؤزلرجه آرواد شاهین اؤزونو گؤرمه دن محرومیت
و یازیقجا سینا گؤن کئچیریردیلر. بؤ قادینلار ایچینده بیر عده سی
اصل و نسب صاحبی اؤلوب یا اؤزلری جذبلی و اللی آیا قلسی

اۆلدوقلارينا گۆره اۇ بيري قادينلار آراسيندا نفوذلو ايديلير . بعضيلري ايسه شاهين ، سئوگيلىسى سايبيلارديلار . بۇ جوره خانيملار بلکه ده بئكارليق نتيجه سينده هر بيري اۆزونه بيردسته تشکيل وئريب اۇ بيري سفيل قادينلاري اۆز دسته لرينه حکميشديلر ، بئله ليک له حرمسرادا نئجه تيره ليک ياراميشدى . بعضا " ده کيچيک شاهزادالار آنالاريندان اطاعت ائده رک اۇ دسته لرين بيرينه داخل اؤلوردولار و اۇنلارين حمايه سي آلتيندا قرار توتوردولار .

يالنيز آغا بيگيم ، شوشانين ناکام خانيمي ، هر چند که شاه ايله آراسي يۇخ ايدى ، و آرالاريندا ار - آروادليق رابطه سي اؤلما ميشدى ، لاکين عزت و متانتى و شخصى قدرتينه آرخالاناراق اۇ دسته لره قارىشما ياراق اۆز و اۆجون آيرجا بير دستگه دوزلتميش و سرايدا اۇلان اۇنلارچا آذربايجانلى و قفقازلى خانيملاري و گورجو کنيزلر (قره و اشلار) ينى و سراي خواجه لرينى حتى منشى لرى ، ميرزه لرى اۆز حمايتى آلتينا حکميش و محکم و طرفسيز بير دسته آرايا جيخارميش . دى . سراي ايجينده تشکيل تاپان دسته لر ايسه اۇنلاردان حساب آپاريب و هر بيري آيريليقد اۇ دسته سي نين حمايتيندن فايدالانماغا جاليشيرديلار .

بۇ دسته يه قارىشان خانيملاردان بيري ايروان حاکيمي ، حسن خانين قيزى ايروانلى گوکب خانيم ايدى . حسن خان و اۇنون قارداشى حسين خان قفقازدا گئده ن دؤيوشلرده جوخلو شجاعت گؤسترديکلرينه گؤره شهرت قازانميشديلار . تاريخچيلر خصوصا " فرانسه تاريخ شناسلاري بۇ ايکي قارداشان جوخلو احترام ايله ياد ائتميشديرلر . اۇنلارين وطنپرورولیکلري اۇ اندازه ابدى کي ايکينجى ايران - روس ساواشيندا ايران قوشونو سينديقدان سؤنرا روس قاماندانى حسن خان ايله پيغام گؤندرميش و اۇنلارا تسليم اؤلسالار ، روسيه امپراطورلوغو طرفيندن اۇنون اۆز و اؤلادلارين ايله هميشه ليک اؤلاراق مسلمان ولايتلري نين بيريسي نين حکومتينين وئريلمه سيني وعده ائتميشدير . لاکين حسن خان بئله جاواب وئرميشدير : " بيز وطنده ديلنمگي ، يا يانجى حکومتلر آلتيندا ، شاه اؤلماق دان اؤستون بيليريك . " بۇ حسن خانين ايگيت ليگينه گۆره اونا " سارى اسلان " لقبى وئريلميشدير . بسۇ حسن خان همان شخص ديرکي قائم مقام فراھانى بير قصيده سينده ، ايران

سردارلاری و قوشونلارینی کفایت سیزلیک سببینه دانلادیغی حالدا ،
حسن خانی و عباس میرزا (نایب السلطنه)نی، مردانه‌لیکده تعریف
اۛتمیشدیر. و اونلاری ،ایرانین آبیرینی ساخلاما قلاری اۆچون ،تعریف
اۛتمیشدیر :

توب ولیعهد و رعدهای دما دم

تیغ حسن خان و برقههای نو آئین

شاعیر بورادا عباس میرزانی قورخو اۆزوندن تعریفلهسه ده ، حسن
خاندان هنج بیر قورخوسو اۆلابیلمز و اۆنو حقیقتا" اۆره کدن تعریف
اۛشدیر .

دۛدیگیمیز کوب خانیم همان حسن خانین بۆیوک قیزی و خاقانین
آروادلاریندان بیر ایدی.نئجه کی اۆنون ایکی باجیسینی دا شاهین
اۆغلانلاریندان ،ایکیسی آلمیشدیلار .

حسن خان ایروان حاکیمی ایدی. روسلار ایله محاربه ده ایدی.اۆ گۆنلر
محاربه شدتلنمیش و جبهه دن قورخونج خیرلر گلیردئ.بیرگجه کوب-
خانیم نیگران یاتدیغینا گۆره قورخولو بیر یوخو گۆردوکده ،آغا بیگیم
خانیمین یانینا قا چاراق نیگرانلیغینی بیلدیردی.اۆنلر دورمادان
آغا بیگیمین داییسسی صفی بیگین اوتاغینا گۛتتدیلر و اونودا یاتاغیندا
نیگران حالدا گۆردوکده معلوم اۆلدوکی اۆ دا قورخولو بیر یوخو
گۆرموشدو.نیگرانلیق آرتدی.ا و گۛجه کوب خانیم سهره دک یاتا
بیلمدی.جونکی اۆ آتاسینی یاخشی تانیبیردی.بیلیردی کی اۆ نه
دۆشمه تسلیم اولان و نه ده دۆیوشدن گۛثری چکیلندی .آغا بیگیم ده
فیکره دالاراق ،چاره یۆلو آختاریب نقشه چکمکه ایدی .

قزادان اۆ گۆنلر دهشتلی حادثه لر حسن خانا اۆز وئرمیشدیر.
عباس میرزا دالی چکیلدیکدن سۇنرا حسن خان هله ایروان قلعه سینده
مقاومت اۛشدیردی.اما قلعه ده لازیمی جا مهمات ،باروت یوخ اییدی.
ایرانلار تباط یۆللارینی روسلار کسمیشدیلر. قلعه روس قوشونلارینین
محاصره سی آلتیندا ایدی.وضعیت چوخ گرگین ایدی.بیر گۛجه حسن خان
قلعه نین بورچ و بارولارینا باش چکه ندن سۇنرا ، استراحت اۛتمک
اۆچون اوتاغینا قایتدی.لاکین بۇ زامان قلعه دیوارینین بیخیلما-
سینین سسی جنوب طرفدن اۛشیدیلدی.اۆنون آردینجا هجوم گۛتیره نلرین
سس- کویلی قوزاندی و روس قوشونو ایجریه دۆلدو. قلعه نین

مدافعهچیلری وحشته دۆشهرهک مقاومتدن ال گۆتوروب هره بېر طرفه قاچدیلار. حسن خان قوشونون قاچدیغینی اۆز گۆزو ایله گۆردوکده داها ایشین - ایشدن کئچدیگینی دۆشوندو. او بیلیردی کی قاچماق اۆچون آرتیق یۆل قالما میشدی. هر یئر دوشمن الینده ایدی. اۆایندیه دک روسلارین تکرار تکلیفلرینه باشایمه بیرهک، تسلیم اولما میشدی. بیلیردی کی روسلارین الینه دۆشه اونا رحم ائتمیه جکلر. اودورکی تفنگینی یئره آتیپ، قیلینجینی سیریب اۆزونو ائشیکه آتدی. اۆنون منظوری بو ایدی کی دوشمن ایله ووروشمادا اۆلسون. بو قصد ایله پله لردن آشاغی یئنیب، ارک حیطینه گلدی. لاکین هله آیاغی سۆن پله دن حیطه چاتما میشدان، بېر نئجه نفر دؤوره سینی آلییب اۆنو یا خالادیلار. نه ایسه خانین انتظارینین خلافینا اۆلاراق اۆنلار خان ایله چوخدا کوبود رفتار ائتمیردیلر. حتی جنگلرده رسم اۆلان قدهر ده اۆنو اینجیتمه دیلر. اۆنو چکه - چکه قالادان ائشیکه - آپاردیلار. حسن خان داها نیگران ایدی، یقین کی اۆنو اولدورمگه آپاریرلار. اودورکی آرزوچوخ با جاردیغی روس دیلی و فارس و تورک دیللی ایله باشاردیغی یامانلاری اۆنلارا دئیهرهک چیغیریردی :

"نا مردلر! من حسن خانام، منی آختارمیردیزی، من ایروان حاکمیم. ایندی کی من سیزه تسلیم اولموشام نه اۆچون منیم ال آیاغیمی باغلا بیرسیز. آلین بو منیم قیلینجیمی، منی اولدورون ...

لاکین اۆنو توتانلار هئچده اۆنون سۆز لرینه باخما ییردیلار. اونی چکه - چکه اۆز لری ایله آپاریردیلار. گۆره سن نه خیال لاری وار؟ منی اولدورمک ایسته ییرلر. بلکه ده فرمانده لرینین یانینا آپاریرلار. هر حالدا او اولدورولمه لیدیر.

بو زمان او آداملار اونون گۆز لرینی باغلا ییب، بېر نفر اۆنو دالینا آلاراق یوللان دیلار. حسن خان تعجب له اۆنون اۆزو آشاغی آپاریلدیغینی دوی دو. گئت - گئده، های - کسوی لردن اۆزا خلاش دیلار. بېر ساعتدن سؤنرا اۆنو بېر یئرده، یئره قویوب بېر نئجه نفرین کۆمک لیگی ایله بېر ده وهیه میندیر دیلر. ده وه ایکی یهرلی ایدی بېر نفر قابقدا اوتوراراق یولا دۆشدولر. بېر نئجه ساعتدن سؤنرا اۆنون گۆز لرینی آچدیلار. حسن خان اۆزونو ۱۰ نفر ده وه مین - آداملارین آراسیندا گۆردو. اۆنلارین اکنینه روس عسگر لرینین

پالتارى وار ايدى، اونو احترام ايله بىر قوشون قرارگا هيىن—
 آپاردىلار. اۇرادا ھامىنىن توركجە دانىشديغىنى و اۇنا احترام و
 تعظيم اۇلوندوغونو گۇردوكدە تعجبده قالدى^{۱۴۱}. اۇنلاردان كىم
 اۇلدوقلارنى و ھارادا اۇلدوقلارنى سوروشدوقدا، اۇنلارنى باشچىلارى
 قا باغا گلىب، احترام اندەرك دىدى: " بىز ايران ملكەسى آغا بگىم
 آغا جوانشیرىن آداملار بىيىق . سىزى قورتارماق اۆچون گۇندرىلمىشىك"
 بىلەلىكە ايرانىن ناكام و كۇنلو سىنىق ملكەسى، اۇلكەنىن ان
 بۇيوك سردارىنى، اۇلومدن و دۇشمەن اسارتىندەن قورتاردى. روسلار
 حسن خانى الە كىچىرەكەن مایوس اولدوقدا، " تركمان چای" مقلولە—
 نامەسىنىن اونونجو مادەسىندە اوندان انتقام آلدىلار. بو مادەدە
 ايرانا كۇچەك اىستەين قفقاز خانلارنىن ماللارنى اۇزلى اىلە
 آپارمالارنىن اذن وئرىلمىشىدیر. اۇنلار وئرىلەن بىر ایل مەلەتدە ،
 ملكلرىنى ساتا بىلەردىلر. لاکىن حسن خان و قارداشى حسين خان بو
 حقدن استفادە ائتمەكەن محروم اولدولار. روسیە امپراطورلوقى—
 اۇنلارنى وار بىوخلارنى ضبط ائلدى .

آغا بگىم خانىمىن وزىرى، ملك بىگ خانىمىنى سرايدا ناراحات
 گۇردوكدە، اۇنون سرايدا قالىب، اۇ بىرى خانىملاردان، آتماجالار،
 شەتتەر ائشیتەسىنى نظردە آلاراق، تهرانىن شەلىندا بىرلشەن
 " امامزادە قاسم" اطرافىندا اۇنون اۆچون بىر عمارت تىكىدىرىب،
 خانىمىنى اۇرايا كۇچوردو. چونكى اۇ حادەدن سۇنرا چۇخلو شایەلر
 آغىزلاردا گزىردى. اۇ جملەدن دىلىردى كى كویا شەىن باشقا
 شوگىلىلرى، خصوصاً اۇنون اصفهانلى شوگىلىسى اۇلان" تاج الدولە"
 خانىم اۇنو جادو اندەرك شەىن گۇزوندىن سالىمىشىدلار (۵) .

آغا بگىم خانىم بىر بۆل قە شەرىنە زيارتە گىتدىكە اۇرادا دائىمى
 قالماغا مئىل گۇستردى و فتحعلیشاه قە شەرىنىن مالىاتىندەن
 بىر مقدارىنى اۇنا حصر ائتمىش. اۇنون وارثى و ھەدمى اۇلما دىغى
 اۆچون شاهزادەلرىندەن اىكىسىنى اۇنا اۇولادلىغا وئرمىشىدیر.
 اۇنلاردان بىرى " مرصە خانىم" آدلى بىر قىز ايدى و اۇنو آغا بگىم
 خانىمىن قارداشى اۇغلو " عباسقى خان" معتمدالدولەيە وئردىلر.
 اۇ بىرى ايسە " كىكاووس مىرزا" آدلى بىر اۇغلان ايدى كى آغا بگىم
 خانىمىن باجىسى قىزى اۇنا وئرىلدى. آغا بگىم ۱۲۴۸ھ ق دە قەم

● قابناقلار :

دا نشمندا ن آذربايجان

شوخی علما

ندای گاز ژورنالی

قاراباغ نامهر

گلستان ارم

ملوک الکلام

خواجه تاجدار

● ايضاحلار :

۱- اؤنلارين آدی : صفرعلی بیگ و عباس بیگ اییدی. صادق خان شقاقی نین دا بؤ ایشده الی اؤلموشدور .

۲- آغا محمدخانین اؤلومو باره ده مختلف روایتلر گؤرونور. مثلاً ژان گوره ، فارسجا دا ترجمه اؤلوموش "خواجه تاجدار" آدلی اثرینده ، نظر وئریلرکی اؤ زمان قوون فصلی دئیلمیش . اؤستوننده یحثا اؤلونا ن میوله ر " اریک " ایمیشلر .

اما بورادا بیر آیری عاغیلا سیغیشان و ماراقلی بیر روایت ده وار . اورمولو مجید سپهارین "چانتا" آدی آلتیندا بیغدیغی یادداشتلای ایچینده بو باره ده بئله بیر مطلب واردیر: (بو مطلب "ندای گاز" ژورنالی نین ۱۹- جی نومره سینده چاپ اولموشدور) : بو روایت او زمان قوشوندا اؤلان بیر شخصین دلیندن دئیلمیش و سینهدن سینه- یه کئچره ک بیزیم زامانیمیزا چاتمیشدیر . اؤ روایت بئله دیر .

ترجمه : آقا محمدخان قاچار شوشانی آلیب ، قالادا یئرلشندن سؤنرا ، امر اشدی جارچیلار ، جارچکدیلرکی ، بؤ ساعتدن هر کسین هر دینده ، هر مذهبه اؤلورسا ، مالی اماندادیر . هر کیم بیر نفره زیان یئتیرسه اؤلومله جزالانا چاقدیر . بیرگۆن بیر مسیحی (احیاناً اثرمنی) مجتهدین ایانینا گئده رک مالی نین ، عسگرلرین الی ایله تالان دیغینی سؤیله میشدیر . او مجتهد (احیاناً موللا) اؤنو گؤتوروب آقا محمدخانین یانینا گتیریب قضیه نی نقل ائله میشدیر . آقا محمدخان او مسیحی دن " اوغرولاری گؤرسن تانیا بیلرسنمی " دئییه سوروشور .

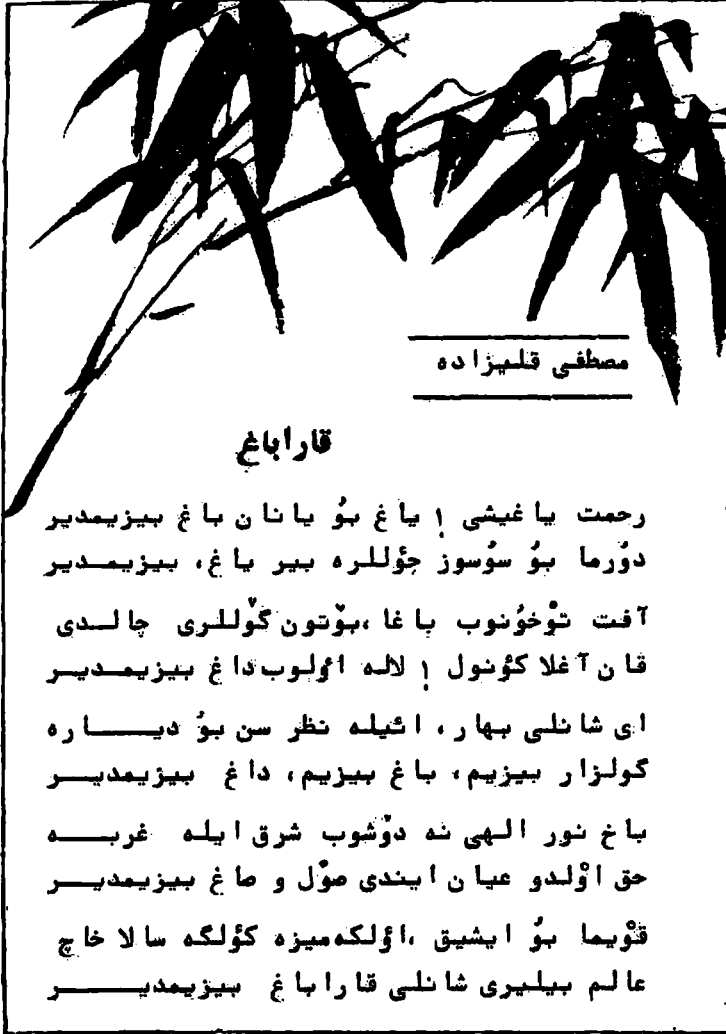
مسیحی کیشی دئییر: بلی

آقا محمدخان قاجار او کیشیه دئییرکی: صاباح هوا ایشیقلا نما میشدان منیم
یانیمدا اولمالیسان. صاباح او کیشی هوا ایشیقلا نما میشدان شاهین
حضورنا گلیر. شاه دئییر من اوچ دفعه الیریمی بیر- بیرینه
چالدیقا فرمانده لردن بیر اچریه گلده جکدیر. سن اونا باخ اگر
همان شخص اولموش اولسا، اشاره ایله منه قاندر. هوا ایشیقلا نیب
شمع لرین یانماغینا احتیاج اولما دیقا، او الیرینی بیر- بیرینه
چالدی. فوراً بیر نفر اچهری گلدی. مسیحی کیشی اونو تانییدی او
همان اونون ائوینی غارت ائدن لرین بیر ایدی. کیشی اشاره ایله
شاها بیلدیردی. شاه شمع دانلاری کئچیردیب آپارماغا امر ائتدی.
شاهین امری اجرا اولدو. شاه فرماندهین او غارتده الی اولدوغونو
یقین ائتدیکه، مسیحی کیشینی مرخص ائتدی. شاه فرمانده دئدی:
" گلرکن یولومون اؤستونده یاخی اریکلر گؤردوم او اریکلردن
منیم اوچون گتیرمه لیم " او فرمانده مأموریتده گئتدیکه امر
ائتدی کی اونون چادیری آختاریلسین. مسیحی کیشی نین ائنا ئیه لریندن
بیر مقداری او چادیردان تاپیلدی. شاه امر ائتدی او فرمانده
قایتدیقدان سونرا هرکیمه یاناشیب هر کیم ایله دانیشسا اونلاردا
یاخالانسینلار نئجه کی او فرماندهین اؤزونوده او گناه اؤستونده حبسه
آلدیلار. شاه صاباح اونلارین اعدام اولمالارینا فرمان وئردی. او
فرمانده عین حالدا آقا محمدخان قاجار- یین خزانهداری ایدی. دوستا-
قلار اؤز وضعیت لرینی گرگین گؤروب، اولدورولمه لرینی یقی-
ائتدیکه او بیر فرمانده لر ایله ال بیر اولوب زنداندان چیخاراق
کئجه ایله آغا محمدخانین اوتاغینا کیریباونو اولدوردولر. بو
بحشی او زامان اورادا قوشوندا اولان بیر شخص اولادلارینا نقل
اتمیش و سینه به سینه دولاناراق بیزه جاتمیشدیر.

۳- لکین بعضی قاراباغ تاریخلرینه گؤره ابراهیم خلیل خان او
زامان چای قیراغیندا چادر دا اولدوغو اوچون یالنیز او و اونون
یانیندا اولان بیر نئجه اعیانلار اولدورولموشدور.

۴- ۲۰ ایله یاخین داوام ائدهن ایران و روس محاربه سینده شرکت
اؤدنلر و قیریلانلار یالنیز آذربایجان اهلایسی اولموشدور. او
محاربه یه آیری یئرلردن قوشون گؤندریلمزدی. نئجه کی خرجلر و
قالانی ۲۸- جی صحیفه ده

يارب بو قارانلىق گئجه نين يوخ مو ما باحسى
نور ايسته بيريک سن بيزه ياشقین می وئيررسن
م.ع.کف

مصطفى قلیزاده

قارا باغ

رحمت ياغیشی ! ياغ بو یانان باغ بیزیمدیر
دورما بو سوسوز جۇللره بیر یاغ، بیزیمدیر
آفت شوخونوب باغا، بوتون گوللری چالدى
قان آغلا کونول ! لاله اولوب داغ بیزیمدیر
ای شانلی بهار، اشيله نظر سن بو دياره
کولزار بیزیم، باغ بیزیم، داغ بیزیمدیر
باغ نور الهی نه دوشوب شرق ایله غربه
حق اولدو عیان ایندی صول و صاغ بیزیمدیر
قویما بو ایشیق، اولکه میزه کولکه سالا خاچ
عالم بیلیری شانلی قارا باغ بیزیمدیر

○ محمد آراز-ين ۶۰ ايلليگي مناسبتيله

بيز گونئي آذربايجانليلاز نخجوانلي، خلق شاعيري محمد آراز-ي هر ايكي آذربايجانين چاغداش بؤبوگ شاعيري و گؤركملي با زبجي كيمي تانيرييق.

بۇ گؤركملي خلق شاعيري ميميزين ۶۰ ايلليگ يوبيلئي نين آذربايجاندا و اونون آيريلماز حصه سي و قديم علم و مدنيت مركزي اولان نخجواندا جشن توتولما سي بؤبوگ ادبي - مدني حادشه دير. بۇ، عزيز شاعريميزين اولو شخصيتيندن و اونون ياراديجي ليغيندان قدردان ليق مقصد يني داشيما قلا برابر چاغداش ادبيا تيميزين سون ۴۰-۳۰ ايلده گنجديگي اينيشلي- يوقوشلو يولو اؤگرتمك و آذربايجان خلق يني طالعي نين حل اولوندوغو بو تاريخي گونلرده شعرين - صنعتين اؤز مقصد س وظيفه سيني نحه و هانكي سويه ده نثرينه يثتيرديگيني آراشديرماق و دگرلنديرمك باخيميندان دا اهميتلي دير. چونكي محمد آراز ائله صنعتكارلاردان ديركي اونون ياراديجي ليغيني منسوب اولدوغو خلقين، اولكه نين طالعيندن، باشا ييش و مبارزه سيندن آيريلي قدا دوشونمك. مومكون دگيل .

محمد آراز- ين شعر، بديعي نثر و اجتماعي مقاله لرينده وطنپرورليك باشليجا موضوع دور. اونه دن يازيرسا يازسين، بوتون اثرينده وطن سئوگسي، آذربايجان اولان سونسوز عشق و باغليغي اثرلرينين چا نيني تشكيل ائدير.

محمد آراز بديعي سوزون قدرتلي اوستادي دير. او، فضولي- مابري و واقيف كيمي اؤزونه مخصوص ديلى، اولوبو واردير، او ياد سوزلر- بني ايشلتمه گه هوسلي دگيل، شعرلريني چيلخا آذربايجان توركجه- سيله يازميشدير.

اونون سوزلري خلقين اورهك سوزلري دير، شعرلري آتالار سوزو قدهر توتارلي دئيملرله سولنميش- جلالنميش و بۇ اوزدن ده اوخوجو- لاريني مفتون ائديباونلارين اورهكلرينه هوموش و ديبلر ازيري اولموشدور.

محمد آراز ھېمىشە ئۆز نىكيريىنىن ، ئۆز ئۆرەگىنىن ترچمانى ئۆلموش
و ئوتدوغو ئۇلدا ن آيرىلما مېشىدىر ، ئۇ كىمىسە دن تىقلىد ائتمە مېشىر
و كىمىسە نىن بۇيۇرۇغو و تا بېشىرىغىنى قلمە آلمامېشىدىر ،

اۇدا بۇيۇك ساعىرىمىز نظامى كېمى:

(غارىپ كىس نىزىرتەم ھەرچە دىلم گىفت بىگو گىفتەم) ئۆرەگى اونا
نە بېچىلدا مېشىا اۇنو ترنم ائتمېشىدىر .
بۇ بارەدە ئۆزۈ بىلە دىئىر:

دۆنەنېمى دۇشدىن آسان دىگىلم

دۆنەنېمە قىبىر قازان دىگىلم

ئۆرەگىمىز كىلمە يازان دىگىلم

نە قەدىركى ئۆز الېمدى يازانېم

اۇ شاعىرى كېمىسە نىن اۇنۇندە اگىلمە نىن و ابدە آلى بۇلۇندا نىمى .
لر كېمى باشىندان گىئىن و اۇلۇمدىن قۇرغما يان بىر قېرمان بىلىر ،
اىلە اۇزۇدە بىلە نادىر ناغىرلردىن بىرى اۇلموشدور . اۇ شاعىرلېرىنىن
بىرىندە بىلە دىئىر:

و طىفەلرى شاعىرلېرىن دىلېم بۇخ

سە تۇر بان اۇلوم ، اۇكتارى شاعىرېم بۇخ

باشقا بىر شاعىرىندە دىئىركى: " مەن اۇلە - اۇلە يازمىرام ، يازا -
ياز اۇلۇردەم . مەن بۇلۇلاردا اۇلدەگم اۇزوم بىلىرم . بۇ اۇلوم -
ان شرفلى اۇلوم بىلىرم . " اۇ حقىقت سۇزونو سۇزون آلاھى بىلىبە ،
بۇتون حىياتىندا دۆزلۈك و دۇغرۇلۇغو ترنم ائتمېشىدىر . اۇ بۇ بارە
دە بىلە دىئىر:

دۆز سۇزدو دۇنيادا ھەر سۇزدىن باھا

اۇ جاق حلال دىسا مەن ياناسىيام

يالانى يالانا بەلمە ناھق

اۇنسوز دا نە دىئىن اينا ناسىيام

اېھام آدىلى شاعىرىندە بىلە دىئىر:

حقىقت سۇزدور سۇزون آلاھى

اۇ قالا اۇچوردو ، اۇ قالا قۇردو

گىتىر خا طىرىنە ختائى شاهى

قىلېنجا كىمران ، قلمە قۇلدۇ .

ھۆندورلر جوخ ایدی واقف داغیندان
صنعت اوجالیغی اوجا داغ اولدو
سۆزو آياقلارا آتما دېغیندان
اؤزو وزیر اولدو، سۆزو شاه اولدو.

محمد آراز خلقیمیزین فاجعه سینی بۆتون وارلیغی ایله دویان و
اؤنون آلتۇ ایله آلیشیب یانان شاعرلریمیزدن دیر. اؤ دا آراز جا-
بنا، بیزلری آبییران و عینی زاماندا بیرلشدیره ن و گن-
یاشلاریمیزین توپلاشیب آخما سیندان عمله گلن و گۆزدن اۆره ک عما نینا
آخان آیریلیق فاجعه میزین سمبولو کیمی باخیر و اؤنا گن-
آرازدان جوخ یا زیر:

بیزیم فاجعه میز قهقهه لی غم
بیزیم کومئدیایمیز غم دۆلو گولوش
محبت کؤر بوموز دئییه بیلیمیرم
ننجه تیکیلیمیشدی نجه سؤکولموش
"من آراز نا عیرییم" آدلی شعرینده بئله دئییر:

منه دئییر بیرسی
جوخ یا زیرسان آرازدان،
نه بیلیم گاهدان قوزو
گاهدان اعلان آرازدان
نئیله بییم من، نئیله بییم؟
قلم گلدی الیمه آراز گلیر دیلیمه

.....

محمد آراز بدیعی یارادیجیلیغی ایله صنعتین زیروه لرینه جیخمیش
و اؤز ساغلیغیندا اولوشا عیرلریمیزین جرگه سینه گیرمیشدیر. منجه
اؤنون تعریفه، اولمه گه احتیاجی یوخدور، اؤنون بدیعی قدرتینسی
علوی شخصیتینی و ملی مفکورسینی تانیماق و اؤنون انسانی دویغولار-
بنا درین دن بلد اولماق اؤچون اثرلرینی اؤخوماق لازیم دیر.
من اؤن دؤرد ایلدن بری "وارلیق" دا یازدیغیم "آذربایجان ادبیات
تاریخینه بیر باخیش" آدلی سلسله مقاله لریمده محمد آرازیم-
قیما ترجمه حالیتی یازمیشام. بۇ مقاله لر ایراندا کتاب شکلینده
ایکی جلدده چاپ اولونموشدور. شیمدی ده باکی دا بیرجلدی کیرییل

يا زىسى ايله چاپدان چىخماق اۆزره دىر .
 اما اعتراف ائتمەلىم كى بۇيوك شاعىر بىمىزىن كتاپلارى ھلە دە
 بىزىم الئىبادا چاپ ائىدىرىلمەمىشدىر ، اومچد ائدىرم بۇ ياخىنلار
 دا گنج قلمداشلار بىمىز بۇ بۇشلوغو دولدۇرسونلار .
 من ايراندا ياشايان شاعىر وادب سئوھن ضياليلار بىمىز و اؤخوجو -
 لار بىمىز و اؤز آدىمدان عزيز شاعىر بىمىز محمد آرازىن ۶۰ ايللىكى
 و شعر يارادىچىلىغى نىن ۴۰ ايللىكىنى اؤنا و ھم يئرلىلرىنى
 تىرىك دئىر اولو شاعىر بىمىزە جان ساغلىغى ، سعادت و يارادىچىلىق -
 غىندا بۇيوك باشارىلار دىلە بىرەم . اولو تانرى دان شاعىر و
 ادىبلر بىمىزە ، خلقىمىزە و اولكەلر بىمىزە شرفلى حيات ، بارىشىش
 امن - آمانلىق دىلە بىرەم .

دوقتور جواد ھىئت (آكادمىك - پروفور)
 وارلىق درگىسى نىن مديرونا شىرى
 ۲۵ / جون / ۱۹۹۳ - تھران

حاج حسين دانشى

دئدىم گۇنول بىر آن دايان غفلتدە ياتماقدان اويان
 كنجىب گئدەر قارقيش ، بۇران شانلى گۇنلر گۇرەرىك بىز
 ائله نغمە دىبەرىك بىز
 ياز سحرى سۇ . سەز دومان باغدا بولبول گئزەن زامان
 سۇنا گۇلدە . اۇزەن زامان الوان چىچك درەرىك بىز
 ائله نغمە دىبەرىك بىز
 عاشىق آلار مضرابالە ماھنى جالار شانلى ائله
 دئى اسمەسىن غملى بئله شنلىك ساجىن ھۇرەرىك بىز
 ائله نغمە دىبەرىك بىز
 "دانشى" چار بوشدا ياشار آخار چاپلار كىمى جوشار
 دۇغما بۇردا نغمە قوشار شانلى غۇمور سۇرەرىك بىز
 ائله نغمە دىبەرىك بىز

■ احمد جواد - ین دؤغومونون بۆز ایللیگی مناسبتیلہ

آذربایجانین گؤرکملی شاعری احمد جواد ۱۸۹۲- جی ایلده شامخوز ناحیهسینین سیفعلی کندینده آنادان اولموش، ۱۹۱۳- جی ایلسدن شعرلری چاپلانمیش، ۱۹۱۶- جی ایلده ایلک شعرلری "قوشما" آدلی کتابدا توپلانمیش، لیریک شعرلری ایله گئنیش شهرت قازانمیشدی . قوبا و باکی مکتبلرینده معلملیک ائتمکله یاناشی قیسا عؤمرونده گرگین ادبی فعالیتی ایله اؤلمز اثرلر یازیب یادیگار قویموشدور . دیلرده گزهن شعرلری ایله بیرسیرادا شکسپیرین "اوتللو" فاجعهسینی شوتا روستا وئلی- نین "پلنگ دریسی گئیمیش پهلوان" منظومهسینی، پوئشکین - دن شعرلری ترجمه ائتمیشدیر . احمد جواد یارادیجیلیغینین چیچکلندیگی دؤرده ۱۹۳۷- جی ایلده خلقین دوşمنلری طرفیندن " خلق دوşمنی" اتهامی ایله توتولوب گۆللہ لئتمیشدیر . ناکام شاعرین مشهور " گؤی گؤل " شعرینی درج ائتمکله آجسی طالعینی بیر داها خاطرلاییریق .

○ گؤی گؤل

دوما نلی دا غلارین یاشیل قوینوندا ،
تاپمیش گۆزللیکده کمالی گؤی گؤل .
یاشیل گردنبندی گۆزه ل بوینوندا
عکس ائتمیش دا غلارین جمالی گؤی گؤل .
یا بیلمیش شهرتین شرقه ، شاملا ،
شاعرلر خئیراندیر سنده کی حال .
دوما نلی دا غلارا گلن سؤالا
بیر جاواب آلمامیش ، سؤرالی گؤی گؤل
تاپیلماز دؤنیادا بنزه رین بلکه ،
زوارین اولموشدور بؤیوک بیر اؤلکه .

اۆلايدى كۆنلۈندە ياشىل بىر كۆلگە ،
 دۆشىدى سېنەنە ، يارالى گۆي گۈل .
 سىنن گۆزەللىگىن گىلمزكى سانا ،
 قۇيىنۇندا يىتر ۋاردىر اۆلدوزا ، آيا .
 اۆلدون سن اۆنلارا مەربان دايا ،
 فلک بسا طىنىنى قۇرالى ، گۆي گۈل .
 كسىن عىش و نوشى ، گلنىلر ، سۇسۇن ،
 دۇماندان بۇرغانى ، دۇشكى بۇسون .
 سىر بۇرغون پىرى ۋار ، بىرآز اۆيۇسون ،
 اۆيۇسون دا غلارېن مازالى گۆي گۈل .
 دۇلانېر باشىنا گۆيدە بۇلۇتار ،
 بىزەنمىش عشقىتلە چىچىكلر ، اۆتلار ،
 اۋپىر دۇدا غىبىندان قۇربانلار اۆتلار ،
 آيرىلىق كۇنلۇنو قىرالى ، گۆي گۈل .
 بىر سۇزۇن ۋارمىدىر اسن بىللەرە ؟
 سفارشائىتمگە اۇزاق اىللەرە ...
 يايىلسىن شەرتىن بۇتون دىللەرە ،
 اۆلۇرسا اۆلسون قۇي ھارالى ، گۆي گۈل .

۱- گۆي گۈل گىنجەنىن ياخىنلىغىنىدا دىر . ۱۰۴۰ مىلادى دە بۇيوك زلزە
 نتيجه سىندە داغىن يارىلىپ چايى قارشىسىنا آماقلا بىرنىچە گۈل
 عملە گىلمىشدىر ، گۆي گۈل اۆنلارېن ان بۇيۇيودور .

"نۆستو"

تۆستو نە توستودور اولمویا یئنه
سلطان سارا ییندا "شاه تنیل" سنجیر
"شاه تنیل" عنوانی آلمایا گۆره
هر گلن تۆستونو سۇ كیمی ایجیر

گۆز لیریم سۇلانیر ، گۆنلوم بۇلانیر
پۆزوبدور حالیمی زامان تۆستوسو
گتیرین کۆسۈۈۈ آجاق باجانی
ئوشالسن ، گئتسین بۇ سامان تۆستوسو

آما بۇخ ، بۇ تۆستو ، اۇ تۆستو دئیل
كۆكۆمو یا ندیران اۇددا ن بۆكسەلیر
سۇ اۇز اۇدۇمدورکی اۇز تۆستومدور کی
ایجیمی ابریدیر ، باغریمی دەلیر.

بۇ زههرلی تۆستو ، بۇ یاخجی اۇد
اۇندا بۇخ اولارکی ، من سن بیز اولساق
بیزده بۇغولاجاق ، بیزده سۇنهجک
سئل ، سۇ تک پیغیشیب بیز دئیز اولساق

چونکو اۇزاقلاشیپ وارلیغیمیزدان
یۇخوفا جاتمیشیق ، یۇخا دۇنموشوک
اۇزگەر الینده اۇز باغریمیزا ،
اهیری کماندا دۇز اۇخا دۇنموشوک

"گونئیلی" گۆنۆموز سۇیا وئریلیپ
سالیب ایتیرمیشیک اۇزلۆیۆموزو
باخیب اۇزۆموزو تانماياندا
وۇرۇب سیندیریریق گۆزلۆیۆموزو

حسین م. گونئیلی

خوجالى فاجەسىنىڭ دىرى شەھىدلىرى

باكبيا گىتتە بىمىزىن سىبلىرىن نازماق ابىستىسىم، ھىچ بىر سىبىھ اولوبىت قازاندىرماق مقصدىم اولما ماقلا، بىراىر، آشاغىداكى كىمى سىرالاماق مومكون اولار .

اوتابى گۇرمك، قوھوملارىمىزى باخىندان گۇروب تانىماق، نىظامى-نىن ۸۵۰ اىللى بىندە شىركىت اتلەمك، قاراساغا گۇرە ماتىرال شۇپلاماق و نىھابت خوجالى فاجەسىندىن خان قورتاران بىر نىئە خوجالىلى اىلە گۇروشوب، دىرلىرىن دىنلەمك .

بو مقالەنى، دىرلىرىنن خوڭ دىرىن اولدوغونو ھامىمىزىن باخشى سىلدىگىمىز خوجالىلارلا گۇروشە حىر اتتىدىم . ھىر شى دن قاشا غى، باخشى بىر دوست و انسان اولان تىللمان سىگە و اونون دەبىلى حىات يولدا - سىنا تشكور اتتەبى اولۇمە بىر بورچ سا بىرام، اولارنى بىردىم و كۇمى اولمادان، بىز بۇ اشى باشا جاتدىرا بىلمىزدىك . ياكى شىرى، خىز راسونو، دۇرد نومرەلى اورەك استىراحت كۇشكوندە بىرلەش - قاچقىن لارىن ۲۰۰۰ غا ئلەسى مالى بىگىلى كىندىندن و ۳ غا ئلەسى اسە خوجالىدان دىر، خوجالى قىرقىندىن خان خوڭ آز غا ئلەنىن قۇرتۇلدوغونو سىلدىمىز اوچون عمومى بىر گۇروشدىن سۇنرا، باشقا بىر آختارىسىن آبارمادان، ئلە اوچ غا ئلەنىس قالدىغى اولدا با گىتتىك .

قارشلاشدىغىمىز وضعىتى ابضا حا اختىاج گۇرمۇرەم جونكى، آتسا و آنالارىنىن، خوجالى مىشەلرىندە شىھىد اولدوغو اوچ معصوم اولاشغى گۇزلىروزون اولۇنۇدە مجىم اتتىد، اولۇرە بىزىن چىرىنتىلارىندا دۇيدوغونوز خىزىن سىلرى، اولارىن آغزىندا نىخان، عمى، خالا خىوش كىمىس سىنىز كىمى دىرلى، اورەك يا ندىران سىلرە قاتىن، اولدا دىركى فاجەنىن دىرىلى بىنى حىس اتتىك، امكانىنا صاحب اولاجا قىسىنىز .

بىزىم خانىم گۇز باشلارنى سىلە - سىلە ابىقىرىقلارنى اوتا - اوتا دىسىردى: " سىراز - سىرازلا سا وانار، عىگر دۇيوشە گىئدەر، اولسىر . اولدورەر، سا واشىن، محارىبەنىن اولۇر قايدا قانۇنلارى وار، اولنىسا اولماق گىرەك دىر . آما بۇ معصوم اولاشقلارنى گوناھى نەدىر، قاراپا خا

خلقى اۆلدورمك نە معنى داشىير. " من اسە سۆسوموشدوم، دشمە بىسە سۆزوم مۇ بىوخ ايدى، بىوخا باشم كىسلىپ قانيم اچىمەمى دۆلوردو، بىلىمىم. آنحاق سوسوموشدوم. سوسوموشدوم. اما فىشقىرىدىم، سوسوموشدوم اما دونانن قولقلارى ائىتبدە بىلەجك اۇحالىقدا بالوارىدىم، داها بىدىر، داها بىدىر، داها بىدىر، داها بىدىر، داها بىدىر، داها بىدىر... بىر طرفدە مەن، اۇ بىرى طرفدە بىز مەن خانىم، معصوم اوشاقلارى آرامىزا آلتىر شىكل ككردىك، اولارلا، بىوك قىز ۹ ياشىندا، خاڭىرە آدىندا، كىچىك قىز ۳ ياشىندا كىرى آدىندا، اۇغلان اسە ۷ ياشىندا آنار آدىندا، بىز مەن عائلىيە قارىشىدىلار. سۇندان سۇنرا ۴ دىئىل، ۷ اۇشاغىمىز وار دىمك، شۇكرار اولسون آلاھا. خاڭىرەنن اسكى گۆزەل شەرى وار، بىردە مەنم ايسە بىسە اوزرە خاڭىرە. خاڭىرەنن بازدى بىزە، اونلارى درج ائدەرەك سىزىلە ساغ اوللاشىرام. لطفًا اۇخوبون خاڭىرەنن خاڭىرەنن.

۲۶ فورال ۱۹۹۱ - جى اىل

آختام ساعات دووقوز ايدى، بىزە باسقىن ائىدىلار. ائىشقلار بىسە ها مېسىنى سۇندوروموشدوك، كىرىت ائىشغىنا نلەسك گىتىپ خەتە دۆشدوك. آتام بىزى باداوالا بىغدى، اوزو كىدىپ مىلى اوردونىسۇن نەمەندەلەرنى كىرىت، دىدىلەركى گىلس چىخاق. سۇنرا آتام، آتام، قارداشىم، ابكى كىچىك باحىلار مەن مەنە فاجدىق. آئىشما گىت گىتدە داها دا شتە نەردى، بىز ائلە بى قاچىردىم. سۇ واخت آتام بارا لاندى، آتام آتام سارى نۆگۈرەندە، آتامى دا ووردولار. آتام آتام آتام دانا نىشەردى، آتام اسە ھىج دانىشمىردى، اۇنۇن گۆزۈنسىكە گۈللە پالچىق دۆلدوروموشدو. بىز مەن اوزوموزە ناخىپ آغلايدى، سۇنرا خالام گۆزلىرىنى باغلايدى، سۇنرا اسە خالامى ووردولار، خالام بارا لاندى. تانكلار بىز مەن اوستوموزە گىلەردى، مەن كىچىك باخىمى گۆتۈرەك اسە بىردىم. بىردن گۆردوم كى اۇ، بىخىلدى، اۇندان سۇنرا مەن قىتقىرارا ق آتام سارى نۆگۈرەندە، مەنى دە ووردولار، مەن بارا لاندىم، بارام بىرەك آغزى بىردى، آغلاما ق اسە بىردىم، دا بىم آغزىمى الى ايلە تۇنوردوكى مەنم سىم خىخاسىن، حى ائدىردىم كى آرتىق دۇنورام. دا بىم بىزە دىئىردىكى، سىزى كىم خاڭىرسا جاواب وئرمەن. مەن گىدىم مىلى اوردونو جاڭىرىم، گىلە بىزى مەنەن خىخاردىنلار، بىر آزدان دا بىم

اۋزو گلىب بىزى جوخ چىتىنلىك لىھە مۇشەدىن جىخارتىدى، سۇنرا مەنى آغدام خىستە خاناسىنا كىتىردىلەر، قولىمداكى گۈللەنەن بىرىنى جىخارتىدىلەر و سارىدىلەر. ايكى گۆندىن سۇنرا باكىيا كىتىردىلەر و جراحىھە عملىياتى آياردىلەر. معالجه اولوندوغوم سىماشكو آدىندا خىستە خانادا بىزە ياخشى باخدىلەر.

خالىرىھە اۋرۇج اۋوا

خاطىرە دىن ايكى شعر:

● آنا

باھار حىھىيى سىن آرزو دىلەسى،
كاش آرزو دىلەنەنن اولادىم آنا،
اۋرەبىس دۇنيونۇم ظرىف پۇراندا،
من دۇنوب اۋرەبىن اولادىم آنا
نىگران قالاندا آنا سالادان،
آنا قورىان دىئىر دولت دىن مال دان
آنا من قورىان دىئىمىرم دۇنيا مالىندان
كاش اۋزوم قورىاننىن اولادىم آنا.

● حكىم

درد انسا اۋز وئىرەندە،
ند شىرىندىر جان آى حكىم،
قۇسما مەنى دىرد اليندە،
احوالىما يان آى حكىم،
ياخشى دىئىبىل اۋزە دىئەمك،
سندن غىرى يۇخدور كۇمك،
من يازىغا ظالمىم فلک
اولويدو دوشمن آى حكىم،
كۇمك بوخ، آلاھ تىعالا دان،
قۇرتار مەنى نۇ بىلادان،
وارسا امكانىن آى حكىم
كۇمك ائىلە سىن آى حكىم

خو حالی فاجعه‌سینین دیری شهیدلری

بقیه نظری به ترجمه «تورکجه» حافظانده‌لره:

خلاقه از دیوان حافظ لسان‌الغیب‌سه عمل آورده و در اکثر اشعارش موفق بوده است. این طلد که حاب‌سده نصف‌غزلیات و دیوان حافظ است. ما امیدواریم در ترجمه و نشر نهمه دوم دقت بیشتری مبدول فرمایند و باره‌ای نواقص که مشهود افتاد برطرف فرمایند.

۱۳۷۲/۶/۸

صالح و طالح متاع خویش نمودند
تا چه قبول افتد و چه در نظر آید

■ نظری به ترجمه کتاب «تورکجه حافظانه لره»

در قلمرو اسلام:

اجازه فرمائید قبلاً" درباره ترجمه در ادوار و قرون گذشته سخن بگوییم و به قدمت و اهمیت و سابقه این کار علمی و فرهنگی جدی و ضروری با ایجاز اشاراتی بکنیم: در کشورهای خاورمیانه و نزدیک حتی تا مرکز قاره آسیا در طول قرون و اعصار و از دیرباز سه قوم بزرگ: ترک، فارس و عرب با سه زبان غنی و فرهنگ درخشان: ترکی فارسی و عربی هم‌جواری و هم‌مرز و هم‌کیش بوده، موازی با تاریخ پیش آمده‌اند و روابط ادبی و مدنی و فرهنگی ناگسستنی دیرین و پایدار برقرار ساخته‌اند. هر کدام از این اقوام سه‌گانه بنوبه خود گویندگان و سرایندگان و نویسندگان و دانشمندان و سرکردگان و هنرمندان بزرگ و بیشماری به تاریخ و دانش و ادب و فرهنگ بشریت تقدیم داشته‌اند که، پرتو خرد و دانش و هنر و آثار آنان در طول اعصار و قرون، پیوسته چراغ راه زندگی و راهنمای این اقوام در تاریکی‌های قرون وسطی و اعصار دوران جاهلیت بشر بوده است. به ویژه دانشمندان و شعرا در این برهه تاریخ نقش‌آرزانند بسیار مهمی بازی کرده‌اند و بسیار شایسته و سزاوار گفته شده که: بی‌شعرا آمد و پیوسته انبیاء در حقیقت نیز شعرا و دانشمندان در ارشاد بشریت بعد از پیامبران در مرتبه و صف‌دوم قرار گرفته‌اند و بشر راه‌دایست نموده‌اند.

خوشبختانه هر یک از این ملل و نحل همسایه و هم‌کیش‌تنها به دست آورده‌های ملی و خودی و خصوصی خود بسنده نکرده از دانش و هنر آثار و فنون همدیگر متقابلاً" سودجسته و دست‌آورده‌های ارزشمند آموخته‌ی یکدیگر را بوسیله‌ی مترجمین به زبان‌های قومی خویش برگردانده، در دسترس همگان قرار داده‌اند و قبل از اسلام از

برگردان آثار علمی و هنری یونان و روم و بیزانس نیز سود جسته و چه بسا آثار فلسفی و علمی و نجوم و ریاضی و ادبی مورد دقت و بهره‌گیری قرار گرفته است.

در دوران اسلام، در ممالک اسلامی قبل از هر اثر علمی و هنری و تاریخی، ترجمه‌های قرآن مجید در مرکز دقت قرار می‌گیرد که از همان آغاز و صدر اسلام به زبانهای ترکی و فارسی و دیگر زبانهای زنده مجاور برگردانده شده و جزو خزینه دانش و فرهنگ مترجمین قرار گرفته، و در هدایت و راهبری آن مردم، نقش الهی خود را ایفاء نموده است و می‌نماید. همچنین ترجمه‌های "نهج البلاغه" و "نهج الفصاحه" و غیره...

همچنین است نقش برگردان آثار علمی و هنری دانشمندان و گویندگان بزرگ که در حقیقت آنان متعلق به یک ملت نبوده، متعلق به همه ملت‌های جهان می‌باشند. مثلاً "اسن مقفع عبدالله روزبه (مقتول ۱۴۲ یا ۱۴۳ یا ۱۴۵ ه.ق) یکی از ناقلان بزرگ آثار فارسی بزبان عربی است. ترجمه تاریخ طبری، ترجمه تفسیر طبری، تراجمی از "شاهنامه" فردوسی بزرگ، و ده‌ها از این قبیل مؤلفین و آثار. بعد از فردوسی باید گفت که شاعر نام‌آور ایران نظامی گنجوی (۵۳۶-۶۱۴ ه.ق) است که میراث ادبی‌اش مورد پسند هر ملت و هر قوم و هر دیار است. بویژه "خمسه" بلند آوازه نظامی که شهرت و محبوبیتش جهان شمول گردیده است و در سطح بسیار وسیعی نفوذ و قلمرو داشته است.

نگارنده این‌طور، در آن هنگام که شاه پلشت وی را از یار و دیار رانده و مهجور ساخته بود و در مهاجرت اضطراری نا مطلوب در خارج ایران بسر میبرد، داستان زیبا و دلنواز و بی‌همتای "خسرو و شیرین" نظامی و شرق را به عنوان موضوع فوق دکترای خود گزیده و به تحقیق پرداختم و در نتیجه تدقیقات علمی، آنچه که مسلم و معلوم شد در ایران، ترکستان (آسیای مانه) هندوستان، افغانستان و قفقاز و ترکیه و کشورهای عربی بیش از یکصد نفر شاعر و ناشر با پیروی از سبک مکتب ادبی نظامی و با اقتفاء از سروده‌های وی آثاری به نام‌های: "خسرو و شیرین"، "فرهاد و شیرین"، "شیرین و خسرو"، "شیرین و فرهاد"، "فرهادنامه" و از این قبیل، منظوم و منثور بوجود آورده‌اند. (۱)

که گنجینه ادب پارسی را غنی‌تر ساخته است .

ضمن این پژوهش علمی به تراجم متعددی از همس داستان دلشویی برخورد کردم و آنها را سز مورد بررسی و نقدیق قرار دادیم و این خود مبین آن است که کار ترجمه از زبانی به زبان دیگر از دیر زمان در خاورمیانه و نزدیک و آسیای مرکزی و هندوستان رایج و ناگزیر و متداول بوده و به صورتی که ضرورت تاریخی همگانی در آمده است و نقش ارزنده و مهمی در روابط سیاسی، علمی و فرهنگی این ملل داشته است .

قدیمیترین برگردان منظوم از زبان فارسی به ترکی خوارزمی - قنقانی در سال ۷۴۱ هجری قمری همان منظومه زیبای " خسرو و شیرین " نظامی گنجوی است که به وسیله شاعر فیضیل اردوبام قطب خوارزمی بد عمل آمده است . در باره‌ی این ترجمه‌ی منظوم نخستین معلومات و ملاحظه را عالم خاورشناس فرانسه ژان دنی در کتاب " گرامر زبان ترکی ^(۴) آمده و اهمیت تاریخی و فرهنگی این ترجمه را می‌تواند ...

پروفیسور آبانار زایانجو کوفسکی خاورشناس مشهور لهستان در سال ۱۹۵۸ میلادی فیوکی ۲۸۳ صفحه‌ای همس نحد باریس را در شهر ورشو چاپ و منتشر ساخت و به اجتماع نوی این ترجمه نخستین اثر فارسی برگرداننده سده موجود به زبان ترکی بویژه خوارزمی - قنقانی میناند که در حال مسس علامه دبیرین مدنی، فرهنگی بین اقوام و ملل شرق نیز هست . نسخه‌ای از این ترجمه در نزد نگارنده موجود می‌باشد و برگردانست بسیار دقیق و علمی و نزدیک به اورژینال و چیزی بر من اثر افزوده ناکاسته نگردیده است . نگارنده این ترجمه کین را با اصل تطبیق نموده و مقایسه‌های علمی دقیق به عمل آورده و نمونه‌هایی نیز ارائه داده است . (۳)

قطب ترجمه راه فرمانفرمای ترکستان دوران خود تینی بیک و همسر وی ملایکه خانم انخاف نموده است . و در وصف و معرفی اثر این بیست را سروده است .

قران نینک قناب اوش بيشوردوم

نظامی نالی دین حلوا بيشوردوم (۴)

(دکی حوشاندم و سودائی بیختم از عمل نظامی حلوائی بختتم)

همین داستان خسرو و شیرین" نظامی را در نخستین ربع قرن نهم هجری قمری دقیقاً در سالهای (۸۲۵-۸۳۲) یوسف سنان شیخی گرمبانی به زبان ترکی عثمانی برگردانده و چنانکه شرح خواهیم داد وی کاملاً برعکس قطب حرکت نموده است. اما او با این کار خود به رونق و اشاعهٔ ادب و فرهنگ یارسی در ترکیه افزوده و بعد از وی نیز گروهی از ابن رویه بیروی نموده‌اند، بطوریکه ۲۱ نفر از شعسرای ترکیه در زمانهای مختلف به ترجمه، با نظیره نگاری منظومهٔ "خسرو و شیرین" نظامی گنجوی پرداخته‌اند و به این ترتیب شهرت و شأن و شوکت نظامی را در کشور خودشان بالا برده‌اند. نگارنده دربارهٔ هر یک از این آثار ۲۱ گانه در کتاب تدقیقی نامبردهٔ خود جداگانه تدقیقات بعمل آورده و ملاحظات تنقیدی خود را اختصاراً بیان نموده‌ام و به اهمیت علمی، تاریخی و ادبی آثار مزبور فشرده اشاره‌ای کرده‌ام. (۵)

اما ترجمهٔ منظوم شیخی بک برگردان آکادمیک و دقیق و عینی و بسط نوده، ترجمه است خلاقه، مترجم اثر را مانند قطب خوارزمی عیناً و سطر به سطر و مصراع به مصراع ترجمه ننموده است و نه یکا اثر مستقل، نو و اورژینال به وجود آورده است. شیخی بادر نظر گرفتن خواستها و تمنیات اجتماعی محیط و شرایط تاریخی عصر خویش در ترجمه مداخلاتی نموده، بعضاً "حند و رقی را عیناً" ترجمه کرده و بعضاً اورژینال را به کلی کنار گذاشته و دنبالهٔ مطلب را به دلخواه خود و زمان خویش، مطابق ذوق و سلیقه و تمایل شخصی به نظم درآورده است. یعنی شیخی گرمبانی مانند قطب خوارزمی در کار ترجمه دقیق و امیّن نبوده اثر نظامی را آزاد و دلخواه برگردانده است، به تغییر و تبدلات و تصرفات بسیاری در اصل راه داده و به نوآوریهای زیادی دست یازیده است. خود دانشمندان و پژوهشگران ترک نیز به همین مسئله اشاره نموده و مینویسند: "شیخی اثرین کونوسونو نظامی دن آلمیش دیر. فقط بو عینی یا پیلیمیش بسیط بیر ترجمه دگیل دیر. شاعر اثره کندی شخصیتینی ده قوبا بیلیمیش دیر" (۶)

در ترجمه شیخی کاملاً متمایز با اصل ۲۶ غزل ربایی مناسب و وصف‌الحال از زبان خسرو و شیرین و فرهاد در فواصل حوادث بر اثر افزوده شده، که به ترجمه نیز لطافت خاصی بخشیده و افزون بر

غزلیها، بگو، ترجیع بند ۶۹ بیتی نیز برترجمه افزوده شده است. شبخی این ترجمه خلاصه و آزاد خود را تقدیم سلطاننمراد ثانوی نموده است (۹)

اما ترجمه دیگری (منثور) از اسرار نویسنده دانشمند فقید معاصر ترک شادروان صبری سئو - سئول به عمل آمده و شایان دقت و بیژنه می باشد.

ترجمه منظومه خسرو و شیرین نظامی در آذربایجان شمالی نیز به وسیله شاعر نامدار آذری مرحوم رسول رضا از روی ترجمه منشور انجانب و سعید میرقاسم بعمل آمده است که خود داستانی جداگانه دارد.

افزون بر ترجمه این دواثر نظامی گنجوی، انجانب (۱۳۲۵ - ۱۳۵۸ - شمسی) در مدد اقامت در شهر باکو دیوان قطران تبریزی را نیز منثور به زبان ترکی آذربایجانی ترجمه کردم و در باکو منتشر گردید. همچنین مثنوی کم نظیر و گرانقیمت "حام حم" اوحدی مراغه‌ای را با دوست فاضل و گرانقدرم آقای دکتر خلیل یوسفلی به زبان شیرین ترکی آذربایجانی ترجمه و نشر نمودیم و در باکو و تبریز منتشر ساختیم و بعداً با خط فارسی در تبریز چاپ و نشر نمودیم.

بسیار دینگری معلوم می‌نمود این روال و عینت ترجمه از سه زبان قدیم (فارسی، ترکی، عربی) در مشرق زمین از قدیم الایام طی اعصار و قرون معمول و متداول و مرسوم بوده و هنوز می‌باشد و نمونه‌هایی از آنها را ارائه دادیم و اینک می‌خواهیم در باره ترجمه تازه منظوم "تورکجه حافظانه" بر گردان دکتر عزت‌الله رزاقی "نزهت تبریزی" نثر و ملاحظات خود را بیان کنیم.

همیشه شنیده‌ام که دیوان لسان‌الغیب حافظ شیرازی را نمی‌شود ترجمه کرد. اثر مثنوی مولوی و دیوان حافظ را غیر ممکن است کسی بتواند دقیق و کامل ترجمه نماید و اگر از این دو اثر تراجمی شده است ناقص است و برگردان، محتویات اصل را کاملاً نمی‌تواند حفظ کند مانند با این ملاحظات شریکیم و در حقیقت ترجمه علمی و دقیق و آکادمیک دیوان خواجه حافظ و مثنوی مولانا محال است.

در باکو شاعر ابوالفضل حسینی در این خصوص طبع آزمائی نمود و بروشوری نیز چاپ کرد ولی موفق نگردید. در تبریز شاعر محمدحسین

صاحف جنسی مقام نیز فقط چند غزلی از حافظ را ترجمه نمود و موفق نیز بود ولی دنباله‌اش را نگرفت و به رحمت ایزدی بیوست. اکنون نوبت به دکتر عزت‌الله رزاقی "نزهت‌تبریزی" یزشک‌بوانا و شاعر فعل دو زبانه رسیده‌است و ایشان در این میدان نیز طبع آزمایی نموده‌اند و نییمی از دیوان خداوند غزل لسان‌الغیب را بزیبان سرکی آذربایجانی سرگردانده و نشر نموده‌اند (دقیقا" ۲۷۱ غزل).

ترجمه منظوم جناب‌دکتر رزاقی را خواندم و با رموز ایمن برگردان آشنا شدیم. با مرده به مثل قطب‌خوارزمی یک ترجمه عینی دفسی و بدون کم و کاست و بدون مداخله به اصل نموده‌است و نه مثل سیخی گرمایی ابتکار را بدست‌گرفته و کُمنش را هر طرف کسبه حواسه ناحد است. ترجمه‌است مصراع به مصراع برگردانده شده، روان و سلسرولی در معانی بعضی مصراع‌ها مغز و مندرجه کلام را کزیده با اسسناط شخصی و مطابق ذوق و سلیقه‌خوستره زبان مادری خود به نظم در آورده‌است و راهی نو رفته‌است. و گاهی ندر در برگردان مفاهیم شعر حافظ! اختلافاتی با اصل دیده میشود.

دست‌یازیدن به ترجمه بزرگترین اثر رباعی و عرفانی شعر پربار و سرک‌یاری یعنی دیوان حواجه حافظ شیرازی قبل از هرچیز خیلی دل و حرأب طلب میکند. زیرا برگرداندن درست و سزاوار آنها به خیال انگیزی و عرفان و اسپام و اشارات و مسائل تاریخی و انسانی و غیره حافظ بران دیگر حقیقا" مشکل و از دایره امکان خارج است به سبب همین ویژگی‌های بی‌مانند است که همگان شعر و پیام حافظ لسان‌الغیب را برگردان نابذر خوانده‌اند و کوششهای بسیاری نتیجه مطلوب را نداده است.

لیکن مترجم نستوه ما دکتر رزاقی قبل از ترجمه اشعار حافظ و با آگاهی کامل بر مشکلات فوق‌الذکر چند صباحی از عمر گرانمایه خود را صرف بررسی خود اثر حافظ و مطالعه انتقادی بسیاری از آثار و سروده‌ها و نوشته‌های اسلاف خود در این باره نموده و سپس اوقاتی نیز استعداد و ذوق و طبع و عمر خود را در برگردان اثر صرف نموده و بقول معروف بارها دوخته و شکافته تا در کار ترجمه حاضر بدین پایه موفقیت حاصل نموده است و برای همشهریان ترک‌زبان آذربایجانی دیوان حافظی در زبان مادری‌شان تقدیم نموده است و

این یک هدیه ادبی قابل ملاحظه است .

دکتر رزاقی برای انتقال معانی غزل‌های حافظ منتهای دقت و توان خود را سدول داشته و اثری که تقدیم فرهنگ و ادب ایران نمودند خود نمونه‌ی یک اثر هنری و بدیعی شایان توجه است و سر بسپاری از ترجمه‌های نافص یا کامل سابق رجحان و مزیت دارد .

بیان همه این اثر ارزشمند نیز با همه مزایا و جهات مثبت، خالی از نقیصه و قصور نمی‌باشد . و ما برای اینکه مترجم در چاپهای بعدی به این نکات توجه داشته باشد باره‌ای از ملاحظات صادقانه خود را ذیلاً به قلم می‌آوریم و آرزو مندیم همان‌طوریکه دکتر رزاقی در مقدمه اثر خود مواضعانه نوشتند: "... و آنچه‌را که در شهم مطلب نارسا می‌بینید و هر بقص و قصوری که مشاهده فرمودند (و میدانیم که زیاد است) به دهنده اغماض بینگرند و لطف‌کرده مرا آگاه فرمائید ."

نخست اینکه در سب جلد کتاب به حای "ترجمه ترکی غزلیات حافظ" سورکمه حافظانه‌لر نوسنه شده است و این بدان معنی است که مترجم اثر را طابق الفعل بالفعل ترجمه کرده " حافظانه‌لر " مرقوم فرموده است و در آغاز در همان سبت اول ترجمه کتاب شخصت خود را جای داده و سروده است :

دولاندیر جامی احدیر بیزلره ساغرده ای ساقی

محبت سهل ما نمشدیر، قالب مشکل ده "رزاقی"

ترجمه دکتر رزاقی ترجمه آکادمیک و دقیق نبوده منبوان گفت که بکنوع ترجمه آزاد و خلاصه است و مترجم اکثراً مفهوم و معانی شعر حافظ را به دلخواه ترجمه نموده و آزادانه عمل کرده است که در این باره نمونه‌هایی ارائه خواهم داد .

در ترجمه بعضاً مصراعها مقدم و مؤخر آمده است ولی این مسئله مربوط به رعایت قالب بنددی زبان ترکی بوده و مترجم تاگزیر از این کار بوده است .

در ترجمه عموماً لهجه تبریز بکار رفته و از زبان بدیعی ادبی متعارف مقبول و متداول بهره‌برداری شده است . بعضاً الفاظ و کلماتی عامیانه و غیر ادبی و نامأنوس که سزاوار ترجمه اشعار لسان السغیب نمی‌باشد ، به کار رفته است مثلاً: " اده " به جای " باغبانان "

هنر " بجای " هیچ " "نیاران" " بجای "نگران" ، "گتور" بجای "گتیر"
 "نازدا بالام" بجای " میرمن " ، " دوزوملو قوش " بجای " بلبیل صبور "
 میخانه " بجای " خرابات " ، " یاسدیق " بجای " خوابگه " ، " بوینوی "
 بجای " بوینونو " ، " کوچما قمیز " بجای " کوچمه گیمیز " ، " نه واخ " بجای
 " نا واخت " ، " یواخ " بجای " واخت سیز " و از این قبیل که در
 اینجا به قانون آهنگ زبان توجهی نگردیده است .
 بعضاً در ترجمه معنی و مفهوم کلمه را بکلی عوض نموده است از این
 قرار :

فارسی: کجاست دیر مغان و شراب نا ب کجا
 ترکی: هانی موغان قاپیسی؟ کوهنه با ده دن هار دا ؟
 فارسی: کجا همی روی ایدل بدین شتاب کجا
 ترکی: بئله تلسمه اوغول، یاری بیلمیسن هاردا ؟
 فارسی: آن نافه مراد که میخواستم ز بخت
 ترکی: جیجکلی آرزیمی بختیم دهن ایسته دیم، تا پدیم
 فارسی: رهزن دهر نختست مشو ایمن از او
 ترکی: آرخاین یا تما آبیق دیر هله دوران قوردو
 فارسی: بیر اندوه دل و مزده دلدار بیار
 ترکی: غمی قلبیمدن آپار، مزده دیدار گتیر
 فارسی: بر در ارباب بی مروت دنیا
 ترکی: مروتسیز آداملار سکی سینده بوینوی اگمه
 فارسی: مرید طاعت بیگانگان مشو حافظ
 ترکی: یا لان عبادتینه اویما زا هدین حافظ

بعضاً هم به سبب ننگناندن در متن بعضی اسامی و یا کلمات را مختصر
 نموده و ترجمه نگردیده است یا بعضاً به اصل، کلماتی افزوده شده
 است که به همه اینها باید بذل توجه شود و در جایهای بعدی با
 ویراستاری دقیق از عهده نشر اثر مرغوب تر و کاملتر برآیند .
 اکثر ترجمه را ابیات خوب و دقیق که از عهده خواسته های ترجمه
 صحیح برآید تشکیل می دهند . هر چند مترجم اکثراً اوزان را مراعات
 نکرده است و میبایست مینمود . ما چند بیتي از ترجمه های موفق و

بلکه اعلاه را ارائه می‌دهیم:

مرا بکار جهان هرگز التفات نبود
رخ تو در نظر من چنین خوش‌آراست

ترجمه:

بو دنیا ایشلرینه هئش دالیمجا باخماز ایدیم
بزندیریب یانا قون ائتدی بو قه‌دهر زیبا
حافظ از چون و چرا بگذر و می‌نوش ولی
نزد حکمش چه مجال سخن و چون و چرا است

ترجمه:

هنده منده نه‌دیر؟ ایچ باده‌نی حافظ بونی بیل
خالقین حکمی بودیر قال و مقاله نه مجال
شکوه آصفی و اسب‌باد و منطق طیر
به باد رفت و ازو خواجه هیچ طرف نیست

ترجمه:

جلال آصفه قالماز-یئتل آت سلیمان نه
نه قالدی خواجه سلیمان-نه قوش دیلینی قانان
به مستان نو بیدو سرودی فرست
بیاران رفته درودئی فرست

ترجمه:

ایچن لرله شادلیقلا وئر بیر پیام
گئدهن دوستلارا بونلا گؤندهر سلام

این ابیات غالباً "دقیق ترجمه شده و تخمیناً" نیمی از اثر در همین
سویه است و موفق ترجمه گردیده است.

اما در اثر ابیاتی نیز ناموفق و غیردقیق ترجمه شده است که از
این ابیات نیز نمونه‌هایی ارائه می‌دهیم:

مغنی بساز آن نو آیین سرود
بگو با حریفان به آواز رود

نو آیین مقامین اوخو ساز ایلن
چا غیر دوستلاری ساز و آواز ایلن

حریف به معنی دوست نیست.

ای کبک خوشخرام که خوش میروی بناز
غره مشو که گریبوی عابد نماز کرد

ترجمه:

صوفی آلدانمانه واردیره کیمن کهلیک تک؟
باخما عابد پیشیک اؤز قویدی نمازه گینهده

صوفی آرتیق دیر، عابد پیشیک یوخ، عابدین پیشیکی اولمالیدیر.

برنیآمد از تمنای لببت کام هنوز
بر امید جام لعلت دردی آشام هنوز

ترجمه:

سفیل سفیل گهزیره م شهد کامین عشقینده
هله ایله دورد ایجیره م لعل جامین عشقینده
بجای "سفیل" باید "هلهده من" میشد و تصرف بیجاست.
زبان کلک تو حافظ چه شکر آن گوید
که تحفه سخنت می‌برند دست بدست

ترجمه:

قلم دیلی نه یئتورسون بو نعمتین شوکرون
کی حافظین ستوزی هر یئترده سله نیر: بال آلان
مترجم از فرط ارادت به حافظ به این دخل و تصرفات راه داده است
نه هر که طرف کله کج نهاد و تند نشست
کلاهداری و آیین سروری دانست

ترجمه:

پا پا ق نه درده دیر، باشچیلیق نه دیر قانماز
آجیقلی کیم اوتوروب یورگی یا نقلیجی دوران
هیچ با اصل رابطه ندارد.

بیاختم دل دیوانه و ندانستم
که آدمی بچهای شیوه پری دارد

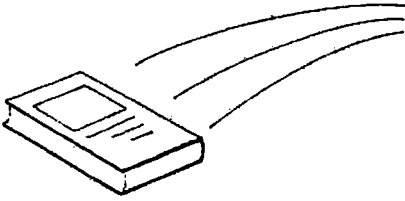
ترجمه:

من او ظالیم قیزینا بیلمه دیم، کؤنول وئردیم
بشر اوزونده پری ایمیش کؤنول ده خیمه ووران
ظالیم قیزی حافظانه نیست و اصطلاح معاصراست. مصراع دوم اصلاً غلط
ترجمه شده است.

آقای دکتر عزت رزاقی به کار بسیار مهم و شاقی دست یازیده و ترجمه

بغیه در صفحه ۱۱۲

يېنى جىخان كىتابلار:

- كىتابىن آدى : تۇركون قىزىل كىتابى

(توركليرىن كا مىل تارىخى) (۱)

يازان : رفىق اۇزدهك

كۆجورەن: باقر طحان شىرزى

تىراژ: ۳۵۰۰

بىرىنچى چاپ : ۱۳۷۲

حروف جىنى: حروف جىنى لىزىرچا

چاپ : گلشن

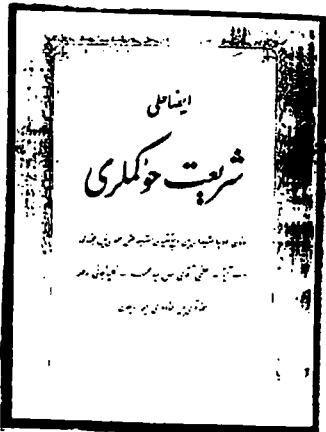
نشر ائدەن: كۆجورەن

توركون قىزىل كىتابى توركليرىن اسكى تارىخ و فرهنگ (مدنىت - كولتور) كىتابى دىر . كىتاب رفىق اۇزدهك طرفىندىن استانبول توركجهسى ايله بازىلمىش و توركيهده "ترجمان" مؤسسەسى طرفىندىن باسلىب بايىلانمىشدير . كىتاب دۇرد جىلدده باسلىب و توركليرىن بۇتۇپلوكده تارىخلرىنى احتوا ائتمكده دىر . بىرىنچى جىلدى باكىدا نسىمان يعقوبلو و لطيف شوكور اۇغلو طرفىندىن آذربايجان توركجهسىنە چئويرىلمىشدير . كىتابىن علمى رداكتورو پرفسور حميد علف و نشرىيات رداكتورو نرگس خانىم رستملى (قوربانوف) دىر و يازىچى نشرىياتى طرفىندىن ۱۹۹۲ دە باكىدا بوراخىلمىشدير . بو جىلد آقاي طحان شىرزى اسكى توركجه (عرب الفباسى) يه كۆچورولوب گلشن چا پخانا سى طرفىندىن چاپ و نشر "اندیشه نو" طرفىندىن بايىلانمىش دىر . (پخش اولونموشدور) . كىتابىن سۇن صحىفهسىندە مركز پخشانتشارات روزبها ن ، تلفن (۶۴۰۸۶۶۷) و قىمىتى ۲۶۰ تومن قىد اولونموشدور . كىتابىن بىرىنچى جىلدى توركليرىن اسكى تارىخ ، معنە ، مدنىت لرىنى ، داستانلار دورى يېنى تىپتلار ، هون امپراطورلوقلارى تاپقا چلار ، گوك تورك خاقانلىغى اۇرخون - يىنى سى آبيدهلرى و اسكى تورك ائللرىنى ايجىنە الماقدا

دېر. کتاب اساساً ایلک، اورتا و لیسە طلبەلری اوچون یازیلمیشلەگین هر تورکون اوخوماغی و اؤگرنمەسی لازیم اولان بېر کتاب دېر. کتاب آجیق بېردیل و افادە ایلە یازیلمیشدیر. حیفکی یازیلی آبدەلردن (کتیبەلر) اوریژینالی (اضلی) چاپ اولونما میشدیر. تورکلرین اسکی الفبالاری اولان اورخون یینی سنی الفباسی نین مثنسی و اوخونوش طرزی و بوگونکو الفبالاریمیزلا قارشلاشدریلما سنی اهمال اولونموشدور. بو دا ظن ائدیرمەم بوگون باکیداکي موجود اولان آغیر شرایط دن آسیلی اولسون، فقط آقای باقر طحان شیرزی بو متن لری بیزیم اطلاعیمیزلا بیزیم ۱۳۶۵ دە نشر ائتدیگیمیز "سموزک لرین تاریخ و فرهنگینه بېر باغیش" کتابیمیزدان آلا بیلردی. نه ایسه گشچمیشه ماضی دیبەرلر اناشالله گلهجک چاپدا بو بوشلوق دولجاقدیر.

بو کتابین اوخونما سینی عزیز اوخوجولاریمیزا توصیه ائدبیریک و آقای باقر طحان شیرزی - یه باشلا دیغی خیرلی و فایدالی ایشده باشاری و اوغور دیله بېریک.

دوقتور جواد هیئت

- کتابین آدی: ایضالی شریعت حوکملری
 یازانی: حضرت آیت الله العظمی
 آقای حاج سید محمدرضا گلپایگانی
 مترجم: میرزه رسول اسماعیل زاده
 ناشر: دارالقرآن الکریم
 چاپ تاریخی: ۱۳۷۲ / ۱۹۹۳ - جی ایل
 تیراژی ۵۰۰۰ نسخه
 چاپ نئوبه سی: بېرینجی چاپ
 حروفچینی سی: کوشش مؤسسە سی

بو کتاب ایکی الفبایله (کیریل و عربی) باسیلمیشدیر و شیعهلرین مذهبی باخیمدان احتیاجی اولان مسئلهلر باره دە بحث ائتمیشدیر.

- کتابین آدی حج رسالەسی

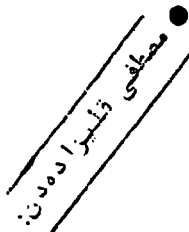
یازانی:

مترجم: میرزه رسول اسماعیل زاده

نشر تاریخی: ۱۳۷۱
چاپ نۆبه سی: بیرینجی دفعه

بو کتاب کیریل ایفا سیله با سېلمبشدر و حج مناسکی بیا رده تورکجه ترجه ائدلمبشدر.

آذربایجان دیلینده چیخان یئنی دینی کتابلار

شبهه سزکی، عمومیتله تورک دلی خصوصی ایله آذ با سحر دلی مسلمانلارین اصل و اسکی دیللریندن بیر اولموشدور و بوز ایلر بویو مسلمان عالمر، شاعیرلر، فیلسوفلار، تاریخچیلر بو دلی واسطه سیله، غلم، فرهنگ، ادبیات، اخلاقیات، اجتماعات، مدنیت و دینی معلوماتلاری نازب، نامیشلار.

آما تأسفله بو کتحمیت ایلرده اختناقچی پهلوی لرین شاهلیق دؤورونده ایران اولکەسینده بو اصل اسلام دلی، حؤرمتسزلیگه معروض قالیب و اؤنا هتیم بیر علمی، اجتماعی و ادبی باخمیدان توجه اولونما میشدر. اؤنا گؤره ده، بعضی دینسبزلر، بویئر بوشلو- لوقدان سوء استفاده ائده رک، بو دیلدن اؤز اعتقادی و سیاسی مقصدلرینه اویغون استفاده ائتمیش و اؤز لرینه مخصوص بیر دیل آدلاندیرمیشلار و خوخ تأسفله کی، آذربایجانلی عالمر، شریعت ایله- لری و آذربایجان شاعیرلری و یازمچیلاری دا بو باره ده غفلت ائتمیشلر. اسلام انقلابی، ایراندا، غله حالیدیقان سؤنرا، اولکەده ایران اسلام جمهوریتینین اساس قانونوندا "دیل آزادلیغی" بیر اصل کیمی قئیده آلمیشدر. همین دؤوردهن آذربایجان دلی مختلف ساحلرده انکشافا باسلامیشدر. بیر خوخ روزنامه، محله، کتاب و

شېرىبە آذربايجان دىلىيىنىدە تېھران و ايرانىن دېگىر شېھەرلىرىنىدە جىباب و مىنتىشرا اۆلوب و اولماقدا دىر. بو بۆيوك سىر نىعمىت و سىركىت دىر كى، اسلام انقىلاسى، ايرانىن مىختلف قۇوملو جىمىعتىبىنە بىخشا ائىدىدېر. ھىر گون آذربايجان دىلىيىنىدە اسلام معارفى و آذربايجان مىدىئىتى سا حىسە سىمدە بوراخىلان كىتاب، نىسرىبە و كاسىتى، انسانى گلەجگە چىسوخ او مىدىلى ائىدىر، قوم شېھرى نىن دىن علملىرى خۇوزسىنە گلدىكدە شرىعتى ظىلبەلىرى اسلام معارفىنى نە اىنكى ايراندا بىلكە قونشو اۆلكەلىرىدە دە بايماق اوخون آذربايجان دىلىيىنى اۆبىرنىمگە داھا آرتىق رىغىبت گۆسىر مىنىلر. بو سا حەدە "آذربايجاننىن قومداكى مىدىئىت اوچا غى" (ستاد فرىنگى جىمھورى آذربايجان) ، آذربايجاننىن دىلى و ادبىياتى سا حىسە سىمدە اۆزونە مىخوس يىتر آخىب و مىترقى آددىملار آتمىشدىر .

بو مىدىئىت اوچا غى قوم دىن علملىرى خۇوزەسى نىن بۆيوك مىتھىدى و اوسنادى خىزىت آيت اللە مىشكىنى و خىزىت آيت اللە فاضل كىكرانى و ھىجىن جىمھور رىئىسى خىتاب ھاشىمى رىفسىخانىنى طرفىبىندىن ۱۳۶۸- جىسى اىلدە تاسىس ائىدىلىمىشدىر .

خىتاب خىت الاملام سىد على اكىر اُچاق نىزاد جىمھور رىئىسى نىن نىما يىندە سىدىر. اوچاق نىزاد ، ادارى اىشلىر باخىمىنىدان رىباصت جىمھورى اُورقا - نىنا باغلىدىر. خىتاب سىد على اكىر اوچاق نىزاد خىزىتلىرىنىن نظىرى آلتىبىندا اولان بو مىدىئىت اوچا غى نىن مىختلف واحىدىلىرى اسلام دىنىيىنى آذربايجان اۆلكەسىنىدە بايماقلا علاقه دار گىشنىش، فىعالىت گۆستىرىلر . آذربايجاننىن قومداكى مىدىئىت اوچا غىنىدا اىكى مىخوسا داھا چىسوخ اھىمىت وئىرلىمىشدىر :

۱- آذربايجان دىلىيىنى مىنظم كىلاساردا شرىعت ظىلبەلىرىنى تدرىس اىتىمك .

بونونلا علاقه دار ، مىختلف ، اخىصاصى و دىلجى اوسنادلار او خىلمە دىن دىكتىر جواد ھىت (آذربايجان ادبىيات تارىخى سا حەسىندە) مىسرىزە رسول اسماعىل زادە (آذربايجان ادبىيات تارىخى، آذربايجان دىلى ، مورفولوژى و سىنتاكسىس - تىرجىمە و بازى قايدالارى سا حەسىنىدە) اسماعىل ھادى (تىرجىمە قايدالارى) عىباد مىمىزادە (تىرجىمە قايدالارى سا حەسىندە) آذربايجان دىلى و ادبىيات تارىخىنى تدرىس اىتمىشلىر . درىلر تما مىلە لىئىتە آلىنىمىش و اوچا غىن سمعى و بىرى واحىدىبىندە

ساخلاشلىرى .

۴- دىنىي كىتابلارنى نىرىمە و جاب اشئك

بو ساعده انىىبهىك مئىلف مۇوضوعلاردا اؤ جملەدن "اىلاهات ،
" اسلام دونىا كۇرۇشۇ" ، "ناسىوناللىزم ،" ماتئىرىالىزم ،" علموم
قرآن" ، "مقنل حسنى" ، "اما ملارن حىياتى" ، " شرىعت احكامى" و ...
سارەده مئىلف كىتابلار بۇرا خىلمىشىدىر ، بىز بو مەنىبەت اوچا غىبىندا
بورا خىلمىش كىتابلار قىسا بىر نىز سالىرىق .

- كىتابىن آدى: شىب و منفى ناسىوناللىزم

سازانى: اوستاد جعفر سحاشى

نەسلى: ۱۵۰۰۰ جلد .

ناشر: آذرىا سحاشىن قومداكى مەنىبە اوچاغى

قىمىتى: ۲۰ تومن

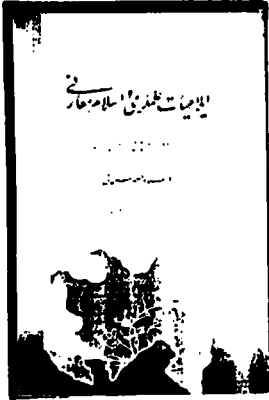
قەغە: رەقى

نشر سارىخى: ۱۳۷۱

صهفه: ۳۸

بو كىتابىن ۴- جو صهفه سىندە ، خۇرمەتلى مۇلف ، ناسىوناللىزمە علاقه
دار بئىلە يازمىشىدىر: " اسلام مىللىتىلىرىنىن آىرىلىغىنى اىستە بىلىش
غرب مستىلكە بىلىرى ، مىلتىقى بىكەن منفى بۇنىلرىنىن بىرە لىنىمىش اونسۇلا
بىر مىللىت اھالىسى اولان مىلمان اۆلكەلىرى بىر- بىرىنىن سىن
آىرىمىشلار و خلقلار آراسىندا بىان عرىزم ، بىان توركىزم ، بىان اىران
بىزم طابقا بىلىغىنى دىر جەلدەرك ، بۇ بۇل اىلە اسلام و اىلمان
واسىطە سىلە بىرلىش مئىلف طابقالارى بىر- بىرىنىن آىرىماق اىسنە
دىلەر ."

كىتابى مطالعة ائىدىكە ۵- جى صهفه سىندە ، بۇ دىرىن مطلب دە
كۇزە دە بىر: " ساسى مىللكلر باز بىلارنى ناسىوناللىزمدا ائىدىكى
تفسىردە بىر بئىلە جملەلر واردىر: ۱- انسانن آتا تورىا بىلىش ،
بۇردونا مەبىتى . ۲- اىچىندە بۇ بۇدوگو خلقە قارشى سئوگى . ۳- اؤز
خلقىنىن مەنى و تارىخى ارشى و بىادگارلارنى قوروماق . ۴- اؤز
حاكىم اولماق و استقلالىتىنى اىلە ائىمگە رغىت . بو كىتابى
آنلا بىشلارنى ناسىوناللىزم اىلە علاقه لىندىر مكا اولماز ، چونكى بئىلە بىر
دو بىغولار ، فطرى اولاراق انساندا واردىر ."

- کتابین آدی: ایلاهیات علملری واسلام
معارفی (الهیات و معارف اسلامی)
بازانی: اوستاد جعفر سبحانی
مترجم: میرزه رسول اسما عیل زاده
چاپ تاریخی: ۱۳۷۱
قطعی: رقی.
صحیفه: ۱۵۰
قیمتی: ۱۵۰ تومن
ناشر: آذربایجانین قومداکی مدنیت
اوجا غی

کتابدا توخونولان موضوعلار، آلاه و یارادیلش عالمی حاققیندا دیر
کتابین اؤن سؤزونده ایکی ایفبایله چاپ اولونماسی بـاره ده
یازیلیمیشدیر:

"کتابی ایکی ایفبا ایله چاپ ائتمکیمیزدن مقصدیمیز اؤدور کی،
هم شیمالی آذربایجانلی باجی - قارداشلاریمیز همده جنوبی
آذربایجاندا یاشایان باجی قارداشلاریمیز استفاده ائتسینلر. عینی
حالدا، بونونلا شیمالدا یاشایان باجی قارداشلاریمیز اصل آذربایجان
ایفباسی اولان اسلام ایفباسینی دا اؤیره نه چکلر". سونرا مترجم
کتابین مؤلیفینی تقدیم ائتمیشدیر. کتابین بیرینجی و ایکنجی
جلدی چاپدان چیخیب و جمعاً آلتی جلدده چاپ اولونا جا قدیر.

- کتابین آدی: قرآندان درس لر، توحید
بازانی: اوستاد محسن قرائتی
مترجم: میرزه رسول اسما عیل زاده
ناشر: آذربایجانین قومداکی
مدنیت اوجا غی .

صحیفه: ۴۸
چاپ تاریخی: ۱۳۷۱ - پائیز

بو کتابدا دنیا گؤروشو، توحید، شرک، ایمان، فطرت و بو کیمی
اعتقادی موضوعلاردا ن ساده شکیلده بحث ائدیلمیشدیر.
بیز آذربایجان مسلمانلارینین قومداکی مدنیت اوجا غی مسئول و

ایشچیلرینه بو گۆرکملی ایشلرینه گۆره اؤز تشکورلریمیزی بیلدیر-
یب شریعت طلبه لرینه موفقیت لر آرزو لاییریق ، اومید ائدیریک کی ،
گله جکده بو مدنیت اؤجاغینین دیگر اثرلری ایله تانیشا اولاق .

کریم رفیعزاده ○ اولوم مندن قاجیردی
"سورگونلوک خا طیره لریمدن"

استالین نین شخصیت نیه پرستش ائدیلمن دهشتلی رپرسا (فشار ،
باسقین) ایلرینده ناحق نئره عذاب چکن میلیونلارلا گؤنا هسیز
آداملاردا ن بیری ده ۳۵ ایل غزت یمیزده ایشله یمن قلم دوستوموز
کریم رفیعزاده دیر . اؤ ، اکی دفعه سۆرگون اولونموش ، شیمالی
قزاقیستاندا وغربی سبیری ده اولما زین طولم چکمیشدیر . ک . رفیعزا -
ده براثت آلدیقدا ن سونرا وطنه قایتمیش و تحصیلی نسی دا وام
ائتدیرمیشدیر ، اؤ ، اؤره ک آغریسی ایله با داسال دینگی آجسی
سۆرگونلوک ایللی نین خا طیره لرینی قلمه آلمش دیر .

چتین یوللار بیزی اؤزموشدو . نها بت ، غربی سبیربه جا تدییق
۱ اییون ۱۹۴۹ - جو ایل ، تومسک تورمه سی نین حیه تینده سۆرگونلر
ایکی گون قالدیلار . آج - یالاواج آحیق ها وادا ، هرگون ده یا غیش
یاغیردی . سبیری نین گونشی چوخ ایستی اولدوغو کیمی یاغیشی دا
گوجلوایدی . قیشین شاختا سینا ابسه سؤز جا تما ز ، ها می نین گؤز لری
یا شلی قالمیشدی . ها می نین اؤزوندن درد - کدر تۆکولوردو ، گۆره سن
گؤزتچی لر نه یی گؤزله ییردی لر؟ نه یه آداملارلا بوقده ر عذاب وئیر-
مکدن دؤیموردولار . بیردفعه لیک آداملاری قیرسا یدیلاردهشتلی عذاب
اذیت دن تنزجه جانلاری قورتا راردی . اؤنلاردا ن سؤز سؤروشاندا دا
جاواب وئرمیردی لر ، آجیق لاری توتوردو ، آداما وحشی نظرله باخیردی لر .
نها بت اؤچونجو گون بیوک ماشینلاری گلدی . آداملاری اوستو آچیق
آوتومبیل لره میندیردی لر . ال لرینده سیلاح توتوموش ، غضب لسه
گؤزتچی لرده اؤزبئرلرینی توتدولار . قاقا قجادان خبردارلیق ائتدی -
لرکی ، یولوموز اوزاق اولاجاق ، اگرکیم جرأت ائله ییب قاقماق ایسته سه

گوللەلەنەجک ، يازىق سۆرگۈنلەردە گۆچ - قوب تۈگنمىشىدى ، آياق اۋسنە زۆرلا دا با نىردى لار . اۋنلار سرعتلە مچىدەن ماشىندا ن يادطوربا غىدا نىچە دۆتوب قا قا بىلەردىلەر ، ھا را با قا جا ردىلار ، اۋدور كى ، فاحما و مسئلەسى ھىچ كىسەن با دىنا نىلە دۆشموردور ، ھا مى حانى ھا بىندا ايدى ، بىردە آحى ، ھا را قا حسين لار ، ھر طرف مئشە ، سۇل دۋاشىق ، آدسىمان بىر سىلاھلى گۆزىنچى لىر ، نىلسىملىن مىتىر درە ، سۇممىن دىسىل دى .

ماشىن كاروانى بۇلا دۆزەلدى ، شەرىن بىرلى اھالىسى سىزى گۆرەندە دىدى : گۆرۈپور محارمە واخى آلمانلار اسىردۈشلىرىدىر ، سىزاسە آغزىمىزى آحب اۋنلار بىرچە كىلمەدە سۇز دىمەدىكى ، گۆزىنچى لىردىن بىرى سان طرفدىن كىچىن مەكتىبلى قىزا جاواب وئردى : - بۇنلار خلىق دوشمنلىرىدىر .

بالا قا قىز اۋنون سۇزۈنە اىنا نىمادى ، گۆنۈب دىللىندى : - بىسۇ زىلغار خلىق دوشمنىنە اۋخامىرلار ، لاب اۋلۈبە سىزە بىرلەر . نۇمسىك دان اۋزا قلاشدىق ، بۇلۈن ھراكى طرفى اۋجوز - بۇقا قىسىز قالىپ مئشەلىك ايدى . اۋرمانلار ائلەھى گۆر ائىلەدىكچە اۋزا بىردى ماشىنلار بىر سىسىندە آغلا دىھى ماھى ائشە بىلىرىدى :

● سىبىرى دىدىكى لىرى دۇردى يانى مئشە ،

قىبشا تاختا قالخىرقىرا - قىرغى بىشە ،

سۇقۇدان آزقالىر اللرىم دۈتسە ،

آغلاما ، آغلاما آنام آغلاما ،

اۋلمەمىشم ھلە ساغام ، آغلاما .

بعضا" دار گۆندە دە انسان تىلى اۋجون ماھنى اۋخۇيور ، عكسىنە بۇ آدمى داھا دا كىرلىندىرەر ، سۆرگۈنلەر ماھنىنى دىنلەدىكىچە ھونكۆرۈر سىل كىمى گۆز با سىلار آخىدىر دىلار ، بۇنو گۆرەن گۆزىنچى روس مىندىن سۇرۇشدۇ : - بۇنە ماھنىدىر ، جىمەنە بىە آغلا بىر ؟ مىن ماھنىنىن سۇزلىرىنى اۋنا باشا سالىدىم ، گۆزىنچى كۇكسونىسۇ اونورۇب دىدى :

تئىز

- ساختادان دانىشماق ھلە تئىزدىر ، سىبىرىنىن بابى جۇج آكشىر ، سىتبا بىرىن آخىرلار سىدان سۇبۇق دۆشۈر ، قارىغا بىر ، اۋكتىبا بىردا ايسە ساختالار باشلانىر ، كىتىدىكچە دە گۆلە نىر ، مىن سىزىن آداملاردا ايسىنى بالتار ، سەنى كىچە آياق قابى ، كۆرگ ، قۇلاقلى ياپاق ، ايسىنى الجىك

كۆرمورەم . ھامى ياي يالتارىندا بىر . مەنە بىللە گلېركى ، سىزىن ھىج بىرى نىز بۇ قارشىداكى سىبرى قىشىندا ن سالامات چىخما با جاق ، ھامى شاختادان دۇنوب قىرىلا جاق . چىخاناننن ھىە تىندە بىزدىكى بىر كى بۇدوشما نلارى بىر دىفەلىك اۆلدورمك لازىم دىر . آنجا ق اۆزۆموز و آللاھىن يانىندا گۇناھا با تىرماق اىستە مەدىك . بۇ حكمو يىرىنە بىتتىرمەيى سىبرىنەن قىشىنا تابىشىردىق .

گۆز تىچىنن سۆزلىرى بىزە اىلك باخىشدا عربە گلېردى . ائللە بىلىرىدىكىكى ، زارافات (ظرافت) ائلە بىر . چونكى سىبرى حاققىندا عمللى – باشلى تىمورموز يۇخ ايدى . ھەمدە فىكىرلشمەيە ما جال تا پمادىق ، دردىمىز درباكىمى جوشوب ، بىزى اژدھا تكى اۆدوردو . نە ائدە جگىمىزى بىلمىردىك .

جوخ جىن لىكلە گلېب با كىچار رايۇنونا جاتدىق . سۆزكونلىرى استادىوما بوشالتىدىلار ، درحال ھامىنى قادىنلى – كىشىلى سىراا دۆزدولر . سىرنىچە آدم دا يانىب بىزى گۆزلە بىردى ، يىكە پر ، قىرمىزى صىفت بىر مىلىس ايشچىسى (اۇنۇ كراسنوشايكا جاغىرىردىلار) جىرگە يە ياخىنلاشىپ دقتلە باخدى خاندان دۇشموش آداملار يارپاق تىكى اسىردى لىر ، اۆزلىرى سارالمىشىدەر ، اۆفورسن بىخىلاردىلار ، اۆ گۆزلىرىنى بىر اۆغلانا زىللەدى : – آلجا ق خلق دوشمنى ، سۇسىرى طورباغى سىن كىمى لىرىنن جوخونو اۆدوب ، تۆف سە

كراسنوشايكا لامبىلتىلە يازىق اۆغلاننن اۆزۈنە توپوردو ، اۆغلان دىنمەدى ، مىلىس ايشچىسى اۇنا گۇخلو بىرسىللە وۇردو ، اۆغىلان كىسىلمىش آغاچ كىمى طورباغا سىلدى . كراسنوشايكا آداملار غىزلە باخىب دىدى : – كىم سۆزە باخما سا بۇندان بىس دۇيولە جك .

بۇ واخت قىرا قدا دا يانمىش آداملار بىر – بىر كراسنوشايكا با ياخىنلاشدىلار . اۆ ، الېندە تۇتدوغو كا غىذا قىدىلرا ئلەدى . سۇنرا جىرگە – نىن بۇخارى طرفىنە كىچىب يانىنداكى دان سۇرۇشودو : – سە نىجە مى لازىم دىر .

– قىرخ نىر ، – دىئە اۆ ، دىللىدى .

– باخ بۇبىر ، بۇايكى ، بۇاۆج – دىئە كراسنوشايكا جىرگە دە دۇرموش آداملارى صابىب بىر – بىر اۇنا طرفا بىتەلەدى . غفىل ضىبەدن چوخو بىرە بىخلىردى . – بۇنلار لاب اۆلدولر كى ، دىئە مشىرى مىزىلدادى .

– دیرلرلر، آرخابین اول، سن دشمه بیزی آپارما غا گلنلر گلخوزلارین سووخوزلارین م. ت. س. – لرین نماینده لری دیرلر. اولنلار ایشی قوه سی آپارما غا گلمیشر، سورگونلر آغاچ پارچاسی کیمی نولوندو. هـــــ تصرفاتین نماینده سی اوز آداملارینی ماشینا بیغیب آپاردی. من کلوجنوسک متس – اینه دوشدوم. اوردان گلن نماینده بیرقده ریاخشی آداما اوخشایردی. فامیلیا سی ماسلووسکا ایدی. متس – ده همکارلار اتفاقی کمیته سینین صدری ایدی. متس یولینیا کا قصبه سینده یئرله شیردی. رایون مرکزیندن اورایا ۳۰ کیلومتر یول وارا ایدی. نهایت گلیم متس – ه جا تدیق. یئرلی آداملار بیزی غیری – عادی طـرـزده دؤوره یه آلدیلار، ائله بیل کی، زوویا رکدا حثیوانلار تاشا اشدیردی لر.

– دؤغرودان سبز خلق دوشمنی سینیز؟ – دئییه بیر قادین سوروشدو. من بیرتهر گولومسونیب دئدیم : – یعنی سبز دوشمانا اوخشاییریق . – یوخ .

بعضی لرینین بیزه یازیغی گلیردی. قادینلارین جوخو آغلادی. اولنلار اولریندن سورگونلره بئمک. گتیردیلر. هامی میز آج گوزلوک. له یئیب اوزوموزه گلدیک، یاشلی بیر قادین دئدی: – سبز دوستا، سینیز؟

– یوخ، دئییه من دیللدیم.

– بس کیم سینیز؟

– غومورلوک سورگون .

– بیزی ده واختیله سورگون ایله ییب لر. بورادا باشایانلارین دئمک اولارکی، ائله هامی سی سورگوندور. آنجا ق بیزه دایا بیس دیوان توتدولار. ارلریمیزی متشنین درین لیگینه صالح قیردیلار، اوشاق لاریمیز تلف اولدولار. تکجه بیز قادینلار قالدیق. وطن اوچسون بۆرنوموزون اوچو گۆینه ییر. آما نه ائتمه لی؟ ال قولوموز باغلی دیر آیاقلاریمیز قاندا لیدیر. یئرلی اهالی صاییلان کبرژاقلاردا بیـزـه مانع اولورلار. اولنلار جوخ غداردیلار .

ائله بو واخت اوزون آغ صاحلی بیرکیشی آحیقلی حالدا بیزه باخیب دیلله ندی .

– من کبرژا غام، بو یئرلر قدیمدن بیزمدیر. دئیین گوروم بۇرایا نه یه گلدینیز، بیزیم یئریمیزی دارائله دینیز. سیز چا غیریلما میس

قوناق سېنىز، ياخشىسى بۇدور رداۋلۇب گىئىدىن، باھالىق سالار سېنىز،
بۇخاسىزى من اۇزوم اۋلدورەجىم، اۋزۇدە تۆفنگلە يۇخ، بېھاقلا
يۇخ، باخ، بۇ اليمدەكى اولگوج كىمى بالئايلىه .

دردىمىزىن اۋستونە يىئنىدن دردگلىدى، من يازىق - يازىق قوجا يا
باخىب دىدئىم : - باباجان بۇرا بىز اۋز گۇنلۇموزلە گلەمەمشىك ،
توفنگ قاباغىندا كتىرىبىلر، بىزىم گۇزەل دىبا رېمىز، خلقىمىزوار .
ماسلووسك بۇ صحىتى اشىدىب قۇحانى دانلادى، وضعىتى آداملاراباشا
سالدى، بىئىرلى اھالىيە تاپىشېردىكى، ھامى باجاردىغى قدەر بىزە
كۇمك ائلەسىن، ايسىتى يالتار يىتمك، گتىرسىن لىر، گتىردى لىردە ،
سۆرگون لىر اۋجون حاضىرلانمىش بىئىر آلتى قارانلىق داخما دا مسكىن
مالدىق، اۋچ گون دىنجلدىك .

سۇرا بىزى ايشە حاغىردىلار، من آت قوشولموش ارابىلە جايدان
تعمىرا عمالتخا تاسىنىن ياننىنداكى لوكوموتىو اۋجون سودا شىدىم
بۇ لوكوموتىو سۇايلىە ايشلەبىر، تعمىرا عمالتخا ناسىنا الكتىرىك
انرژىسى وئىرسىر، قازان خانانا ھىرگۇن جوخلو اۋدون وسۇ لازىم
اۋلوردو، بۇباشى من گۇروردوم، بىرگا درىمىز مىندن راضى قالدى، كىو-
مىسۇمۇل اوجوتونا قبول اۋلوندوم، آيدا بىر دفعە ايجلاسدا اشتىراك
اشىدىردىم، قىش اۋجون حىتىن لىك لەدە اۋلسا ايسىتى پالتار تاپىدىم،
بىرىنجى قىش دان بىر تىھر سالامات حىخدىق، اىنسان غولمە ظابىم بىر
ھفتەدە بىر دفعە ھىمىن كراسنوشا يكا قىسبەنە گلېر، بۇرادا اولماغىمىز
بارەدە ھىر سۆرگونە قول حىكىرىردى، نەسە كومىندانتىن مەنە بازىغى
گلېردى، ھىردن سۇرۇشوردو :

- كۇمۇمۇل، نىچەسن؟ ياخشىيام... دىشېردىم .

- گل سنى ائولندىرەك، روس قىزى آلاق .

- يۇخ منىم تحىلىم يارىمچىلىق قالىب، ھلە ائولنە بىلمەرەم .
گىئىمكىدن بىر دفعە لىك، اۋمىدىنى كىس . - نە اۋجون؟ - اۋنا گۇرەكى
سىز دۇشمىن سېنىز، آلمانلار كۇمك ايلەمىش سېنىز .

من اطاقتا اۋلان خرىپەنىن قاباغىنا كىچدىك . آذربايجانسى
گۇستردىم او، دقتلە باخىردى .

آلمانلار داغىستاندان آذربايجانغا كىچە بىلمەمىش لىر، بىزاونلا -
رىن اۋزونو گۇرمەمشىك .

– بس اونداسیزی نەسبە سۆرگۈن ائلەبیبەر؟ اۇنو سیزدن سۆر–
وشماق ایستەبیرەم . – من هئج نەبیلیمیرەم . دئییب لرکی، سیـــــــز
دۆشمن سینیز والسلام .

صحبتلریمیز تکرار اولۇندوقجا کراسنوشاپکانین بیزە یازیغی
کلیردی . باشا دۆشوردوکی، خلق دوشمنی آدلاندیریلما غیمیز تاما میلە
قۇندار ما دیر، یالان دیر، بەتان دیر .

جەننەمە دۆشۈشۈک، عذابلی ایللر بیر – بیر اۇتوب کئجیردی
کۆز ایشلەدیکە دۆرد طرف مئشە، یۇخاریدا ایسە آنجاق ماوی سماء
گۆرۈنوردو . سبیری نین یایی برکا ایستی، قیشی دەشتلی صۇیوفدور، شاختا
بعضاً ۴۵ – ۴۰ درجەبە قالخیر، ائولر، ادارە بنالاری هامیسی آغا جدان
دیر . بئرلی اھالی نین اینسانی حیسی یۇخا چیخمیشدیر . بیر – بیری نە
قارشى جانا وار کیمی دیر، مهربانلیق، رحمدارلیق یۇخدور، اھالیسی
مدنییت جە حۇج گئری دیر . قیش دا ایتلری بۇغوب دەریسندن الجک
تکبیرلر . قیش اۇزون کئجیر، یایی قیسا دیر، آغا غانا ناد الینسندن
تربنمک، اولمۇر . اھالی یایدا کارتوف،^(۱) تاخیل اکیر، قیشدا آنجاق
اۇدون ومئشە ماتریاللاری حاضیرلاما قلا مشغول اولورلار . زحمت چۇخ، گلیر
ایسە اولدوقجا آزدیر . بۇرادا دۇستاقلار اۇجون قۇبولموشا مــــک
حاققی قیمتلری تطبیق اولۇنور . نەقدەر چالیشان دا گۇندە ایکی
مانات دان چۇخ قازانا بیلمزسن . قادینلار ان آغیر ایشلرلە مشغول
اولورلار . بیر سۇزە، اولنار قادینلیقدان جیخمشیلار، هئج بیر اینجە –
لیک، هئج بیر گۇزەلیک، قالما ییب .

میوه یۇخدور . اھالی کیدرا آغا جی قۇزاسی نین تۇملارینی، مئشەدە –
کی کول بیتگی لری نین خیردا دە نەلرینی بیغیرلار . بییمەگین چۇخۇنــــو
کارتوف تشکیل ائدیر . حتی چۇرەبە دە خیلی کارتوف قاتیرلار . شوربانی
کوتلیتیدە کارتوفدان بیشیریرلر . قیشدا کارتوفو خصوصی قوتولاردا و
ائولرین ایجەری سیندەکی زیرزمیلردە ساخلا ییرلار . آرتیق دۇنۇزلاری ،
طوبۇقلاری، غازلاری، اۇردکلری کسب دەلیمزده دۇندورۇردولار . سۇبۇدوجو
لازیم اولمور . بۇندان میشارلا کسب بۇتون قیشی استیفا دە ائدیرلر .
لازیم گلن دە بیشیمیش سۇدو و خۇرەبە دە دۇندوروب اۇزاق یئرلەرە
گۇندە ریرلر . تلە قوروب چۇخلو آغ دۇوشان اولواییرلار . سبیری دە قاریشفا
تکی گئجە گوندوزا ییشلەمە سن . آجقارلارسان، محوا ولارسان . بلی، حیسات
مبارزە دیر .
آردی وار .

"آنا دىلىم"

سنلە باشا بىرام، سىنىلە وارام
روحوما قلىبمە، گۆز آنا دىلىم
سنىن اسكى گۆنوم، گلچكىمدە
يا بانجى سۆزلەرە، دۆز آنا دىلىم
يا شاماق نىشەسى، گۆل بودا غىندا
شېرىن نغمەلىرى، يار دۇدا غىندا
شەير حىچكلىرىن، موقام باغىندا
سۆيلە سىن سئويىملى سۆز آنا دىلىم
يالتا قلىق قوخوسو، سىنە چاتما سىن
قارشى چىخ ياساقا، چاققىن باتما سىن
اىلە آرخالان كى، سنى آتما سىن
صنعت درياسىندا، اوز آنا دىلىم
سماءدان گىنىش سىن، دىنىزدىن درىن
گاھدان آتش كىمى، گاھدان داسرىن
يۆكسلىرى سىنىلە ايگىدىن ارىن
بىر گۆن قۇر اندەجك گۆز آنا دىلىم
كۆر اولسون خۇر باخان گۆزلىرى سىنە
دۆشمىن وارلىغىن دوماننا، چىنە
سئوگىلىم بىرلىككە دىنىك وطنە
يا شاسىن اىل - اۇيام، اۇز آنا دىلىم
سۆيلە دردىمىزى، هم درمانىن دا
گۆۋدەنك، قۇي سىنە، اىللىرى يانىن دا
قورقۇد دەدەمىزىن دىنن شانىن دا
عاشىقلار سازىندا، سوز آنا دىلىم
عسىرلدىن باشدا بىزە سارى آخ
دوستلارى سئويندىر، دوشمنلىرى ياخ
"آفاقا" ياپىلىپ زىنگىلىگىن ياخ
اينجىلر مصراعدا، دۆز آنا دىلىم

قۇربان ابراهيمى "آفاقا"

میرزا محمد حسن فانی زنوزی

در سال ۱۱۳۵ ه.ق که اصفهان سقوط کرد و شاه سلطان حسین صفوی، با دست خود تاج سلطنت را از سرش برداشته و بر سر محمود افغان گذاشت سراسر کشور را آشوب و هرج و مرج فرا گرفت و همسایگان ایران که می‌خواستند از آب‌گل آلود ماهی بگیرند، شروع به دست‌اندازی به ایالات غربی و شمال غربی ایران کردند.

در این میان آذربایجان که هم مرز با روسیه تزاری و امپراطوری عثمانی بود، مثل همیشه سیر بلا گردید. از نقاطی که در معرض هجوم نیروهای بیگانه قرار گرفته، صدمات و لطمات فراوان دید قصبه زیبا و سرسبز زنوز بود. به قول حاج حسین نخجوانی: اهالی این قصبه در شجاعت و رشادت معروف بودند، به طوری که در سالهای ۱۱۳۵ و ۱۱۳۶ ه. ق در فتنه افغانه که از هر طرف، نیروهای بیگانه به آذربایجان تجساوز کرده بودند، اهالی زنوز با مردانگی زیاد، در برابر اجانب مقاومت کرده و جندی جلوی متجاوزین را گرفتند.

در این دفاع شجاعانه، بسیاری از مردان و زنان این خطه به قتل رسیدند، از جمله میرزا حسن زین العابدین^(۲) و همسرش که جد و جوده میرزا محمد حسن فانی زنوزی بودند.

داستان به شهادت رسیدن این زن و شوهر و باقی ماندن کودکی شیر-خوار از آن‌ها از شگفتی‌های تاریخ می‌باشد. به محض این که مادر از پای در می‌آید، طفل چند ماهه وی، گریه‌کنان، خود را به پیکر بی‌جان مادرش رسانده و سه روز از پستان وی تغذیه می‌کند تا این که آشنایان سر می‌رسند و آن بچه را که شاید مقدر بود زنده مانده و فرزند شایسته‌ای تقدیم دنیای علم و دانش نماید با خود می‌برند و بزرگش می‌کنند. آن کودک نامش عبدالرسول بود. پس از آن که وی به سن بلوغ می‌رسد، یکی از مردان فاضل و عالم روزگار خود می‌گردد و در سن ۳۷

۱- حاج حسین نخجوانی - چهل مقاله ۲- حسن زین العابدین بن زین الدین بن صدرالدین حسینی زنوزی که نسل بعد نسل از سلسله علما و فقها بودند.

سالگی صاحب‌پسری به نام محمدحسن می‌گردد که قهرمان داستان ماست .
حاج میرعبدالرسول حسینی زنوزی در سال ۱۲۰۴ ه.ق درگذشته و عابد
اصفهانی، ضمن قصیده‌ای تاریخ فوت او را چنین بیان کرده است :

گلبن گلستان عز و شرف	دوحه بوستان مجد و شرف
میرعبدالرسول قدوه حاج	آن نکو طینت نکو منظر
آن به علم و عمل به عصر مثل	وان به فضل و هنر به دهر سمر
گشت از این دارفانیش آخر	صدر دارالقرار سدره مقر
از پی سال رحلتش عابد	کرد هر سوبه پای فکر گذر
به دو تاریخ از دومصرع شد	ها تفی ناگه عاقبت رهبر (۱)
(بجنان با بتی چو لؤلؤتر)	(میر عبدالرسول شد هم بر)
۱۲۰۴	۱۲۰۴

قبل از آن که با شخصیت والا و آثار گرانقدر میرزا حسن فانی آشنا
شویم، لازم است به یاد بیاوریم که قصه زنوز موطن این بزرگمرد از
چند جهت در خور دقت و مطالعه است . نخست این که این خطه هر چند
که بارها مورد نهب و غارت قرار گرفته، ولی چون مردمانش ،
افرادی مقاوم و سختکوش هستند، موطن خود را از نو ساخته و آباد
نگه داشته‌اند، به طوری که هرکس آنجا را دیده، مسحور طراوت، زیبایی
و سرسبزش گردیده است . در این زمینه می‌توان به سفرنامه‌های جها-
نگردان که در دسترس هستند مراجعه کرد .

ناصرالدین شاه قاجار در سفر سوم خود به فرنگ که این قصیده را
دیده این گونه عاشق زیبایی‌های آن گردیده است :

"قدری از ده زنوز، اینجا پیدا بود . یک فرسنگ راه بود . با دوربین
نگاه کردم، عجب ده و بیلاقی است . سبز و خرم در دامنه کوهی به قدر
البرز واقع است ولی وسیع‌تر، تمام دیم کاشته‌اند، خرم، چشمه‌های زیاد
دارد . در دنیا دیگر ده از این بهتر نمی‌شود، مثل یکی از قطعات
بهشت است که اینجا آورده و زنوز اسم گذارده‌اند . به این می‌ارزد که
آدم مخصوصاً از تهران برای بیلاق به اینجا بیاید و مراجعت نماید
عاشق این ده زنوز شدم."^(۲)

۱- عزیز دولت آبادی- سخنوران آذربایجان (۲ ج) - ص ۱۰۱۹ - ۲ - روز-
نامه خاطرات ناصرالدین شاه در سفر سوم فرهنگستان- از دکتر محمد
اسماعیل رضوانی- ص ۹۹ .

از دیگر خصوصیات بارز این خطه زرخیز، وجود مردان بزرگ و دانشمندان نام‌آور است که نام نامی هر یک از آنان، تاریخ ایمن سرزمین را زینت می‌دهند. چنان که محمد ابراهیم صفائی زنوزی می‌گوید:

بوده در هر دهر از تو عالمان بی‌شمار
زیب تاریخند در هر دهر و دوران ای زنوز
از مدرس‌ها و سیدها و مردان حکیم
گنج و حکمت داشتی از فیلسوفان ای زنوز
هر یکی در فضل و دانش افتخار عصر بود
هر یکی را در قلوبش نور ایمان ای زنوز
بوده مردان تو فرزندان آذربایجان
فخر کن بر این چنین مردان ایران ای زنوز
ایمنت دارد خداوند جهان‌ت از گزند
دورتر باشی ز چشم بدحسودان ای زنوز^۱

در وصف میرزا محمدحسن فانی زنوزی به اختصار می‌توان گفت که او از بزرگان علمای روزگار خویش بوده و صاحب استعداد کم‌نظیری که در مدت عمر تقریباً کوتاه ۴۶ ساله خود آثار بس‌گرانقدری از خود به یادگار گذاشته که "ریاض‌الجنه" شاخص‌ترین آن‌ها می‌باشد، به قول محمد علی صفوت: "به ظن قوی، اولین دایره‌المعارف اسلامی، در میان ملل اسلام و اغلب ممالک مسیحی است."^(۲)

در بیان استعداد، درجه دانش و توانایی علمی این بزرگمرد، همین بس که در دو قرن پیش، در آن محیط محدود وی زبان لاتینی می‌دانست و به قول حاج نخجوانی: "در عصری که از مدرسه و دانشگاه، خبری نبود و به کتابخانه‌ها و منابع تاریخی نیز دسترسی نبود، یک روحانی روستایی زنوزی، این همه مطالب علمی، ادبی، تاریخی و جغرافیایی را از کدام منابع به دست آورده، حیرت‌آور می‌نماید و می‌توان گفت که مؤلف این کتاب، چندین هزار جلد کتاب دیده و مطالعه کرده و شبهای زیادی را بدون استراحت، بی‌خوابی کشیده، تا چنین تألیف مهمی را انجام داده است. بدیهی است که بر اثر نبوغ علمی، جودت ذهن و ذوق

۱- محمد ابراهیم صفائی زنوزی- متخبات اشعار- ص ۳۵

۲- محمدعلی صفوت- داستان دوستان- ص ۸

سرشاری که به مطالعه کتاب داشته، این اثر گرانقدر را خلق کرده و برای ما به یادگار گذاشته است"^(۱)

میرزا محمدحسن زنوزی متخلص به فانی فرزند میرعبدالرسول زنوزی از سادات حسینی است. در هیجدهم صفر سال ۱۱۷۲ ه.ق درخوی دیده به هستی گشود و دو ساله بود که والدش به زادگاه نیاکان خود زنوز کوچ کرد.

فانی در سنین جوانی در تبریز نزد مولانا محمد شفیع دهخوارقانی تربیت یافت و بعد از آن پنج سال در خدمت مولانا عبدالنبی طسوجی پسر شرف‌الدین محمد در اکثر علوم ادبی و ریاضی کسب قبض نمود، تا در سال ۱۱۹۵ روانه عتبات عالیات شد و در آنجا در خدمت آقا محمد بهبهانی و میرزاهدی شهرستانی و آقا سیدعلی تحصیل کرد و به سال ۱۲۰۳ ه.ق به مشهد مقدس رفت. وی تاریخ مشهور خود را در یک مصراع چنین گفته است: (بایوان سلیمان یافت ره مور^(۲)) . ۱۲۰۳ آن عالم جلیل القدر، پس از دو سال توقف، در مشهد، به سال ۱۲۰۵ سفری به اصفهان کرد و مدتی نیز در آنجا از افاضات فضلا تمتع برد و به‌خوبی مراجعت کرد و آنجا حساب‌الامر حسینقلی خان دنبلی کتاب "بحرالعلوم" و "ریاض‌الجنه" را تصنیف نمود^(۳)؛

"بحرالعلوم، کتابی است ملمع و کشکول مانند، در هفت جزو، ایمن کتاب را مؤلف، در خوی به نام حسینقلی خان دنبلی، به سال ۱۲۰۸ نگاشته است. نسخه خطی آن در کتابخانه مجلس به شماره ۲۱۸۶ و در کتابخانه ملی تبریز، به شماره ۳۵۵۶ نگهداری می‌شود"^(۴).

نسخه‌ای از بحرالعلوم، هم اکنون در اختیار آقای رحیم‌حسینی ریاضی، یکی از نوادگان صاحب ترجمه می‌باشد که در تهران زندگی می‌کند. این نسخه، توسط کاتب وی، میرزا علی نوشته شده، ولی چون سواد کاتب مزبور، به حدی نبود که تمام کلمات را درست بنویسد، لذا خود مؤلف آن نسخه را تصحیح کرده است.

در تاریخ تألیف بحرالعلوم، میرزا ابوالحسن جندقی، متخلص به "حریف" که در سال ۱۲۳۰ در تبریز در گذشته، قصیده‌ای در مدح حسینقلی خان

۳۰۲۰۱ حاج حسین نخجوانی - مواد التواریخ - ص ۷۳۶، ۴۹۱

۴- عزیز دولت‌آبادی - پیشین

دنبلی گفته و در آخر آن اشاره به تألیف کتاب "بحرالعلوم" و تاریخ
اتمام آن نموده که چند بیت از قصیده مزبور را مرور می‌کنیم:

جناب حضرت سید حسن که از خلقش
کنند سنبل و سوسن، به باغ نکهت وام
سلیل سلسله دودمان مصطفوی
سپهر فضل و هنر، آفتاب عرش مقام
بس است مغررت او به روزگار همین
که می‌رسد نسب او به اهل بیت کرام
به عهد خان فلک مرتبت، کتابی ساخت
که یادگار بماند به صفحه ایام
در این صحیفه مشکین شامه درج نمود
هزار نکته رنگین ز کلک عنبر فام
حریف از پی تاریخ این خجسته کتاب

بدیهه گفت رقم زد که (شد کتاب تمام) (۱)

شاهکار این مرد بزرگ "ریاض‌الجنه" می‌باشد که به دستور حسینقلی
خان دنبلی نوشته شده و به سال ۱۲۱۶ ه.ق پایان یافته است. "این
کتاب خطی، دارای ۱۱۴۰ صفحه، به قطع بزرگ است و هر صفحه آن، در حدود
۵۰ سطر است. بعضی از صفحات از ۵۰ نیز دوسه سطر بیشتر و بعضی‌ها
دوسه سطر کمتر است، غیر از حواشی، که اغلب حواشی کتاب نیز پر
از مطالب است.

طول کتاب ۴۱ سانتی‌متر، عرض آن ۲۷ و ضخامتش ۱۰ سانتی‌متر می‌باشد
که در کاغذهای ترمه آهاری شده که بعضی صفحات آن مایل به رنگ
آبی است با خط بسیار ریز نوشته شده است.

... اگر همه این کتاب روزی به زیور چاپ آراسته گردد، قطعاً گنجایش
بیشتر از چهل جلد معمولی را دارد." (۲)

این مجموع گرانبها دو قرن بود که امکان چاپ نیافته بود، ولی
خوشبختانه، هم اکنون در کتابخانه مرحوم آیت‌الله العظمی مرعشی
نجفی جاب و به تدریج در دسترس علاقه‌مندان و پژوهشگران قرار خواهد
گرفت.

۱- حاج حسین نخجوانی - مواد التواریخ - ص ۴۹۱ و ۷۳۶
۲- حاج حسین نخجوانی، چهل مقاله.

درباره نحوه چاپ این اثر سترگ، مطالب سودمندی در نشریه "آئینه پژوهش" نوشته شده است که می‌خوانیم: "ریاض‌الجنه، از آثار بسیار مهم و سودمند تاریخی است که در ضمن مباحث تاریخی، از مطالب مهم اعتقادی و فرهنگی نیز در آن، سخن رفته است. ... کتاب در یک مقدمه، هشت روزه و یک خاتمه سامان یافته است. در مقدمه، علل تألیف کتاب و فهرست ابواب و مطالب آن آمده است. مطالب روزه‌های هشتگانه، از این قرار است: در روزه اول، توحید ذات و صفات الهی شرح حال معصومان (ع) و نزدیکان پیامبر و یاران آن بزرگوار، ماجرای فتح و شرح حال سادات آمده است. روزه دوم، گزارش چگونگی مدعیان نبوت و خلافت است که در ضمن آن از شرح حال عالمان بزرگ اهل سنت و مصنفان صحاح سته سخن رفته است. روزه سوم، شامل مطالبی است راجع به خلقت عالم، معنی کرسی و عرش، حاملان عرش، تقسیم و تفصیل انواع موجودات، فرشتگان، جن، آدام و حوا، تعداد انبیاء، اقالیم هفتگانه، دریاها، نهرها و جزایر عالم، روزه چهارم، ویژه تراجم عالمان عامه و خاصه است. در این بخش، گاه از عالمان پیش از اسلام نیز سخن رفته است و از معاصران مؤلف به تفصیل بحث شده است، که قابل توجه و شایان اهمیت است. روزه پنجم، شرح حال شاعران است در دو بخش، شاعران عرب و عجم. روزه‌های ششم و هفتم، ویژه تراجم پادشاهان، طبقات سلاطین و مشاهیر آنان در قیل و بعد از اسلام و نیز شرح حال وزیران و برخی از خوشنویسان است. و سرانجام روزه هشتم، شامل مطالبی است درباره نوادر حکایات و لطایف روایات و ظرایف کلمات و برخی از اصطلاحات علوم و مطالب متنوع دیگر در فنون مختلف. و در خاتمه کتاب، از تاریخ پایان کتاب و مطالب دیگر سخن رفته است.

به هر حال، آنچه اینک در دست پژوهش است، روزه چهارم این اثر است که شامل شرح حال عالمان، عارفان، حکیمان و دانشمندان عامه و خاصه است. شیوه تحقیق و نسخه‌های اساس را علی رفیعی، محقق مربوط به این شرح نوشته است.

نسخه‌های معتمد:

۱- نسخه کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی، نسخه‌ای است خوانا و با خطی زیبا که آن، اصل قرار داده شده، اما املاي این نسخه سالم

نیست و نواقص دیگری نیز دارد.

۲- نسخه‌ای مربوط به مجموعه خطی مرحوم حاج محمد نخجوانی که اینک در اختیار کتابخانه ملی تبریز است. املاي این نسخه قابل اطمینان است، اما خط آن بسیار بد و گاهی حواشی آن محو شده است. نسخه‌های دیگری از این کتاب است، از جمله نسخه کتابخانه سلطنتی سابق. شیوه تحقیق:

۱- استنساخ کتاب بر اساس نسخه‌های یاد شده و رفع نواقص و نقایص آن.

۲- تطبیق و مقابله نقل‌های مستقیم مؤلف با منابع و مآخذ وی و اصلاح و تصحیح متن این نسخه‌ها بر اساس متون اصلی و مآخذ مورد استفاده مؤلف.

۳- نزدیک‌سازی نثر مؤلف، با نثر و رسم‌الخط کنونی، بدون تصرف در متن و افزودن کلمه یا حرفی در داخل کروش. در این مرحله اغلاط فاحش و اشتباهات نساخ، از صفحات کتاب، زدوده شده و در پانوشته‌ها بدان اشاره شده است.

۴- ردیابی از گزارش‌های مؤلف و نقل‌های وی و ارائه دقیق جایگاه آن در منابع مختلف. در این منابع یابی، تمام منابع استخراج گردیده، حتی آن‌ها که مؤلف به اشاره‌ای گذشته است، نیز غالباً با سطر، سطر خواندن کتاب، ردیابی شده است.

۵- در شرح حال عالمان، تاریخ و فیات و موالید، دقیقاً آمده و تعلیقات گسترده، در تکمیل شرح حالها به ویژه در شرح حال‌هایی که به اختصار نهاده شده است، اضافه گردیده است. همچنین منابع شرح حال رجال که گاه افزون بر صد منبع گردیده، یاد شده است. و این نکته در شرح حال عالمان شیعه که غالباً با بی‌عتنائی شرح حال نگاران، مواجه بوده‌اند، دقیقاً انجام یافته است (!) "

جلد اول روضه چهارم این اثر معظم، تحت عنوان "القسم الاول من الروضة الرابعه" به تحقیق علی رفیعی، از سوی کتابخانه مرحوم آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی در ۶۲۸ صفحه، در سال ۱۳۷۰ در قم منتشر گردیده است. امید است که دیگر جلد‌های این مجموعه سترگ نیز

۱- آینه یزوهش - سال اول - شماره دوم - علی رفیعی - ریاض الجنه ج.

هرچه زودتر نشر و در اختیار علاقه‌مندان و دانش‌پژوهان قرار گیرد. جای تعجب و تحسین است که این دانشمندان و آلامقام، علاوه بر کتابهای یاد شده، آثار گرانقدر دیگری نیز تألیف کرده که اکثر دانش‌های آن زمان از تاریخ و جغرافیا گرفته تا کتاب‌شناسی را دربر دارد. این آثار، روضه‌الامال، وسیلة النجات و نیز تعلیقات، حواشی و تصنیفات هستند که در حوزه‌های علوم دینی تدریس می‌گردند.

این ابر مرد علم و دانش، از ذوق و قریحه شاعری نیز برخوردار بوده و به زبان‌های ترکی، فارسی و عربی، شعر سروده است. او در اشعارش، فانی تخلص می‌کرده و دیوانی نیز به همین نام دارد. نمونه زیر، یکی از غزل‌های اوست که به زبان فارسی سروده است:

تا گرفتم ز کف پیر مغان جامی چند
بی‌خبر گشتم از آسیب غم، ایامی چند
باده را نشئه دیگر بود ای دل‌هشدار
که چه زین نشئه خبردار نشد عامی چند
کامیاب دو جهان گشت و شد از درد خلاص
هر که زد در ره عشق توبه جان گامی چند
هر دم از گوشه بامی چو هلال آری سر
می‌کنی رشک لب بام فلک بامی چند
زلف و کاکل ز دو جانب به رخ انداخته‌ای
کرده‌ای تعبیه در راه نظر دامی چند
شکرلله که زمسجد، سوی مبخانه شدم
شد رها خاطر از صحبت اعما می چند
نیکنامی نشود بهر تو حاصل فانی
به جهان تا نشوی همدم بدنامی چند (۲)

این ادیب دانشمند، در ساختن ماده تاریخ نیز ید طولائی داشته که نشانگر قدرت و توانمندی وی در زمینه شعر و شاعری است. فانی، تاریخ وفات شیخ سعدی شیرازی را چنین گفته است:

گلستان عین تصنیفات او شد (۳)
شده تاریخ هم (عین گلستان)

۶۹۱

۱- حاج حسین نخجوانی - پیشین ۲۰ - امیر هوشنگ زنوزی - مرند - ص ۲۸۸
۳- حاج حسین نخجوانی - مواد التواریخ - ص ۲۱۶ و ۶۸۰ و ۳۴۹

ماده تاریخ احداث چشمه‌ای را در خوی نیز چنین ساخته است :

پی تاریخ سالش عارفی دوش (۱)

چو جامی خورد گفتا (رشک کوثر) ۱۲۰۲

در باره درگذشت ملا عبدالنبی طسوجی نیز گفته است :

چو شد عبدالنبی آن معدن فضل

از این وحشت سرا بر خلد هارب

ز فوتش گشت غارب مهر افضال (۲)

از آن رو سال فوتش گشت (غارب) ۱۲۰۳

فانی در سال ۱۲۱۸ ه.ق در سن ۴۶ سالگی در گذشته و در زنوز در مقبره مخصوص خانوادگی خود رخ در نقاب خاک کشیده است. تاریخ وفات او را بعضی از فضلا چنین گفته‌اند: " فانی بوصال دوست پیوست = ۱۲۱۸ "

از فرزندان این مرد نیکنام، میرزا عبدالرسول متخلص به فناست که از سخنوران سده سیزدهم ه.ق زنوز به شمار می‌رود. ناگفته نماند که عده‌ای از محققان و تذکره‌نویسان، از جمله مؤلف ریحانة الادب (ج ۲ - ص ۱۳۳) به علت همنامی صاحب ترجمه با جدش، شرح حالشان را پی هم آمیخته و پدر فانی را شاعر و متخلص به فنا معرفی کرده‌اند. در این زمینه در کتاب " دانشمندان آذربایجان " چنین می‌خوانیم: " میرزا عبدالرسول فنا خلف میرزا محمد حسن فانی، از سخنوران معروف زنوز است. از ۱۲ سالگی الی ۷۰ سالگی، مشغول سیاحت شده، در سفر روم با میرزا سنگلاخ صاحب تذکره الخطاطین مصاحب و معاشر بوده، دیوانسی از وی دارم مشتمل بر مصائب حضرت سیدالشهدا که با ابیات ذیل شروع می‌شود:

باز این فغان و غلغله اندر زمانه چیست

این آتش زبان فنا را زیانه چیست

گفتا چو نی نوا کن و بر نینوا گذر

بنگر که سر ناله این در میانه چیست

بشنو زنی که تا چه حکایت کند ترا

۱ و ۲ : حاج حسین نخجوانی- مواد التواریخ- ص ۲۱۶ و ۶۸۰ و ۳۴۹

۳- عزیز دولت آبادی - پیشین .

از گردش فلک چه شکایت کند ترا (۱)

در کتاب سخنوران آذربایجان نیز چنین می‌خوانیم:
" فنا به سال ۱۲۶۳ ه.ق به دار بقا انتقال یافت. نسخه‌های فنی از دیوانش در کتابخانه‌های ذیل هست: تبریز، کتابخانه ملی به شماره ۵۶۲ دیوان مراشی اوست. به خط خود شاعر مورخ ۱۲۶۲، پس از مقدمه منشور، شاعر اشعار خود را بدون رعایت حروف آخر قوافی نوشته است این دیوان در ۱۶۷ برگ ۱۶ سطر است (۲)"
در تاریخ شهادت حسین خان سردار ایروانی که در جنگ ایروان و روسیه تزاری، در سال ۱۲۴۲ ه.ق شهید شد، میرزا عبدالرسول فنا، این اشعار و ماده تاریخ را گفته است:

چو از بهر جهاد روس منحوس
نظام نو به لشکر داد سردار
چنان غوغا میان لشکر افکند
که یاد از روز محشر داد سردار
بی احیای دین آخر سر خود
به آن قوم ستمگر داد سردار
به تاریخ وفات او فنا گفت (۳)
(بشوق اهل دین سر داد سردار) ۱۲۴۲

پسر دیگر فانی، محمد مهدی فرزندی به نام میرزا حسین داشته که هنگام سفر به نجف در قصبه خامنه ازدواج می‌کند و از این وصلت، دختری به دنیا می‌آید که مادر بزرگ مرحوم حجت الاسلام سیدجواد خامنه‌ای، پدر آیت‌الله سیدعلی خامنه‌ای رهبر انقلاب اسلامی، و همسر زنده یاد شیخ محمد خیابانی بود.

میرزا حسین در ۲۱ محرم الحرام سال ۱۳۱۰ ه.ق، ۱۲۷۱ شمسی در شهر خوی در گذشته است و چون دارای شخصیت علمی و پایگاه اجتماعی والائی بود، لذا عباسعلی‌خان میرپنج دنبلی، را پورتچی ناصرالدین شاه قاجار خبر فوت این روحانی عالیقدر را به تهران این چنین مخابره کرده است:

۱- تربیت - دانشمندان آذربایجان - ص ۳۰۲ - ۲۰ - عزیز دولت آبادی -
سخنوران آذربایجان (ج ۲) - ص ۱۰۲۷ - ۳ - حاج حسین نخجوانی - مواد التواریخ.

راپورت چهارشنبه ۲۳ شهر محرم ۱۳۱۰ - الحمدالله ناخوشی ساکت و آرام است. میرزا حسین آقا که از اجله سادات و علما و بزرگتر سلسله میرزا حسن زنوزی و مدت ها ناخوش و به ضیق نفس مبتلا بود پربروز عصر مرحوم و اولاد ذکور و اناث صغیر و کبیر دارد که بعضی از آن ها در عتبات عالیات مشغول علم، و باقی در اینجا به دعاگوئی مشغولند.

میرزا باقر فرزند میرزا حسین، پسرش را به نام پدرش، حسین نامگذاری می‌کند که هم اکنون فرزندان وی در خوی، تبریز و تهران زندگی می‌کنند. عبدالحسین یکی از پسران میرزا حسین دوم، دوران بازنشستگی - اش را در شهر خوی می‌گذرانند.

نوادگان فانی، هنگام گرفتن شناسنامه، نام خانوادگی با مسمای "حسینی ریاضی" را انتخاب می‌کنند. حسنی از نام میرزا حسن فانی و ریاضی از نام اثر گرانقدر وی "ریاض الجنه" برگرفته شده است.

۱- شهریار ضرغام - گزارش‌های تلگرافی آخرین سال‌های عمر ناصرالدین شاه - ص ۳۱ .

یوسف بهنمون "دالغین"

دۆز یولومدان آزا بیلیم	من کوتله‌ر شاعیری بئیم
اؤز شعریمده یازا بیلیم	اثل دردیندن باشقا کلام
باشایمهره‌م بیر آد، سانا	اؤزوم ائلدن، سؤزوم ائلدن
آلدانما رام هئج عنواننا	اثلدیر منیم شان شهرتیم

بیان واقعیت یا خیالپردازی؟

در پاسخ مقاله «مهندس بازرگان و آن سوی چهره‌ها»

آنچه در زیر می‌خوانید، جوابی‌ای است که دکتر جواد هیئت مدیر مسئول مجله «وارلیق» در پاسخ به مفاد مقاله آقای م. زنجانی برای کیهان هوایی ارسال داشته‌اند. درباره‌ی نامه‌ی زیر تنها ذکر این نکته لازم است که با توجه به پیچیدگی وقایع و حوادث تاریخی ایران در طی چند دهه اخیر و نقش قدرتهای خارجی در شکل دادن به آن به ویژه از طریق وابسته ساختن عناصر داخلی، لازم است تا زوایای مختلف و البته ناپیدای تاریخ کشورمان در خلال بحثها و اظهار نظرهای افراد گوناگون روشن شود. طبیعی است در این راستا حتی پاسخگویی برای همگان محفوظ است. بنابراین آن‌گونه که آقای هیئت از کیهان هوایی انتظار دارند، با سانسور عقاید و نظرات تاریخی، واقعیتها همچنان مکتوم خواهند ماند در حالی که به وجود آمدن فضای باز برای ابراز نظرات گوناگون از این امر جلوگیری به عمل خواهد آورد.

سر دبیر محترم کیهان هوایی

ضمن عرض سلام و ارادت استحضار دارند که در شماره ۱۰۴۴ مورخ ۲۷ مرداد آن هفته‌نامه، مقاله‌ای به امضای م. زنجانی تحت عنوان «مهندس بازرگان و آن سوی چهره‌ها» چاپ شده که در آن مؤرد این جانب و برادرم دکتر ضیاءالدین هیئت و مهندس باقر هیئت مطالبی نوشته شده که کاملاً بی‌اساس و غرض آلود است.

با آن که در نظر داشتیم جواب نویسنده مقاله را با خاموشی بدهم ولی به اصرار بعضی از دوستان و همکاران لازم دیدم برای روشن شدن ذهن خوانندگان و برای این که سکوت، حمل بر تایید نشود مطلب زیر را در پاسخ ایشان نوشته و خدمتتان ارسال می‌دارم.

نقل قول آقای م. زنجانی در مورد من و برادرم دکتر ضیاءالدین و فرزندش مهندس باقر هیئت دروغ، تحریف شده و ناشی از غرض است. زیرا من نه لژ مشمل رامی ششام و نه عضو آن بوده‌ام تا چه رسد سالار آن باشم! ایشان اگر مدرکی در این مورد دارند به مقامات قضایی ارائه کنند زیرا رسیدگی به این مسائل که با آبروی مردم سر و کار دارد در صلاحیت م. زنجانی نیست حتی مراجع قضایی هم قبل از اثبات جرم و صدور حکم قطعی حق اعلان عمومی اتهامی را نسبت به کسی ندارند تا چه رسد به اشخاص فاقد صلاحیت و کینه‌توز که صرفاً برای تشفی خاطر خود به مردم تهمت می‌بندند و این جز نشر اکاذیب که قانوناً منع شده نیست.

تا آن جا که من اطلاع دارم نتخاب آقای دکتر ضیاءالدین به ریاست بانک سپه از جانب آقای بازرگان با معرفی سر لشکر مدنی وزیر دفاع وقت و به لحاظ سوابق تخصصی و شغلی وی بوده است نه در رابطه با مسائل فراماسونری. به نظر می‌رسد آقای م. زنجانی عقده‌های درونی را با خیالپردازی درآمیخته است و گرنه چگونه ایشان می‌توانند از مسائل سیاسی پشت پرده که افراد وارد نیز کمتر مطلع می‌شوند این چنین با قاطعیت سخن بگویند.

علی‌الظاهر آقای م. زنجانی قصد حمله به آقای مهندس بازرگان را دارد که دلایل آن هم با در نظر گرفتن افکار سیاسی ایشان کاملاً قابل درک است ولیکن در این راه معلوم نیست به چه دلیل سخن را به طرف این جانب برگردانده است. از قرار معلوم آقای م. زنجانی همان جناب ح. م. زارش است که نام فامیلی حقیقی ایشان ملکی است ولی به خاطر داشتن سوابق چپ و وابستگی به جریانی منفور نام و قعی خود را مخفی می‌کند. تازه با این سابقه مشتمع کتابی نیز با عنوان «دولتمردان ایران و ساختار نهادها در عصر مشروطیت» به چاپ رسانده‌اند و در آن کتاب نیز ضمن معرفی کابینه مرحوم دکتر مصدق و علی منصور جلو نام علی هیئت نوشت: «وزیر دادگستری فراماسونر» در حالی که مرحوم علی هیئت پدر این جانب هرگز فراماسون نبوده و در تمام عمر با انگلیسیها مبارزه کرده است و به همین علت در سالهای جنگ نزدیک به سه سال - یعنی از شهریور ۱۳۲۲ تا پایان جنگ - در زندان انگلیسیها بوده و سلامت و دندانهای خود را در همان زندان از دست داده است. مرحوم دکتر مصدق هم به علت حسن شهرت و محبوبیت وی در ایران به ویژه در میان آذربایجانها و سوابق آزادیخواهی، ایشان را دعوت به وزارت عدلیه کرده است. اما جای تامل است که م. زنجانی نام خود حضرات را از ترس... از قلم انداخته است!

ضمناً این جانب در گذشته شغل و پست سیاسی یا اداری نداشته و همیشه در کار طبابت، تدریس، تالیف و تحقیق پزشکی (جراحی) و مرهم نهادن بر زخم مردم بوده‌ام حال چه شده است که نه تنها از جانب آریامهریها بلکه از سوی این‌گونه چپ‌نماها هم مورد تهمت و تاخت و تاز قرار گرفته‌ام جز این که پس از پیروزی انقلاب مجله وارلیق را در راستای احیا و حمایت از فرهنگ پایمال شده و مظلوم آذربایجان انتشار می‌دهم؟! جای بسی تاسف است که کیهان هوایی نوشته‌های بی‌محتوای این‌گونه افراد را که جز خراب کردن نام دیگران و کسب شهرت و رضای عقده‌های خود هدفی ندارند چاپ می‌کند. من نمی‌دانم ایشان چرا از انتشار مجله وارلیق ناراحت است. هم‌میهنان اسلامی ما که از اشاعه زبان و ادبیات ترکی در چارچوب ایران اسلامی ناراحت نیستند و به همین دلیل وارلیق ۱۵ سال به انتشار خود ادامه است. ایشان هم که از طاغوثیهای آریاپرست نیست، در این صورت یک احتمال باقی می‌ماند...

در خاتمه اضافه می‌کنم این جانب هویت اصلی ایشان را در مجله وارلیق به علاقه‌مندان زبان و فرهنگ آذری معرفی خواهم کرد.

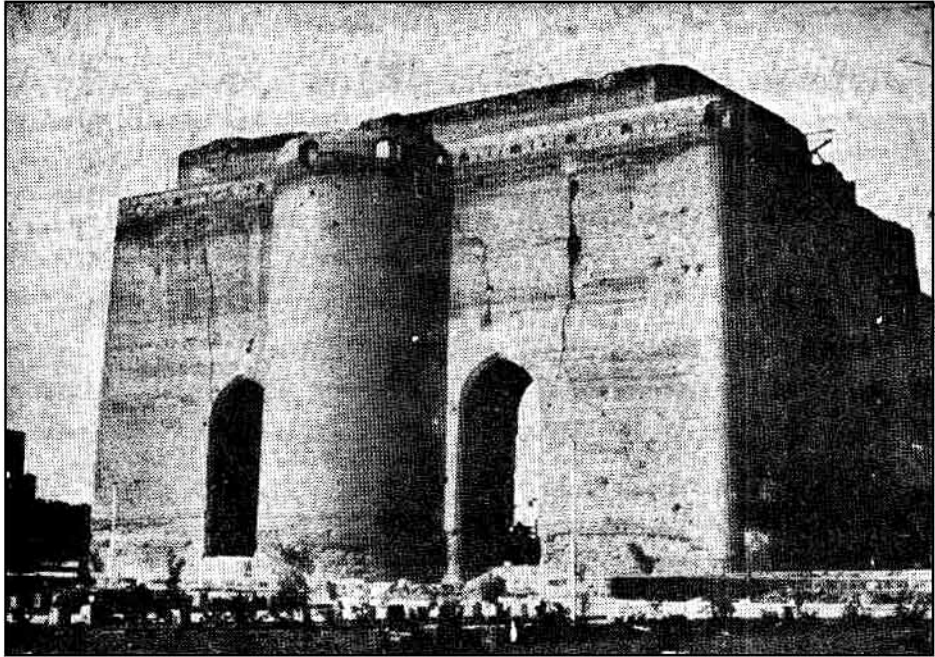
والسلام

با تقدیم احترام: دکتر جواد هیئت

۱۳۷۲:۶:۴

«دکتر هیئت: من در گذشته هیچ شغل و پست سیاسی یا اداری نداشته و همواره در کار طبابت، تدریس، تالیف و تحقیق پزشکی و مرهم

نهادن بر زخم مردم بوده‌ام.

توجه

- ۱- اداره مجله در حث و اصلاح و حذف مقالات و ارده مختار است.
- ۲- مقالات و ارده هرگز بر گشت داده نمیشود.
- ۳- هر گونه مسئولیت مقالات با امضای نویسندگان در مجله چاپ میشود مگر بوط به خود نویسندگان است و چاپ آنها الزامی دلیل نایب اداره مجله نیست.

وارلیق

VARLIQ

PERSIAN AND TURKISH
JOURNAL

15-th. Year No. 89-2

1993 July Aug. Sept.

Add : 151, Nord Felestin Ave

Dr. Javad Heyet

Tehran - Iran

وارلیق

مجله فرهنگی ، ادبی ، هنری

به زبانهای فارسی و ترکی

صاحب امتیاز و مدیر مسئول :

دکتر جوان همت

تهران : خیابان فلسطین شمالی پلاک ۱۵۱

عصرهای زوج تلفن : ۶۴۶۶۳۶۶

شرکت چاپ خواجه . خیابان فردوسی جنوبی ، کوچه خندان شماره ۱۴